

**K.O. 12 Kumandanlığına
K.O. 20 Kumandanlığına**

(Yalnız K.O. 12) C, 13/8/1335 şifre:

Dersaadette fırakı muhtelifenin Amerika heyetine verilmek üzere itihaz eyledikleri mu-karrerat burada Heyeti Temsiliyemizce son derece şayanı tesesür ve teessüf görüldü. Çünkü birinci maddede Ermenistana vilâyatı şarkıyeden arazi terki mevzuubahs olmaktadır. Halbuki ekseriyeti Kahire Türk ve Kürt olan bu vilâyetlerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına kaydının bugün için bil'amel mümkün olamayacağı şöyle dursun unsurlar arasındaki münaferet ve hissi intikamın dehşet ve şiddeti Osmanlı Ermenilerinin avdetleri halinde bile vilâyetler dahilinde mütekâsif olarak iskânlarını tehlikeli göstermektedir. Binaenaleyh erbabı ceraimden olmıyan Osmanlı Ermenilerine yapılacak azamî müsaade, şeraiti adıye ve mütesaviye dairesinde vatanlarına avdete rızadan başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erzincan ve Sivas arasında mütekâsif bir Ermenilik tahayyülü ilimsizlik ve vukufszuluktan başka bir şey değildir. Harpten evvel bile buraların sekenesi kısmı azamî Türk ve kısmı kalili Zaza denilen Kürtlerden ve pek az da Ermeniden ibaret idi. Bugün ise mevcudiyetinden bahsedilecek miktarda Ermeni yoktur, binaenaleyh bu gibi cemiyetler selâhiyetlerini takdir eylemeli ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Harbiye ve Hariciye Nezaretlerinin sulh hazırlıkları meyânında yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun müracaat zahmetinden kaçınmamalıdır. İşbu telgraftın aynen İstanbula gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Ankaran, 14/8/1335

Asayişe aittir 2013

Üçüncü Ordu Müfettişliği Erkânharbiye Riyasetine

1- Mustafa Kemal Paşaya: Dersaadete hitaben yazmış olduğunuz son cevaplarınız mahalline isal edilmiş ve cevap olarak matbu raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Cami, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok zevatın fikrine muvafık olan Kara Vasıfın yani Cengizin Halide Edip Hanımın mütalealarını havi uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile hulâsa edilerek arzedeceği gibi asılları da Sivasına gönderilecektir. Bunların cümlesinde bir muzaheret ihtiyacı messettiği ve bu muzaheretin Amerika tarafından ifası ehveni şer olarak kabul ve tasvip edildiğine dair esbabı mucibe beyan edilmektedir. Matbu rapor; Cami, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beylerle Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün fırka ve cemiyetlerin efkârı yoklandıktan sonra, ekseriyeti azımeğe göre tanzim edilmiştir. Vakıt varmış. Kongrede bir an evvel iş görmek, Amerikalılar gitmeden tebligat yapılmak lâzım imiş. Amerikalıları oyahyarak tehiri hareketlerine çalıştıyormuş. Kongre süratle kat'î karar verebilir mi? Sualile Amerikalılar, taraftarlığını ima ediyormuş. Kongrenin in'ikadını tacil buyurmaları rica olunur.

K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat

Bu telgrafta bahsolunan uzun mektuplar, günlerce telleri işgal eden şifrelerle verildi. Yekdiğerine zeyil olan o şifrelerden biri de şu idi:

Asayişe aittir Zâta mahsustur

Ankaran, 17 Ağustos 1335

Üçüncü Ordu Müfettişi Erkânharbiye Reisi Kâzım Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine: 16/7/1919 ve 880 numaralı şifrenin dokuzuncu maddesine zeyildir:

Kara Vasıfın 10 numaralı madde hakkında zeyil olarak verdiği malûmat:

1- Bir muzaheret şeklinde Amerikaya taraftar olursak ve bunu Vilâyatı Şarkıye Kongresi, Millî Kongre, bir arzu gibi telgrafla hükümetimize yazarsa Wilson'un Amerika Kongresine karşı güzel bir noktai istinat olacağı Dersaadete ekser münevveran buna taraftar ve böyle bir şey ihzar ediyorlar. Eğer Anadolu da yaparsa faydalı olur diyorlar. Böyle olursa Amerikanın mandasından bilistifade diğer habisleri çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşılaşmak kabul olur ve uğraşmak da kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi şiddetle takbih ediyorlar. Yani hükümeti terzil ve milletimizi de takbih ediyorlar. Murahhasların İstanbuldan çıkışını Parise gidişini, muhturalarısonra diyorlar ki Avrupanın cesaret etmediğini siz kabul ediyorsunuz. Meselâ; Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin Sadrazam Torostan hudut veriyor. Ermenistan istiyor.

**K.O. 12 Komutanlığına
K.O. 20 Komutanlığına**

(Yalnız K.O. 12) K, 13/8/1919 şifre:

İstanbulda çeşitli partilerin Amerika komüsyonuna verilmek üzere almış oldukları kararlar burada Temsilci Kurulumuzca son derece üzücü ve eseflendirici bulundu. Çünkü birinci maddede Ermenistana doğu illerinden toprak bırakılması sözkonusu olmaktadır. Oysa ki ezici çoğunluğu Türk ve Kürt olan bu illerden bir karış toprağın bile Ermeniler hesabına geçirilmesine bugün için pratik olarak bulunmadığı şöyle dursun unsurlar arasındaki tiksinti ve öç alma duygusunun korkunçluğu ve kuvveti Osmanlı Ermenilerinin dönmeleri halinde bile illerde yoğun olarak yerleştirilmelerini tehlikeli kılmaktadır. Bu nedenle cürüm işlemiş olmıyan Osmanlı Ermenilerine yapılacak en son kolaylık, normal ve eşit koşullar altında vatanlarına dönmelerini kabul etmekten başka bir şey olamayacaktır. Üçüncü maddede Erzincan ve Sivas arasında yoğun bir Ermenilik hayal etmek bilimsizlik ve anlayışsızlıktan başka bir şey değildir. Savaştan önce bile buralar halkının çoğunluğu Türk ve küçük bir kısmı Zaza denilen Kürtlerden ve pek az da Ermeniden oluşmakta idi. Bugün ise varlığından söz edilecek sayıda Ermeni yoktur, bu nedenle bu gibi topluluklar yetkilerini kavramalı ve bir iş yapmak isterlerse hiç olmazsa Savaş ve Dışişleri Bakanlığının barış hazırlıkları arasında yaptıkları resmî istatistik ve grafiklere olsun bakmak zahmetinden kaçınmamalıdır. Bu telgraftın olduğu gibi İstanbula gönderilmesini rica ederiz.

Mustafa Kemal

Ankaran, 14/8/1919

İçgüvenliğe ilişkindir 2013

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanlığına

1 - Mustafa Kemal Paşaya: İstanbula gönderilmek üzere yazmış olduğunuz son cevaplarınız yerlerine iletilmiş ve karşılık olarak basılı raporla Ahmet Rıza Bey, Ahmet İzzet, Cevat, Çürüksulu Mahmut Paşalar, Reşat Hikmet, Cami, Reşit Sadi Beyler, Esat Paşalar gibi pek çok kişilerin düşüncülerine uygun olan Kara Vasıfın yani Cengizin Halide Edip Hanımın düşüncülerini içeren uzun mektuplar geldi. Bunlar sıra ile özetlenerek sunulacağı gibi asılları da Sivasına gönderilecektir. Bunların hepsinde bir yardıma gerek duyulduğu ve bu yardımın Amerika tarafından yapılması kötülüklerin en hafifi sayılıp kabul ve onaylandığı yolunda gerekçe bildirilmektedir. Basılı rapor; Cami, Rauf Ahmet, Reşat Hikmet, Reşit Sadi Beylerle Halide Hanım, Kara Vasıf, Esat Paşa, bütün parti ve derneklerin düşünceleri yoklandıktan sonra, büyük çoğunluğa göre hazırlanmıştır. Vakıt varmış. Kongrede bir an önce iş görmek, Amerikalılar gitmeden bildirilmek gerekiyormuş. Amerikalıları oyahyarak yola çıkmalarının ertelenmesine çalışılıyormuş. Kongre hızla kesin karar verebilir mi? sorusu ile Amerikalılar, mandadan yana olduklarını ima ediyorlarmış. Kongrenin toplanmasını çabuklaştırmanız rica olunur.

K.O. 20 Komutanı Ali Fuat

Bu telgrafta sözü geçen uzun mektuplar, günlerce telleri meşgul eden şifrelerle verildi. Birbirine ek olan o şifrelerden biri de şu idi:

İçgüvenlikle ilgilidir Kişiyeye özeldir

Ankaran, 17 Ağustos 1919

Üçüncü Ordu Müfettişliği Kurmay Başkanı Kâzım Beyefendiye

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine 16/7/1919 ve 880 numaralı şifrenin dokuzuncu maddesine ektir:

Kara Vasıfın 10 numaralı madde hakkında ek olarak verdiği bilgiler:

1 - Bir yardım şeklinde Amerikayı uygun bulursak ve bunu Doğu İlleri Kongresi, Ulusal Kongre, bir istek gibi telgrafla hükümetimize yazarsa Wilson'un için Amerika Kongresine karşı güzel bir dayanak noktası olacağı İstanbulda çoğu aydınlar bundan yanadır ve böyle bir şey hazırlıyorlar. Eğer Anadolu da yaparsa yararlı olur diyorlar. Böyle olursa Amerikanın mandasından yararlanarak öbür alçakları çıkarmak ve sonra yalnızca Amerikalılarla karşı karşıya kalınabilir ve uğraşmak ta kolay olur. Bir de Amerikalılar bizi kuvvetle kınıyorlar. Yani hükümeti aşığılıyor ve ulusumuzu da kınıyorlar. Delegerlerin İstanbuldan çıkışını Parise gidişini, notaları.....sonra diyorlar ki Avrupanın yapmaktan çekindiklerini siz benimsiyorsunuz. Örneğin; Avrupa büyük Ermenistan yapmıyor. Sizin Başbakan toprak veriyor. Ermenistan olsun istiyor. Halbuki şim-

Halbuki şimdiye kadar Amerika komisyonlarından hiçbirisi bile buna mümkün demedi. Umum raporlara nazaran Anadolu'da Türkiyede bir Ermenistan olmak hatta muhtar ve mahallî idareler tesis etmek bile mümkün değildir. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu idare müthiş bir kuvvete askeriyeye istinat ettirilmezse olmaz. Ermenilerde bu kuvvet olamaz. Amerika bu lütfu yapamaz. Diğer devletler de buna tahammül edemez. Meğer ki oralarını zaptetsin ve (.....sulh) yapsınlar. Bu da kabul değil. Rekabet mânidir. İşte Dersaadetin havadisleri. Oraca teemmül edilsin. Zaman epeyce vardır. Amerika Kongresi hemen hemen Wilson'u dinlemek üzeredir.

2- Dersaadete büyük temaslara var. Anın için Mustafa Kemal Paşa umumî bir emir verir mi? Yoksa Dersaadetin karar ve mesaisine muvafık kalır mı? Mesaiddeki gaye milletin vahdeti, mülkün tamamı, istiklâl ve hakimiyetin temini! Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya umumî bir emir vermezse ve kendisi de serian oradan Amerika ve İngiliz ve sairlerle irtibat yapmazsa tabîî burada da faaliyet devam edecektir. Belki muhalif bir şey olur. Buna nazarı dikkate celbederim. Bu rolü, siyaseti daha âlâ tedvir eder bir (t g t l k h n). Mustafa Kemal Paşa harekâtına kuvvetine istinat ise (b t l s t n) onun akval ve beyanatu etvarü harekâtile filen ve kavlen tezkîp edilmiş.

3- Çolak Hüseyin Salâhattin iki yüzlü gidiyor. Sadık Beyin en gözde bendelerinden olan bu zatın mevki sahibi olmaması düşünülüyor.

K.O. 20 Kumandanı Ali Fuat

Kara Vasıf Bey'e bildirilmek üzere verilen cevap şu idi:

Şifre Zata mahsustur. Aceledir 152

Erzurumdan, 19/8/1335

K.O.20 Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

C: 17/8/1335

1- Bahsedilen Amerika manda muzaheretinin gayet dikkatli olarak tahlili ve gayei milliyemiz ile mukayse olunması pek mühimdir. Dersaadetteki zümrei mesainin gayesi milletin vahdeti, mülkün tamamı, istiklâl ve hakimiyetin temini noktasında tasvir ve irae edildiğine göre Amerika mandasını kabul halinde bu gaye masun kalabilir mi?

2- Arzuyu millîye tâbi ve muvafık olmıyan kararlar hiçbir zaman millet nazarında mûta olmıyacağı cihetle mukadderatı millîye ve vatanîyede vicdanı millîye tercüman olmaktan ibaret bulunan vazîfemizi hüsnü ifa için arzuyu millînin içtima ve taallûkunu beklemeden hiçbir meselede selâhiyyetar görünmemiz caiz değildir. Bu sebebe mebnidir ki tarafımızdan ecanîp ile temas ve irtibatın Kongrenin mukarreratına istinat ettirerek millet namına yapılmasını tercih etmekteyiz. Lehülhamt vatanımızdaki cereyanı millînin pek ziyade inkişaf ve taaz-zuvu ve kespi kuvvet eylemekte olması bizleri daima bu noktaya cezp ve davet ediyordu.

3- Şurası da nazarı dikkate tutulmalıdır ki memleket ve milletin mukadderatı hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya selâhiyyetar olabilecek bir hükümet ancak hakimiyeti millîye esasını kabul ve bir şurayı millînin vücudunu tasvip ile ona istinat etmeyi terviç eden bir hükümettir. Şu takdirde hükümeti merkezîyeyi terkip edecek zevatın mutlaka bu evsafia olması muktazidir. Bizce olduğu gibi oradaki mesainiz de bu noktanın teminine matuf olmalıdır.

4- Kariben Kongre mukarreratına vâkıf olacaksınız. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bir küçük malûmat daha vereyim. Sıvasa gelmiş olan, gazeteci Mister Brown ile bizzat görüşmeği münasip gördüm. Muhatabını sühuletle anlayan çok zeki bir genç.

Şimdi, Efendiler, Kongrede manda hakkında, cereyan etmiş olan müzakereler ve münakaşayı mümkün olduğu kadar cereyan ettiği gibi heyeti aliyenize dinletmeye çalışacağım:

Birçok zevat söz aldılar. Kimseye söz vermeden evvel, makamı riyasetten, zabıtnamede aynen münderiç olan şu kısa mülâhazayı serdettim: Bu muhtıra muhteviyatı hakkında müdavelei efkâra başlamadan evvel bazı noktalara nazarı dikkatinizi celbetmek isterim. Bu raporda meselâ Mister Brown'dan bahsedil-

diye kadar Amerika komisyonlarından hiçbirisi bile buna olabilir demedi. Tüm raporlara göre Anadolu'da Türkiyede bir Ermenistan olmak hatta özerk ve yerel yönetimler kurmak bile olamaz. Nüfusları yok. Toprakları yok. Bu yönetim çok büyük bir askerî güce dayandırılmazsa olmaz. Ermenilerde bu güç olamaz. Amerika bu iyiliği yapamaz. Öbür devletler de buna katlanamaz. Elverir ki oralarını ele geçirsinsin ve (.....barış) yapsınlar. Bu da olamaz. Kıskançlık engeldir. İşte İstanbulun haberleri. Oraca düşünülün. Zaman epeyce vardır. Amerika Kongresi pek yakında Wilson'u dinlemek üzeredir.

2 - İstanbulda önemli konuşmalar yapılıyor. Onun için Mustafa Kemal Paşa genel bir emir verir mi? Yoksa İstanbulun kararlarını ve yaptıklarını uygun bulur mu? Çalışmalardaki amaç milletin birliği, ülkenin bütünlüğü, bağımsızlık ve egemenliğin sağlanması. Eğer Mustafa Kemal Paşa buraya genel bir emir vermezse ve kendisi de oradan Amerika ve İngiliz ve başkalarıyla çabuk ilişki kurmazsa doğal olarak burada da çalışmalar sürecektir. Belki ters bir şey olur. Buna dikkatinizi çekirim. Bu rolü, politikayı daha iyi yürütür bir (tgltkhn). Mustafa Kemal Paşanın çalışmalarına gücüne dayanmak ise (btlstn) onun sözleri ve demeçleri tutum ve davranışlarıyla gerçekten sözle de yalanlanmıştır.

3 - Çolak Hüseyin Salâhaddin iki yüzlü gidiyor. Sadık Beyin en gözde kullarından olan bu kişiye önemli görev verilmemesi düşünülüyor.

K.O. 20 Komutanı Ali Fuat

Kara Vasıf Bey'e bildirilmek üzere verilen karşılık şu idi:

Şifre Kişiyeye özeldir. İvedidir. 152

Erzurumdan, 19/8/1919

K.O. 20 Komutanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine

K: 17/8/1919

1 - Sözü edilen Amerika manda yardımının çok dikkatli olarak incelenmesi ve ulusal amacımızla karşılaştırılması çok önemlidir. İstanbulda çalışanların amacı ulusun birliği, ülkenin bölünülmezliği, bağımsızlık ve egemenliğin sağlanması olarak anlatılıp gösterildiğine göre Amerika mandası kabul edilirse bu amaç korunabilir mi?

2 - Ulusal isteğe bağlı ve uygun olmayan kararlar hiçbir zaman ulusça tanınmayacağından ulusun ve ülkenin kaderi ulusun vicdanına tercüman olmaktan ibaret bulunan görevimizi iyi yapmak ulusal isteğin birleşip belirmesini beklemeden hiçbir işde yetkili görünmemiz doğru değildir. Bu nedenledir ki tarafımızdan yabancılarla görüşme ve ilişkilerin, Kongrenin kararlarına dayandırılarak, ulus adına yapılmasını yeğleriz. Hamdolsun vatanımızdaki ulusal akımın çok gelişip kökleşmesi ve güçlenmekte olması bizleri daima bu noktaya çekiyor ve çağırıyor.

3 - Şurası da dikkate alınmalıdır ki ülke ve ulusun kaderi hakkında Amerika veya herhangi bir devletle anlaşmaya yetkili olabilecek bir hükümet ancak ulusal egemenlik ilkesini kabul ve bir ulusal meclisin varlığını onaylayıp ona dayanma yolunu tutan bir hükümettir. Bunun için İstanbul hükümetini oluşturacak kişilerin kesinkes bu nitelikte olması gereklidir. Bizim burada olduğu gibi sizin oradaki çalışmalarınız da bu noktanın sağlanmasına yönelik olmalıdır.

4 - Yakında Kongre kararlarını öğreneceksiniz. Gözlerinizden öperiz.

Mustafa Kemal

Bir küçük bilgi daha vereyim. Sıvasa gelmiş olan, gazeteci Mister Brown ile kendim görüşmeyi uygun gördüm. Karşısındakini kolaylıkla anlayan çok akıllı bir genç.

Şimdi, Efendiler, Kongrede manda hakkında, yapılmış olan görüşme ve tartışmayı olabildiğince olduğu gibi yüksek heyetinize dinletmeğe çalışacağım:

Birçok kişi söz aldı. Kimseye söz vermeden önce, başkanlık kürsüsünden, tutanaklara olduğu gibi geçirilmiş olan şu kısa düşünceyi söyledim: Bu raporun içeriği hakkında görüşmelere başlamadan önce bazı noktalara da dikkatinizi

mekte ve elli bin kişilik bir amele ordusu getirileceğini söylediği zikrolunmaktadır.

Efendiler, Mister Brown: "Ben hiçbir sıfatı resmîye ile görüşmüyorum, tamamile hususî bir surette görüşüyorum" diyor ve hatta Amerikanın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmiyeceğini söylüyor! Onun için sözleri Amerika namına değil, kendi namınadır; mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor! "Manda, siz ne dersiniz odur!" diyor. Bu muhtırada mühim olarak manda meselesi vardır. Bunun hakkında müdavelei efkâr etmezden evvel on dakika istirahat edelim (Saat:3:25).

Müteakıp celsede "İlk söz Vasıf Beyindir" dedim. Vasıf Bey evvelâ, mandanın tarifi hakkında uzun beyanatta bulundu. Diğerlerine sözü bıraktı. Tekrar söz aldı ve "bir kere esas itibarile mandayı kabul edelim de şerait hakkında bilâhare görüşürüz" dedi.

Azadan Mucit Bey namında bir zat -Heyeti umumiyeye asıl müzakere edilecek mesele şimdiden sonra yalnız yaşyabilecek miyiz, yaşyamıyacak mıyız, mandayı ne şekil ve surette anlayarak mandaterle ne suretle görüşeceğiz? Mandater kim olacaktır? Asıl mesele budur, tarzında beyanatta bulundu. Ben, makamı riyasetten- "Zannedirim bu rapordan iki noktai nazar tezahür ediyor: Bunların birincisi; devletin dahilî ve haricî istiklâlinden vazgeçmemesi ve ikincisi de, devlet ve milletin haricin tazyikatı muzırrasına karşı bir muavenet ve muzaheret ihtiyacında bulunup bulunmamasıdır. Asıl tereddüdü mucip olan nokta budur. Müsaade buyurulursa, bu noktayı, teemmül için Teklif Encümenine havale edelim. Bilâhare huzuru âlilerine arz edelim. Herhalde dahilî ve haricî istiklâlimizi kaybetmek istemiyoruz" dedim. Bunun üzerine söz alan Bekir Sami Bey: "Deruhde ettiğimiz vazife gayet ağır ve mühimdir; beyhude münakaşata hasredek hiçbir dakikamız yoktur. Bu muhtıramızı müzakere edelim ve serian vakit geçirmeksizin bir karar itihaz edelim" dedi. Ben, makamı riyasetten; "Bu meseleyi encümen reisi olmak dolayısıyla izah edeyim (ben aynı zamanda Teklif Encümeni Reisi idim): Bu muhtıra muhteviyatı Encümende okundu ve birçok müzakere ve münakaşa edildi; fakat kat'î karar verecek tarzda kanaat tahassul etmedi; evvelce heyeti umumiyede okunmaksızın Teklif Encümenine havale edilmişti. Bu sebeple bir defa da burada okunup heyeti umumiyenin noktai nazarı taayyün ettikten sonra tekrar Teklif Encümenine havale edilerek kat'î kararı vermek istemiştik" dedim. İsmail Fazıl Paşa (merhum) da söz alarak şu beyanatta bulundu: "Bekir Sami Beyin fikrine iştirak ederim; kaybedecek vaktimiz yoktur; esasen mesele de basitleşmiştir: Tam istiklâl mi, yoksa manda mı kabul edeceğiz? Tespit edeceğimiz karar budur. Böyle mühim ve ehem olan bir meseleyi tekrar encümenine ve ondan sonra tekrar heyeti umumiyeye havale ile vakit geçirmiyelim. İş uzar. Zamanımız kıymettardır. Buna bugün, yarın, yahut öbür gün her halde heyeti umumiyede bir karar verelim. Encümende vakit geçirmiyelim. Çünkü pek ruhlı bir meseledir."

Bunu müteakıp Hami Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleriyle Bekir Sami Beyefendinin fikirlerine iştirak ettiğini söyledikten sonra "Her halde bir muzaheret muhtacız ve bunun en iptidâî delili de, varidatı devletin ancak borcumuzun faizine tekabül edebilmesidir!" buyurdular.

çekmek isterim. Bu raporda örneğin Mister Brown'dan söz edilmekte ve elli bin kişilik bir işçi ordusu getirileceğini söylediği bildirilmektedir.

Efendiler, Mister Brown: "Ben asla bir resmî görevli olarak görüşmüyorum, tamamile özel olarak görüşüyorum" diyor ve üstelik Amerikanın mandayı kabul edeceğini değil, belki etmiyeceğini söylüyor. Onun için sözleri Amerika adına değil, kendi adınadır; mandanın ne olduğunu kendisi de bilmiyor. "Manda, siz ne dersiniz odur." diyor. Bu raporda önemli olarak manda sorunu vardır. Bunun hakkında görüşmeye başlamadan önce on dakika dinlenelim (Saat 3:25).

Sonraki oturumda "İlk söz Vasıf Beyindir" dedim. Vasıf Bey önce, mandanın tanımı üzerinde uzun bir konuşma yaptı. Sözü başkalarına bıraktı. Yeniden söz aldı ve "bir kere ilke olarak mandayı kabullenelim de koşullar üzerinde sonra görüşürüz" dedi.

Üyelerden Macit Bey adında birisi - Genel kurulca asıl görüşülecek sorun bundan böyle kendi başımıza yaşyabilecek miyiz, yaşyamıyacak mıyız, mandayı ne şekilde ve nasıl anlayarak mandaterle nasıl görüşeceğiz? Mandater kim olacaktır? Asıl sorun budur, yollu konuştu. Ben, başkanlık kürsüsünden - "Sanırım bu rapordan iki görüş beliriyor: Bunların birincisi; devletin iç ve dış bağımsızlığından vazgeçmemesi ve ikincisi de, devlet ve ulusun zararlı dış baskılara karşı bir yardım ve desteğe gereksinimi bulunup bulunmamasıdır. Asıl duraksamayı gerektiren nokta budur. İzin verirseniz, bu noktayı, incelenip üzerinde düşünülmesi için Öneri Komüsyonuna verelim. Yüce kurulunuza sonra sunalım. Herhalde iç ve dış bağımsızlığımızı yitirmek istemiyoruz" dedim. Bunun, üzerine söz alan Bekir Sami Bey: "Üstlendiğimiz görev çok ağır ve önemlidir; boş yere tartışmalara ayıracak hiçbir dakikamız yoktur. Bu raporumuza görüşelim ve sür'atle vakit geçirmeden bir karar alalım" dedi. Ben, başkanlık kürsüsünden, "Bu konuyu komüsyon başkanı olmak nedeniyle açıklayalım (ben aynı zamanda Öneri Komüsyonu Başkanı idim): Bu raporda yazılanlar komüsyonda okundu ve çok görüşülüp tartışıldı; ancak kesin karar verecek şekilde bir kaniya varılamadı; önce genel kurulda okunmaksızın Öneri Komüsyonuna verilmişti. Bu nedenle bir kez de burada okunup genel kurulun görüşü belirlendikten sonra yeniden Öneri Komüsyonuna gönderilerek kesin karar vermek istemiştik" dedim. İsmail Fazıl Paşa (merhum) da söz alarak şunları söyledi: "Bekir Sami Beyin düşüncesine katılırım; yitirecek vaktimiz yoktur: aslına bakılırsa iş de kolaylaşmıştır. Tam bağımsızlık mı, yoksa manda mı kabul edeceğiz? Kararlaştıracağımız budur. Böyle önemli hatta en önemli bir işi yeniden komüsyona ve ondan sonra baştan genel kurula getirmekle vakit geçirmiyelim. İş uzar. Zamanımız değerlidir. Buna bugün, yarın, ya da öbür gün her halde genel kurulda bir karar verelim, Komüsyonda vakit geçirmiyelim. Çünkü pek can alıcı bir sorundur."

Bundan sonra Hami Bey söz alarak İsmail Paşa Hazretleriyle Bekir Sami Beyefendinin düşüncelerine katıldığını söyledikten sonra "her halde bir yardıma ihtiyacımız var ve bunun en belirgin kanıtı da, devlet gelirlerinin ancak borcumuzun faizini karşılayabilmesidir." dediler.

Bundan sonra, Raif Efendi manda aleyhinde söz söyledi. İsmail Fazıl Paşa ona cevap verir tarzda uzun beyanatta bulundu. Ondan sonra tekrar Bekir Sami Bey söz söyledi ve dedi ki: "İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin tamamen iştirak ettiğim beyanatına yalnız bir şey ilâve edeceğim: Kırım Muharebesinde nalip sıfatile çıkararak iştirak etmiş olduğumuz Paris Kongresindeki mütteliklerimiz bize tahmil etmiş oldukları şeraiti malûme ile bu şimdi okunan muhtıradaki metalibimiz mukayese edilecek olursa, hangisinin daha çok muhilli istiklâl olduğu anlaşılır zannediyorum!"

Bekir Sami Beyden sonra Hami Bey ve Hami Beyden sonra da Refet Bey (Refet Paşa) söz söylediler. Refet Beyin beyanatu aynen şu idi: "Mandanın istiklâli ihlâl etmiyeceği muhakkak iken bazı rüfekamız -müstakil mi kalacağız, yoksa mandayı mı kabul edeceğiz?- tarzında birtakım mütelealar dermeyen ediyorlar! Onun için her şeyden evvel mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Maamañih mandadan bahsetmezden evvel de, efkârı gıcıklayan bu raporda, bu tabirin ne suretle telâkki edilmiş olduğunu anlamak lâzımdır. Fazıl Paşa Hazretleri "istiklâli muhafaza şartile manda" buyuruyorlar. Hami Beyefendi tarafından manda hakkında verilmiş olan muhtıra iki kısma ayrılıyor: Bir esbabı mucibe kısmı var, ondan sonra bir de mandanın tarifine ait kısım var... Manda meselesini bunlardaki noktai nazarlara göre muhakeme için evvelâ bir noktayı anlamak isterim; bu muhtıra muhteviyatı heyeti umumiyeye müzekereye vaz edilmiş midir, edilmemiş midir?" İsmail Fazıl Paşa: "Suiteffehümü mucip olduğundan biz üçümüz -yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hami Beyler- bu muhtırayı istirdat ediyoruz. Keenlemyekiün addettik" dedi (Bu muhtıranın müsveddesi de, tebyizi de kendilerinde kalmıştır.)

Riyasetten - "Muhtıra istirdat olunmuştur" dedim.

Muhtıranın istirdat edilmiş olmasına rağmen, söz alan Refet Bey zabıtnamede beş, altı sahife yer tutan belîğ bir nutuk irad etti. Bu nutuktan aynen zabıtnameden aldığım bazı cümleler, hatibin maksadını izaha kifayet edecektir, zannedirim!

Refet Bey diyordu ki: "Bizim, Amerika mandasını tercih etmekten maksadımız, bütün cemiyetleri esir eden, kalpleri, vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve sakin ve milletlerin vicdanlarına riayetkâr Amerikayı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para meselesi değildir.

..... lâf itibarile, manda ile istiklâl biribirine mâni şeyler değildir; yalnız, eğer biz hakikatte kuvvetli olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için muhilli istiklâl olur. Bir de, diyelim ki, biz haricî ve dahilî bir istiklâli tam isteriz! Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz? yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? bunu düşünelim! Şurası muhakkaktır ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan taksim etmek istiyorlar; fakat eğer biz, bugün bir devletin kefaleti altında bir sulh aktececek olursak ilerde, müsait şerait altında bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi faydamızı temin ederiz. Lâkin eğer menfi bir vaziyet hâsıl olacak olursa, acaba büsbütün ziyan etmiş olmayacak mıyız?.....Her halde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira

Bundan sonra, Raif Efendi mandaya karşı söz söyledi. İsmail Fazıl Paşa ona karşılık verir yollu uzun bir konuşma yaptı. Ondan sonra yeniden Bekir Sami Bey söz aldı ve dedi ki: "İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin tamamen katıldığım sözlerine yalnız bir şey ekleyeceğim: Kırım savaşında galip olarak katıldığımız Paris Kongresindeki savaş ortaklarımızın bize yüklemiş oldukları bilinen koşullar ile bu şimdi okunan rapordaki isteklerimiz karşılaştırılacak olursa, hangisinin daha çok bağımsızlığı zedeleyici olduğu anlaşılır sanırım.

Bekir Sami Beyden sonra Hami Bey ve Hami Beyden sonra da Refet Bey (Refet Paşa) konuştular. Refet Beyin sözleri olduğu gibi şöyle idi: "Mandanın bağımsızlığı zedelemeyeceği kesin iken bazı arkadaşlarımız -bağımsız mı kalacağız, yoksa mandayı mı üstleneceğiz?- yollu birtakım düşünceler ileri sürüyorlar. Onun için her şeyden evvel mandanın ne olduğu anlaşılmalıdır. Bununla birlikte mandadan söz etmeden önce de, beyinleri gıcıklayan bu raporda, bu deyimim nasıl anlaşılmalı olduğunu anlamak gerekir. Fazıl Paşa Hazretleri "bağımsızlığı koruma koşulu ile manda" diyorlar. Hami Beyefendi tarafından manda hakkında verilmiş olan rapor iki bölüme ayrılıyor: Bir gerekçeler bölümü var, ondan sonra bir de mandanın tanımına ilişkin bölüm var... Manda işini bunlardaki görüşlere göre düşünmek için önce bir noktayı anlamak isterim; bu rapordakiler genel kurulca görüşmeye konmuş mudur, konmamış mıdır? "İsmail Fazıl Paşa: "Yanlış anlaşılmaya yol açtığından biz üçümüz - yani Fazıl Paşa, Bekir Sami ve Hami Beyler - bu raporu geri alıyoruz. Olmamış verilmemiş saydık" dedi (bu raporun müsveddesi de, temize çekilmiş de kendilerinde kalmıştır.)

Başkanlıktan - "Rapor geri alınmıştır" dedim.

Raporun geri alınmış olduğuna bakmadan, söz alan Refet Bey tutanakta beş, altı sayfa yer tutan özenli bir nutuk çekti. Bu nutuktan olduğu gibi tutanaklardan aldığım bazı cümleler, konuşmanın amacını açıklamaya yetecektir, sanırım.

Refet Bey diyordu ki: "Bizim, Amerika mandasını yeğlemekten amacımız, bütün toplulukları tutsak eden, kalpleri vicdanları söndüren İngiliz mandasından kurtulmak ve yumuşak ve ulusların vicdanlarına saygı gösteren Amerikayı kabul etmektir. Yoksa asıl iş para sorunu değildir.

..... söz olarak, manda ile bağımsızlık biribirini engelleyen şeyler değildir; yalnız, eğer biz gerçekten güçlü olmayacak olursak, işte o zaman mandanın altında eziliriz ve o zaman manda bizim için bağımsızlığı zedeleyici olur. Bir de, diyelim ki, biz iç ve dışta tam bağımsızlık isteriz. Fakat, acaba kendi başımıza yapabilecek miyiz yapamayacak mıyız? Ondan evvel, acaba bizi kendi başımıza bırakacaklar mı, bırakmayacaklar mı? bunu düşünelim. Şurası kesindir ki, bugün bizi İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bölüşmek istiyorlar; fakat eğer biz, bugün bir devletin garantisi altında bir barış yapacak olursak ilerde, uygun koşullarda bulunur bulunmaz hemen döner ve kendi yararımızı sağlarız. Ama eğer olumsuz bir durum meydana çıkacak olursa, acaba büsbütün zarar etmiş olmayacak mıyız?.....Her halde bir Amerika garantisini kabul etmek zorundayız. Yirminci yüzyılda

borcu, harap bir memleketi, pek mümbit olmayan bir toprağı ve ancak on, on beş milyon lira varidatı olan bir kavim için bir muzaheretî haricîye olmaksızın idameî hayat etmek imkânı olamaz! Eğer bundan sonra da bu halimizde kalır ve haricî bir muavenet sayesinde terakki edemeyecek olursak ihtimal, atide Yunanistanın bile taarruzlarına karşı kendimizi müdafaa edemeyiz...

Allah muhafaza buyursun, eğer, İzmir Yunanistanda kalsa ve aramızda bir muharebe açılrsa, düşmanımız, Yunanistandan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurumdan hangi şimendiferlerle nakliyatımızı yapabileceğiz? Bina-naleyh, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve muzahir bulmak için lâ-zımdır." Hatip sözlerini şu cümle ile bitirdi: "Eğer bu maruzatımla müzakeratı atıye için bir mukaddeme yapabildimse müteşekkirim."

Efendiler, bu parlak ve mahirane nutkun, dinliyenlerin fikir ve kanaatleri üzerinde yapabileceği dalâletkâr tesirin derecesini sühuletle takdir buyurursunuz. Efkârın, bunu takip etmesi muhtemel olan aynı fikirdeki hatiplerin nutuklarile büsbütün tesemmüm etmesine meydan vermemek ve sureti hususîyede tenvir ve irşada zaman bulabilmek için, derhal "on dakika istirahat edelim efendim" diye-rek celseyi tatil ettim (Saat 5:30 da).

Efendiler, bu nutkun son cümleleri calibi dikkattir. Refet Beyefendi, Yunan-lıları İzmirde muvakkat telâkki ediyor ve hali harpte olduğumuzu kabul etmiyor. Yunanlılar İzmirde kalırsa ve hali harbe girilirse başa çıkamayacağımız kanaatin-de bulunuyor.

Bundan sonraki celsede Bursa murahhaslarından Ahmet Nuri Bey, manda aleyhinde uzun beyanatta bulundu. Hami Bey buna daha uzun beyanatta cevap verdi ve hakikaten pek uzun olan diskurunun sonlarına doğru beyanatını şu ma-lâmâtı ita ederek teyit ediyordu:

"Fakat şimdi biraz da işin kat'i bildiğim bir cihetinden bahsedeceğim. Mese-lenin bu safhasında alâkadar olan zat ile şahsan temas ettiğimden sözlerim tah-minî değil, kat'idir. İstanbuldan hareketimden evvel Sadrı Sabık İzzet Paşa Haz-retlerini ziyarete gitmiştim; her halde bir manda ihtiyacında bulunduğumuza kendileri de kani idiler; bendenizden de bu husustaki fikrimi sordular, ben de dü-şündüklerimi arzettim; birkaç gün sonra bendenizi çağırıp şu meseleyi izah etti-ler: Suriye ve Adana havalisinde dolaştıktan sonra İstanbula gelip siyasî fırkalar-ın noktai nazarlarını istizah ile meşgul olan Amerika Tahkikat Heyeti Azası, İz-zet Paşayı konağında ziyaretle Anadoludaki teşkilâtı milliyenin Türk milletini temsil ettiğine kani olduklarını ve paşayı da -yani İzzet Paşayı- bu işin müteşeb-bisi bildiklerini söylemişler ve: "Eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Ameri-kan mandasını talep ettirecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir" demişler; Paşa, bunu, bendenize izah ettikten sonra, bu milletin bir harbe daha kudreti kalmadığından ve her halde böyle bir çareye tevessül mecbu-riyetinde bulunduğumuzdan bahsetti ve Sıvasa gittiğim zaman oradakilere bu va-ziyeti anlatmaklığımı tavsiye buyurdu. İzzet Paşanın kanaati de bu suretle talep edilecek bir mandanın yüzde doksan ihtimali kabulü bulunduğu ve yalnız bizim için birtakım şerait dermeyanı zarurî olduğu merkezindedir. Hatta Paşa, Ameri-ka için milletin arzusuna istinat etmeden, mandayı kabul etmek mümkün olma-dığından, Kongremiz tarafından izhar edilecek arzusunun Avrupa devletlerine karşı Amerika lehinde bir noktai istinat olacağını da söyledi. Bendeniz bu mese-leyi İstanbuldan şifre ile Erzurumda Rauf Beye bildirdim." "Mandanın cismîn-

beş yüz milyon lira borcu, yıkılmış bir yurdu, pek verimli olmayan toprakları ve ancak on, on beş milyon lira geliri olan bir ulus için bir dış yardım olmaksızın yaşamayı sürdürmek olanağı bulunamaz. Eğer bundan sonra da bu halimizde kalır ve bir dış yardımla ilerleyemeyecek olursak belki de gelecekte Yuna-nistanın bile saldırılarına karşı kendimizi savunamayız...

Allah korusun, eğer, İzmir Yunanistanda kalsa ve aramızda bir savaş çık-sa, düşmanımız, Yunanistandan vapurlarla asker getireceği halde, acaba biz Erzurumdan hangi demiryolu ile nakliyatımızı yapabileceğiz? Bu nedenle, Amerika mandası her şeyden evvel bir kefil ve yardımcı bulmak için gerekli-dir." Konuşmacı sözlerini şu cümle ile bitirdi: "Eğer bu söylediklerimle ileride-ki görüşmeler bir başlangıç yapabildimse sevinirim."

Efendiler, bu parlak ve ustaca nutkun, dinliyenlerin düşünce ve kanıları üzerinde yapabileceği yanlıtçı etkinin ölçüsünü kolay anlarsınız. Kafaların, bunu izlemesi olası bulunan eş düşüncedeki konuşmacıların nutukları ile büs-bütün zehirlenmesine meydan vermemek ve özel aydınlatma ve doğru yolu göstermelere zaman bulabilmek için, hemen "on dakika dinlenelim efendim" diyerek oturumu kapattım (Saat 5:30 da).

Efendiler, bu nutkun son cümleleri dikkat çekicidir. Refet Beyefendi, Yu-nanlıları İzmirde geçici sayıyor ve savaşta olduğumuzu kabul etmiyor. Yunan-lılar İzmirde kalırsa ve savaş çıkarsa başa çıkamayacağımız kanısında bulun-u-yor.

Bundan sonraki oturumda Bursa delegelerinden Ahmet Nuri Bey, man-daya karşı uzun sözler söyledi. Hami Bey buna daha uzun sözlerle karşılık ver-di ve gerçekten pek uzun olan diskurunun sonlarına doğru konuşmasını şu bil-gileri vererek pekiştiriyordu:

"Ama şimdi biraz da işin kesin bildiğim bir yönünden sözedeceğim. İşin bu aşamasında ilgili olan kişi ile kendim görüştüğümünden sözlerim yaklaşık değil, ke-sindir. İstanbuldan ayrılmadan evvel eski başbakanlardan İzzet Paşa Hazretleri-ni görmeye gitmiştim; her halde bir manda gereksiniminin bulunduğu kendi-leri de inanmışlardı; benden de bu konuda ne düşündüğümü sordu, ben de dü-şündüklerimi söyledim; birkaç gün sonra beni çağırıp şu işi anlattılar: Suriye ve Adana yörelerinde dolaştıktan sonra İstanbula gelip siyasî partilerin görüşlerini öğrenmeye çalışmakla meşgul olan Amerika Soruşturma Hey'eti Üyeleri, İzzet Paşayı konağında görmeye gelerek Anadoludaki ulusal örgütlerin Türk milletini temsil ettiğine inandıklarını ve Paşayı da - yani İzzet Paşayı - bu işin girişimcisi bildiklerini söylemişler, ve: "Eğer siz Erzurum ve Sivas Kongrelerine Amerikan mandasını istetecek olursanız, Amerika da Osmanlı mandasını kabul edecektir" demişler, Paşa bunu, bana açıkladıktan sonra, bu milletin bir savaşa daha gücü kalmadığından ve her halde böyle bir çareye başvurmak zorunluluğunda bulun-duğumuzdan söz etti ve Sıvasa gittiğim zaman oradakilere bu durumu anlatma-mı ögütledi. İzzet Paşanın kanısı da bu yoldan istenecek bir mandanın yüzde doksan kabul edilme olasılığı ve yalnız bizim için birtakım koşullar ileri sürmeniz zorunlu bulunduğu yolundadır. Hatta Paşa, Amerika için milletin istenime da-yanmadan, mandayı kabul etmek olası bulunmadığından, Kongremiz tarafından belirtilecek istenim Avrupa devletlerine karşı Amerikadan yana bir dayanak noktası olacağını da söyledi. Ben bu konuyu İstanbuldan şifre ile Erzurumda Rauf Beye bildirdim." "Mandanın kendisinden çok ismine karşı çıkanlar boşu-

den ziyade ismine itiraz edenler beyhude telâş ediyorlar, kelimenin ehemmiyeti yoktur. Ehemmiyet, işin hakikatinde ve mahiyetindedir. Manda altına girdik demiyelim de isterlerse, (devleti ebet-müddet olduk!)," diyelim.

Bu son söze cevap verenler meyanında Hüsrev Sami Beyin şu sadası işitildi: "**Fakat bizim bu mesaiden maksadımız, kendimizi müdafaa ile milleti ebet-müddet olduğumuzu ispat etmektir!**" Hami Bey, buna, bir ricat ima eder tarzda cevap verirken, Kara Vasıf Bey söz aldı ve o günkü içtiman nihayetine kadar beyanatta bulundu. Vasıf Beyin uzun sözlerinin kisasını, zabıtnamede aynen mazbut olan şu cümlelerle enzari aliyenize vaz ediyorum: "Bütün devletler bizi tamamen müstakil bile bırakacaklarını söyleseler yine muzaheret muhtacı. (Vasıf Bey sözlerinin mebadisinde mandaya, muzaheret, ismini verelim demişti). Dört yüz ilâ beş yüz milyon lira borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyiniz diyecekler, halbuki bizim varidatımız bunun faizine bile kâfi değildir." O zaman müşkül bir vaziyette kalacağız; için müstakil yaşamaya, vaziyeti maliyemiz müsait değildir. Sonra, yanibaşımızda, bizi taksim etmeyi emel edinmiş hükümetler var; onların ihtirasatına karşı mahvoluruz! Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz; bu haller ile bugün istiklâlimizi kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler." Vasıf Bey hitabesini şu sözlerle bitiriyordu:

".....İstanbuldaki Amerikalılar (mandadan korkmayınız, Cemiyeti Akvam

Nizamnamesine dahildir) diyorlar; işte bütün bu esbaba mebni İngiltereyi kendimize daimî düşman ve Amerikayı da ehveni şer addediyorum; eğer tasvip ederseniz buradan İstanbuldaki mümessile bir mektup yazıp gizlice bir heyet göndermek için bir torpito istiyebiliriz."

Eylülün dokuzuncu salı günkü içtimada, manda meselesine temas eden Rauf Beyin mazbut beyanatı aynen şudur: "Bu manda meselesi hakkında şimdiye kadar gerek matbuat ve gerekse sair mehafil tarafından birçok sözler söylendi. Vakiâ heyeti aliyen, muzaheret hariciye esasını kabul buyurdu ise de bu muzaheret kimden istiyeceğimiz tasrih edilmedi; Amerika olduğu ima tarikiyle anlatılıyorsa da, benim kanaatimce doğrudan doğruya zikrinde bir mahzur olamaz."

Bu sözlerden, Rauf Beyin telâkkisile, gerek Sivas Kongresi Heyetinin ve gerek Erzurum Kongresi Heyetinin telâkkiyatı arasında bir suítefehhüm olduğu şüphe yoktur. Rauf Beyin telâkkisini tefsir eden bu beyanatının, gerek Erzurum ve gerek Sivas Kongreleri beyannamelerinin yedinci maddesindeki tarzı tahrirden neş'et ettiğine hükümlenabilir. Filhakika bu maddenin tarzı tahririnde ihtimalki -mandacılıkta pek ileri giden ve namütenahi propagandalarile efkârı umumîyeyi duçarî zâf edenleri iskât ve belki bundan daha ziyade onların müddealarına bir cevap olmak üzere bir nevi hususîyet vardır. Madde muhteviyatı mantık dairesinde tetkik ve mütalea olununca ne manda ve ne de Amerikanın mandaterliğini talep fikri mevcut olmadığı tahakkuk eder. Bu noktayı vazıhan irae için mevzuubahs maddeyi aynen hatırlatmak isterim:

Madde: 7 - Milletimiz, asrî gayeleri tebcil ve fennî, sînâî ve iktisadî hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Binaenaleyh devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istik-

na telâşlanıyorlar, kelimenin önemi yoktur. Önem, işin gerçeğinde ve niteliğindedir. Manda altına girdik demiyelim de isterlerse (sonsuz yaşayacak devlet olduk!) diyelim."

Bu son söze karşılık verenler arasında Hüsrev Sami beyin sesi şöyle duyuldu: "**Ancak bizim bu çalışmadan amacımız, kendimizi savunup sonsuza dek yaşayacak millet olduğumuzu kanıtlamaktır.**" Hami Bey, buna, eski düşüncesinde görünür gibi bir karşılık verirken, Kara Vasıf Bey söz aldı ve o günkü toplantının sonuna kadar konuştu. Vasıf Beyin uzun sözlerinin kisasını, tutanakta olduğu gibi yazılmış olan şu cümlelerle gözlerinizin önüne seriyorum: "Bütün devletler bizi tamamen bağımsız bırakacaklarını söyleseler bile yine desteksiz yapamayız. (Vasıf Bey sözlerinin başlarında mandaya, destek, adım verelim demişti). Dört yüzle beş yüz milyon lira arası borcumuz var. Bu parayı kimse kimseye bağışlamaz; bize bunu ödeyiniz diyecekler, halbuki bizim gelirlerimiz bunun faizine bile yetmez. O zaman zor bir durumda kalacağız; bunun için bağımsız yaşamaya, malî durumumuz elverişli değildir. Sonra, yanibaşımızda, bizi bölüşmeyi amaç edinmiş devletler var; onların açgözlülükleri karşısında yok olunuz. Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar uçakla havada uçuyorlar, biz henüz kağı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyor, biz yelkenli bir gemi yapamıyoruz; bu koşullar içinde bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi bölüşebilirler." Vasıf Bey konuşmasını şu sözlerle bitiriyordu:

"...İstanbuldaki Amerikalılar (mandadan korkmayınız, Cemiyeti Akvam* Tüzüğünde vardır) diyorlar, işte Amerikayı da kötülerin küçüğü sayıyorum; uygun bulursanız buradan İstanbuldaki temsilciye bir mektup yazıp gizlice bir hey'et göndermek için bir torpito istiyebiliriz."

Eylülün dokuzuncu salı günkü toplantıda, manda işine değinen Rauf Beyin tutanağa geçmiş demeci, olduğu gibi şudur: "Bu manda işi üzerinde şimdiye kadar gerek basın ve gerekse başka çevreler tarafından birçok şeyler söylendi. Her ne kadar yüksek topluluğumuz dış destek ilkesini kabul buyurdu ise de bu desteği kimden istiyeceğimiz belirtilmedi; Amerika olduğu dolaylı olarak anlatılıyorsa da, benim kanımca doğrudan doğruya belirtilmesinde bir sakınca olamaz."

Bu sözlerden, Rauf Beyin görüşü ile, gerek Sivas Kongresi genelkurulunun ve gerek Erzurum Kongresi genelkurulunun görüşü arasında bir yanlış anlama olduğu kuşku götürmez. Rauf Beyin anlayışını açıklayan bu konuşmasının, gerek Erzurum ve gerek Sivas Kongreleri bildirilerinin yedinci maddesindeki yazılı özelliğinden doğduğu kanısına varılabilir. Gerçekten bu maddenin yazılı tarzında belki -mandacılıkta pek ileri giden ve sonsuz propagandalarile kamuoyunu zayıflatanları susturmak ve belki bundan daha çok onların savlarına bir karşılık olmak üzere - bir tür özellik vardır. Maddede yazılanlar mantık ışığında incelenip okununca ne manda ve ne de Amerikanın mandaterliğini isteme düşüncesi bulunmadığı kesinleşir. Bu noktayı açıkça göstermek için söz konusu maddeyi olduğu gibi anımsatmak isterim:

Madde: 7 - Milletimiz, çağdaş amaçları yüce bilir ve teknik, endüstriyel ve ekonomik durum ve gereksinmelerimizi iyice anlar. Bundan ötürü devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığı ve ülkemizin bütünlüğü saklı kalmak koşuluyla

* Şimdiki "Birleşmiş Milletler"i andırır uluslararası bir kuruluş (B.Y.)

Erzurum Kongresi hiçbir suretle manda kabulü hakkında karar vermiş değildir.

Erzurum Kongresi hiçbir suretle manda kabulü hakkında karar vermiş değildir.

lâli ve vatanımızın tamamıyeti mahfuz kalmak şartile altıncı maddede musarrâh hudut dahilinde millîyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen herhangi devletin, fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılırsınız ve bu şeraiti âdile ve insanîyeyi muhtevi bir sulhün da acilen tekarri-rü selâmeti beşer ve sükûnu âlem namına ahası amalî millîyemizdir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı fikri vardır? Olsa olsa "herhangi devletin fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle karşılırsınız" sözlerinden manda fikrine sahip olanlar bulunabilir. Fakat mandanın mana ve medlûlü bu olmadığı muhakkaktır. Her zaman ve bugün dahi bu sarahat dairesinde vukubulacak muavenetleri maalmemnuniye karşılırmaktayız ve karşılırsınız. Nitekim Ankara-Ereğli ve Keller-Diyarbakir şimendiferlerinin inşası için bir İsveç grubunun ve Kayseri-Sivas-Turhal hatlarının inşası için de bir Belçika grubunun fennî, sınaî, iktisadî muavenetini memnuniyetle kabul ettik ve meselâ Ankara şehrinin ve diğer Anadolu şehirlerimizin bir an evvel inşalarında ve alelûmum diğer şimendifer hatlarımızın, yollarımızın, limanlarımızın inşaları teklifinde bulunacak ecnebî sermayedarların muavenetleri maalmemnuniye kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin dahilî ve haricî istiklâlîni ve vatanımızın tamamıyetini ihlâlê matuf muzmerrati olmasın. Bu maddede münderiç olan "millîyet esaslarına riayetkâr ve memleketimize karşı istilâ emeli beslemiyen herhangi devlet" ifadesinden Amerika Devleti manası çıkarılmaya da mahal yoktur. Çünkü bu esaslara riayetkâr dünya devletleri meyanında yalnız Amerikalılar değildir. Mesela İsveç Devleti, Belçika Devleti aynı vasıfta devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de mevzuubahs olabilir mi? Bir de, eğer Amerika Devletine bir ima yapılmak istenseydi "herhangi devletin" yerine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesile iktifa edilmek lâzım gelirdi. Binaenaleyh maddenin izah ettiği şerait dahilinde fennî, sınaî, iktisadî muavenetin hüsnü telâkkisi umum devletlere şamil olduğu sarihdir.

Efendiler, bu manda meselesi hakkındaki noktâi nazarımın, - ki bundan evvel cari ve bu dakikada heyeti aliyenizin de utlail dahilinde bulunan bunca muhaberât ve münakaşatımızla sabit olmuştur- aylardanberi gece gündüz beraberimde bulunan bir arkadaş tarafından hâlâ anlaşılmamış olduğuna hükmolunabilir mi? O halde Rauf Bey ya esasen benimle hemfikir değildi veyahut hemfikir idi de Sıvasta İstanbuldan gelenlerle mülâkattan sonra tebdilî fikretmiş oluyor. Burasını kestirmek bence müşküldür. Şimdi biraz daha Rauf Beyi dinliye-lim; Rauf Bey, şu suretle sözüne devam ediyor:

"Mütarekenin bidayetinde Almanlar sulhü imza etmiyecek zannolunurken İngiliz matbuatı bazı işsaatta bulundu; bunun birinci kısmı Almanyanın sulhü imza edeceğine dairdi. Bu tahakkuk etti. İkinci kısmı da Türkiyenin taksimine dairdi. Bu hamdolsun tahakkuk etmedi. Bu kısımda konferansın kararı mucibince Kızılırmağın şark tarafı Ermenistan addedilerek Amerika himayesine veriliyor. Belki Gürcüstanla Azerbaycan da Amerikaya bırakılıyor deniliyordu. Kızılırmağın garbındaki arazi de, İzmir ve İstanbul müstesna olmak üzere mahreci Antalya olarak Türkiyeyi teşkil ediyordu. Bu kısmın şimali, İtalya ve Fransız ve cenubu da İngiliz himaye ve idaresine veriliyordu. İzmirin işgali bu işsaatın doğruluğunu ispata başladı. Binaenaleyh bu tehlike karşısında memleketimize

la altıncı maddede belirtilen sınır içinde millîyet ilkelerine saygılı ve ülkemizi ele geçirmek amacı gütmeyen herhangi devletin, teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımını sevinçle karşılırsınız ve bu adaletli ve insancıl koşulları içeren bir barışın da tezelden kararlaştırılması insanlığın esenliği ve dünyanın rahatlığı adına ulusal isteklerimizin en önemlisidir.

Efendiler, bu maddenin hangi noktasında manda ve mandaterin Amerika olacağı düşüncesi vardı? Olsa olsa "herhangi devletin teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımını sevinçle karşılırsınız" sözlerinden manda düşüncesine kapılanlar bulunabilir. Fakat mandanın anlam ve kavramı bu olmadığı kesindir. Her zaman ve bugün bile bu açıklık içinde yapılabilecek yardımları sevinçle karşılırmaktayız ve karşılırsınız. Nitekim Ankara - Ereğli ve Keller - Diyarbakir demiryollarının inşası için bir İsveç grubunun ve Kayseri - Sivas - Turhal hatlarının inşası için de bir Belçika grubunun teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımını sevinçle kabul ettik ve örneğin Ankara şehrinin ve başka Anadolu şehirlerimizin bir an önce inşalarında ve bütün yollarımızın, limanlarımızın inşalarını önererek yabancı sermaye sahiplerinin yardımlarını sevinçle kabul ederiz. Yeter ki memleketimize sermaye getireceklerin devlet ve milletimizin iç ve dış bağımsızlığını ve ülkemizin bütünlüğünü bozmaya yönelik gizli düşünceleri olmasın. Bu maddede yer alan "millîyet ilkelerine saygılı ve ülkemizi ele geçirmek amacı gütmeyen herhangi bir devlet" ifadesinden Amerika Devleti manası çıkarılmak da yersizdir. Çünkü bu ilkelerimizin bir anca inşalarında ve bütün öbür demiryollarımızın uyan dünya devletleri arasında yalnız Amerikalılar değildir. Örneğin İsveç Devleti, Belçika Devleti o nitelikte devletler değil midir? Bu devletlerden herhangi birinin mandaterliği de söz konusu olabilir mi? Bir de, eğer Amerika Devletine dolaylı bir değinme yapılmak istenseydi "herhangi bir devletin" yerine "bir devletin" veya hiç olmazsa sadece "devletin" kelimesile yetinmek lâzımgelirdi. Demek ki maddede açıklanan koşullarla teknik, endüstriyel ve ekonomik yardımın hoş görülmesi düşüncesinin tüm devletleri kapsadığı açıkça bellidir.

Efendiler, bu manda sorunu hakkındaki görüşümün, - ki bundan önce yapılan ve bu dakikada yüce kurulunuzun da bilgi edinmiş bulunduğu bunca yazışma ve tartışmalarımızla kanıtlanmıştır - aylardanberi gece gündüz beraberimde bulunan bir arkadaş tarafından hâlâ anlaşılmamış olduğuna hükmolunabilir mi? O halde Rauf Bey ya esasen benimle aynı görüşte değildi ya da aynı görüşte idi de İstanbuldan gelenlerle Sıvasta konuştuktan sonra düşüncesini değiştirmiştir. Burasını kestirmek bence zordur. Şimdi biraz daha Rauf Beyi dinliye-lim; Rauf Bey, şu suretle sözüne devam ediyor:

"Ateşkesin başlarında Almanlar barışı imzalamıyacak sanılırken İngiliz basını bazı açıklamalarda bulundu; bunun birinci kısmı Almanyanın barışı imza edeceğine ilişkindir. Bu gerçekleşti. İkinci kısmı da Türkiyenin bölüşülmesine ilişkindi. Bu hamdolsun gerçekleşmedi. Bu kısımda konferansın kararı uyarınca Kızılırmağın doğu tarafı Ermenistan sayılarak Amerika korumasına veriliyor. Belki Gürcüstanla Azerbaycan da Amerikaya bırakılıyor deniliyordu. Kızılırmağın batısındaki topraklar da, İzmir ve İstanbul hariç olmak üzere deniz çıkışı Antalya olarak Türkiyeyi oluşturuyordu. Bu kısmın kuzeyi, İtalya ve Fransız ve güneyi de İngiliz korumacılığı ve yönetimine veriliyordu. İzmirin işgali açıklamaların doğruluğunu kanıtlamaya başladı. Demek ki bu tehlike karşısında mem-

karşı en bitaraf vaziyette bulunan Amerikanın muzaheretini kabule mecburuz. Ben bu kanaattayım."

Rauf Beyin fikrini anlamak için bundan sonra daha çok devam eden sözlerini dinlemeye bilmem ki ihtiyaç kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve münakaşalı devam eden bu manda müzakeresi, taraftarlarını iskât edecek mütevassıt bir çare ile hitam buldu. Hem de bu çareyi teklif eden yine Rauf Bey oldu: "Amerikada senelerdenberi aleyhimizde yapılmakta olan menfi propagandaların tevlit ettiği cereyanı efkârı tashih için her şeyden evvel Amerika Kongresinden memleketimizi tetkik edecek ve hakikati görecek bir heyeti davet etmek". Bu teklif ittifakı âra ile kabul olundu. Kongre Divanı Riyasetinin imzalarile bu yolda bir mektup tesvit olunduğunu hatırlıyorsam da bu mektubun gönderilebilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba sureti mahsusada ehemmiyet atfemiş değildim.

Efendiler, küçük bir istitrat yapayım. Vesika olarak müracaat ettiğim Kongre Zabıtnamesi, Divanı Riyaset Kâtipliğinde bulunan Afyon Karahisar Murahhası Şükrü ve manda lehinde nutuklarını dinlediğimiz Hami Beyler tarafından tutulmuş ve Hami Beyin yazısile muntazam bir deftere tebyiz olunmuştur.

Efendiler, Kongre 11 Eylûlde hitam buldu. 12 Eylûlde Sivas ahalisinin de huzurile açık bir celse yapılarak bazı nutuklar irad edildi. Kongre müzakeratı esnasında mühim olarak Meclisi Meb'usanın tesni intihabı ve mahalli içtima neresi olmak lâzım geleceği hususatina temas edildi. Fakat şimdi izahına başlayacağım mesail Kongre müzakeratını kısa kesmeyi icap ettiriyordu. Bu son noktalarla bilâhare Heyeti Temsilîye iştigal etti. 9 Eylûl 1335 günü toplanmış olan bazı malûmat Kongreye şu suretle izah edildi: "Eskişehir ve Afyon Karahisarındaki İngiliz kuvvetleri tazif edildi. General Milne Konyaya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa muhalefette tereddüt ediyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de tıpkı Cemal Bey fasilesinden bir adammış. Rüfeka-yı kiramin böyle vaziyetler karşısında şiddetle hareket taraftarı olduğunu bildiğimden seri ve şedit tedabir ittihazını Fuat Paşadan rica etmiştim. Fuat Paşa da Kongrenin kendisine olan itimadına istinaden Kongre namına icap eden tebligat ve teşebbüsatta bulunmuştur. Bu tarzı hareketin heyeti aliyenizce kabul edilmesini rica ediyor. Fuat Paşa, valilere şedit ihtaratta bulunuyor. Mıntikalara ümerayı askeriyeden millî kumandanlar tayin ediyor ve bu kumandanlara millet namına her nevi salâhiyet bahşedilmiştir diyor". Kongre teklifi kabul etti. Bunu müteakıp şu yolda izahata devam ettim:

"Buraya Galip Bey isminde bir vali tayin edilmiş, geliyormuş; fakat bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip Bey mi olduğu anlaşılamadı. Fakat biz başka bir malûmata destres olduk. Mister Nowil isminde bir İngiliz binbaşısı Bedirhanîlerden Kâmran, Celâdet ve Cemil Beylerle beraber maiyetinde on beş kadar Kürt atlısı olduğu halde Malatyaya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhanî Halil Bey tarafından istikbal edilmişlerdir. Harput valisi de zahiren bir posta hırsızını takip bahanesile otomobile Malatyaya gelmiştir. Bu maksatla bunlara Hısmansurdaki müfreze de verilmiştir. Maksatlarının Kürtleri, Kürdistan teşkili vadile aleyhimize ve bize karşı suikast icrasına sevk etmek olduğu anlaşılmış ve mukabil tedabire de tevessül edilmiştir. Meselâ valiyi ve diğerlerini tevkif ettirmek istiyoruz. Malatya mutasarrıfı da Kürt aşairini

leketimize karşı en tarafsız durumda bulunan Amerikanın desteğini kabul etmek zorundayız. Ben bu kanıdayım."

Rauf Beyin düşüncesini anlamak için bundan sonra çok uzun süren sözlerini dinlemeye bilmem gerek kaldı mı?

Efendiler, pek uzun ve tartışmalı olarak geçen bu manda görüşmesi, yandaşlarını susturacak bir orta çare ile sonuçlandı. Hem de bu çareyi öneren yine Rauf Bey oldu: "Amerikada senelerdenberi bize karşı yapılan olumsuz propagandaların doğurduğu düşünce akımını düzeltmek için her şeyden öne Amerika Kongresinden memleketimizi inceleyecek ve gerçeği görecek bir heyet çağırarak." Bu öneri oybirliği ile kabul olundu. Kongre Başkanlık Divanının imzaları ile bu yolda bir mektup kaleme alındığını anımsıyorsam da bu mektubun gönderilip gönderilmediğini pek iyi hatırlamıyorum. Esasen bu mektuba özel bir önem vermiş değildim.

Efendiler, esas konudan biraz ayrılarak birşey söyleyeyim. Belge olarak başvurduğum Kongre Tutanağı, Başkanlık Divanı Kâtipliğinde bulunan Afyon Delegeşi Şükrü ve mandayı savunan nutuklarını dinlediğimiz Hami Beyler tarafından tutulmuş ve Hami Beyin yazısile düzenli bir defterde temize çekilmiştir.

Efendiler, Kongre 11 Eylûlde sona erdi. 12 Eylûlde Sivas halkının da bulunduğu açık bir oturma yapılarak bazı nutuklar okundu. Kongre görüşmeleri sırasında önemli olarak Meb'uslar Meclisinin seçilmesinin çabuklaştırılması ve toplantı yerinin neresi olması gerektiği konularına değinildi. Ancak şimdi açıklamaya başlayacağım sorunlar Kongre görüşmelerini kısa kesmeyi gerektiriyordu. Bu son noktalarla, sonradan Temsilci Kurul uğraştı. 9 Eylûl 1919 günü toplanmış olan bazı bilgiler Kongreye şöyle açıklandı: "Eskişehir ve Afyondaki İngiliz kuvvetleri iki katına çıkarıldı. General Milne Konyaya geldi. Konya Valisi Cemal Bey ve Ankara Valisi Muhittin Paşa karşı koymakta duraksıyorlar. Yeni Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey de tıpkı Cemal Bey gibi bir adammış. Değerli arkadaşlarımla böyle durumlar karşısında sert davranmak yanlısı olduklarını bildiğimden çabuk ve sert önlemler almasını Fuat Paşadan rica etmiştim. Fuat Paşa da Kongrenin kendisine olan güvenine dayanarak Kongre adına gereken bildi rileri yapmış ve girişimlerde bulunmuştur. Bu tür davranışın yüksek heyetinize uygun bulunmasını rica ediyor. Fuat Paşa, valilere sert uyarılarda bulunuyor. Bölgelere, ileri gelen askerlerden ulusal komutanlar atıyor ve bu komutanlara ulus adına her türden yetki verilmiştir diyor." Kongre öneriyi benimsedi. Bundan sonra şu yolda açıklamalara devam ettim:

"Buraya Galip Bey adında bir vali atanmış, geliyormuş; fakat bunun Harput Valisi Ali Galip Bey mi, yoksa Trabzon Valisi Mehmet Galip mi olduğu anlaşılamadı. Fakat bizim elimize bir bilgi geçti. Mister Nowil adında bir İngiliz binbaşısı Bedirhanîlerden Kâmuran, Celâdet ve Cemil Beylerle birlikte yanında on beş kadar Kürt atlısı olduğu halde Malatyaya gelmiş ve Mutasarrıf Bedirhanî Halil Bey tarafından karşılanmıştır. Harput valisi de sözde bir posta hırsızını izleme bahanesile otomobile Malatyaya gelmiştir. Bu amaçla bunlara Hısmansurdaki birlik de verilmiştir. Amaçlarının Kürtleri, Kürdistan kurmak vaad ederek bize karşı düşman olmaya ve bize suikast yapmaya sevk etmek olduğu anlaşılmış ve karşı önlemlere de baş vurulmuştur. Örneğin valiyi ve diğerlerini tutuklatmak istiyoruz. Malatya mutasarrıfı

Sivas Kongresini akim bırakmak teşebbüsleri

Sivas Kongresini yarıda bırakmak girişimleri

Malatyaya davet etmiştir. Bu vaziyet üzerine 13 üncü Kolordu muntkasında faaliyetlere girdik. İcap eden tedabir ittihaz edilmiştir. Yarın akşam Harputtan sevkedilen bir müfrezesi askeriye erbabı fesadı tenkil edecektir. Buradaki kolordu kumandanı da lâzım gelen tedabiri ittihaz etmiştir. Malatya ve diğer mahallere de lâzım gelen emirler verilmiştir."

Efendiler, hemen Sivas Kongresinin bütün müddeti cereyanınca sinirlere gerginlik verecek mahiyette haberler almaktan hâli kalmıyordum. Ancak aldığım bütün malûmatı olduğu gibi Kongre Heyetine arz etmekle faydadan ziyade mahzur tasavvur ediyordum. Gördünüz ki, şimdi izah edeceğim veçhile, hakikaten tehlikeli addedilebilecek mahiyette olan Ali Galip meselesinden de bahsederken ihtiyatkâr bir lisan kullanmayı tercih etmiştim. Bence en mühim mesele her nevi müşkülât ve mehalike rağmen Sivas Kongresinin neticeli mukarreratla müzakeratını bir an evvel ikmal etmiş olmak ve bu mukarreratı memlekette tatbika girişmek idi. Bu arzum husul buldu. Bütün memlekete şamil millî teşkilât nizamnamesinin ve Umumî Kongre beyannamesinin derakap tab'ı ve neşri tamimi esbabına tevessül olundu. Yalnız memulün fevkinde yeni hadisat karşısında kalındığından Kongrenin hitam bulmuş olmasına rağmen Kongre Heyetinin yeni vaziyetler inkişaf edinceye kadar Sıvasta kalmalarını münasip gördüm ve icap ederse daha kuvvetli fevkalâde bir kongre akti için de istihzaratta bulundum. Ali Galibin firarı üzerine Kongre Heyetini Sıvasta alıkomaktan sarfinazar edildiği gibi, Ferit Paşa Kabinesinin sukutu üzerine fevkalâde kongre aktine de ihtiyaç görülmedi (Ves. 55).

Şimdi Efendiler, mücadele tarihimizde mühim bir vak'a teşkil eden Ali Galip meselesi hakkında müsaade buyursanız biraz tafsilât vereyim:

Efendiler, daha Temmuz bidayetinde, Erzurumda bulunduğum zaman Celâdet ve Kâmrân Ali isminde iki şahsın ecnebîler tarafından, külliyetli para ile Dersaadetten Kürdistana gönderileceği, bunların tesvilât ve aleyhte tahrikâta memur oldukları ve bir iki gün zarfında hareket etmiş veyahut edecekleri istihbar edildi. Bu haber üzerine, bunların, dağdağsız tarassut ve derdestleri lüzumunu 3 Temmuz tarihinde Diyarbakırda 13 üncü Kolordu Kumandanına ve ayrıca Erkânıharbiye Reisi olan Halit Beye ve Canik mutasarrıfına bildirdim.

20 Ağustosta, 13 üncü Kolordu Kumandanına verdiğim emirde, mevzuubahs insanların, İstanbuldan hareket eylediklerinin bildirildiğini ve ittihaz olunacak tedabir meyanında hassaten Mardin istasyonunda sıkı bir murakabe tesisinin muvafık olacağını yazdım.

Sivas Kongresinin ikinci günü, yani 6 Eylül tarihinde, "Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmrân ile Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem namlarında üç şahsın, refakatlerinde, vaktile Diyarbakır vilâyetinde aleyhimizde propaganda yapan bir ecnebî zabiti bulunduğu halde, silâhlı Kürtler muhafazasında olarak Elbistan ve Arga üzerinden Malatyaya geldikleri ve mutasarrıf, belediye reisi taraflarından istikbal edildikleri 13 üncü Kolordunun iş'arından anlaşılıyor." 15 inci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 3 üncü Kolordu Kumandanlığına buna dair gönderdiği 6 Eylül 1335 tarih ve 529 numaralı şifresinde verilen malûmatla "ecnebî zabitinin, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu tetkik etmek üzere hükûmeti merkezîyenin müsaadesile dolaştığını söyledikleri; Malatya-

rı da Kürt aşiretlerini Malatyaya çağırmıştır. Bu durum üzerine 13 üncü Kolordu bölgesinde çalışmalara başlandı. Gereken önlemler alınmıştır. Yarın akşam Harputtan gönderilen bir asker kolu ortalığı karıştıranları tepeleyecektir. Buradaki kolordu komutanı da gereken önlemleri almıştır. Malatya ve başka yerlere de gerekli emirler verilmiştir."

Efendiler, hemen Sivas Kongresinin kapladığı bütün sürede sinirlere gerginlik verecek nitelikte haberler almaktan geri kalmıyordum. Gördünüz ki, şimdi açıklayacağım gibi, gerçekten tehlikeli sayılabilecek nitelikte olan Ali Galip sorunundan da söz ederken ihtiyatlı bir dil kullanmayı yeğlemiştim. Bence en önemli sorun her türlü zorluk ve tehlikeye karşın Sivas Kongresinin iş bitiren kararlarla görüşmelerini bir an önce tamamlamış olmak ve bu kararları ülkede uygulamaya girişmek idi. Bu isteğim oldu. Bütün memleketi kapsayan millî örgüt tüzüğüne ve Genel Kongre bildirisinin hemen bastırılıp yayımlanmasına geçildi. Yalnız umulanın üstünde yeni olaylar karşısında kalındığından Kongre bitmiş olmasına karşın Kongre üyelerinin yeni durumlar gelişinceye kadar Sıvasta kalmalarını uygun gördüm ve gerekirse daha güçlü olağanüstü bir kongre toplamak için de hazırlıklar yaptım. Ali Galibin kaçması üzerine Kongre üyelerini Sıvasta alıkoymaktan vazgeçildiği gibi, Ferit Paşa Kabinesinin düşmesi üzerine olağanüstü kongre yapmaya da gerek görülmedi (Belge 55).

Şimdi Efendiler, Kurtuluş Savaşı tarihimizde önemli bir olay olan Ali Galip sorunu hakkında izin verirsiniz biraz geniş bilgi vereyim:

Efendiler, daha Temmuz başlarında, Erzurumda bulunduğum zaman Celâdet ve Kâmrân Ali isminde iki kişinin yabancılar tarafından, yüklü para ile İstanbuldan Kürdistana gönderileceği, bunların yalan dolanla ve bize karşı kışkırtmalar yapmakla görevli oldukları ve bir iki gün içinde yola çıkmış oldukları ya da çıkacakları haber alındı. Bu haber üzerine, bunların, sessizce gözetlenmesi ve tutuklanmaları gereğini 3 Temmuz tarihinde Diyarbakırda 13 üncü Kolordu Komutanına ve ayrıca Kurmay Başkanı olan Halit Beye ve Samsun mutasarrıfına bildirdim.

20 Ağustosta, 13 üncü Kolordu Komutanına verdiğim emirde, sözkonusu kişilerin, İstanbuldan yola çıktıklarının bildirildiğini ve alınacak önlemler arasında özellikle Mardin istasyonunda sıkı bir Kontrol kurulmasının uygun düşeceğini yazdım.

Sivas Kongresinin ikinci günü, yani 6 Eylül tarihinde, "Bedirhanî ailesinden Celâdet ve Kâmrân ile Diyarbakırlı Cemil Paşazade Ekrem adlarında üç kişinin, yanlarında, evvelce Diyarbakır ilinde bize karşı propaganda yapmış olan bir yabancı subay bulunduğu halde, silâhlı Kürtler korumasında Elbistan ve Arga üzerinden Malatyaya geldikleri ve mutasarrıf, belediye başkanı taraflarından karşılandıkları 13 üncü Kolordunun bildirisinden anlaşılıyor." 15 inci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 3 üncü Kolordu Komutanlığına bununla ilgili olarak gönderdiği 6 Eylül 1919 tarih ve 529 sayılı şifresinde verilen bilgilerde "yabancı subayın, Türk, Kürt ve Ermeni nüfusunu incelemek üzere İstanbul Hükûmetinin izini ile dolaştığını söyledikleri; Malatyada bulunan atlı alayı;

da bulunan süvari alayı; mevcudu az olduğundan bunları tevkife cesaret edemediği; maahaza bunların derhal tevkifi için İstanbula müracaat edildiği 13 üncü Kolordudan bildirilmiştir. Bu adamların ne maksat ve ne vazife için nerele-ri gezecekleri hakkındaki malûmatını Harput valisinden sordum." denilmekte idi (Ves. 56). Harput Valisi Ali Galip Beydir. Bu adamların ne maksatla geldikleri 3 Temmuz tarihindenberi malûmumuzdur. Beş on müsellâh Kürde karşı bir süvari alayının mevcudu az görülmüş, tevkifine cesaret edilememiş; asıl calibi hayret olan cihet, bunların tevkifi için İstanbula müracaat edilmiş olduğu haberidir!

Bu küçük ve ehemmiyetsiz gibi görünen noktaları; o zamanki vaziyeti görüşte sayanı dikkat, telâkki ve zihniyet farkları gösterdiği için kayıt ve işaret ediyorum.

Diyarbakırda, 13 üncü Kolordu Kumandanının tarzı hareketi, mucibi işti-bah görüldüğünden, doğrudan doğruya, bu Kolordunun Erkânıharbiye Reisine, 3 üncü Kolordu Kumandanının imzasile 7 Eylül 1335 tarihinde yazılan (zata mahsus) şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerle beraber İngiliz binbaşısının behemehal tevkif ve Sıvasa sevkedilmeleri için, Elâzizde bulunan 15 inci Alay Kumandanı İlyas Beyin bizzat emrinde altmış kadar atlı ve estersüvarın en geç olarak 9 Eylülde Harputtan Malatyaya hareketi için -tesriyan lilmaslaha- doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve müfrezenin sürati hareketinin temini rica edildi. 8 Eylülde, Sıvandan da bir otomobil ile bazı zabitan gönderileceği malûmatı verildi (Ves. 57).

Diyarbakırdan, Erkânıharbiye Reisinin 7/8 Eylül 1335 tarihile bana gönderdiği şifrede "tevkif hakkındaki arzuya muttali oldum. Bu bapta kumandan beyin emir vereceğini hiç zannetmiyorum. Çünkü havassı askeriyelerine tamamen vâkıfım. Tarafımdan vukubulacak tebligatı ise, tamamen icrada tereddüt ederler. Bu bapta İstanbulla muhaberedeyiz. Bu hale göre icrayı icabı menuru reyî âlileridir. Şifre kaleminin 357 numarasile arzedilmiştir."

K.O.13 Erkânıharbiye Reisi Halit

Elâzizdeki Alay Kumandanı İlyas Beyden K.O. 13 Kumandanının emrine cevaben gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da "Kolordudan aldığım emir üzerine hareketim tehir edilmiştir. Kolordunun muvafakati olmadan, buradan, hareket etmeğim münasip olmayacağından hareket emrinin Kolordudan tebliğine delâlet buyurunuz" denilmekte idi (Ves. 58).

Halit Beye derakap verdiğim cevap, aynen şu idi:

7/8 Eylül 1335

"Zevatı malûmenin habaseti sabit olmuştur. Hükûmeti merkeziye.....bu habasette müsterektir. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu bapta, tebligatımızda hiç kimseyi tereddüde sevkemiyecek surette, derhal emir vermek, vakit geçirmek lâzımdır. Kumandanın tereddüt edeceğine ihtimal veriyorsanız, zatı âliniz tarafımızdan Elâziz ve Malatyadaki alay kumandanlarına vukubulmuş tebligatımızın icrasını bildiriniz. Lüzumu hakikî varsa, kumandayı münasip gördüğünüz fırka kumandanlarından birisi deruhde etsin! Tennen zamanı geçmiştir. İcraat cevabınıza muntazırız kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Kumandanı İlyas Beye de, aynı tarihte, bizzat şu emri verdim: "Zevatı malûmenin hıyaneti tahakkuk etmiştir. İstanbuldaki hükûmeti merkeziye dahi

mevcudu az olduğundan bunları tutuklamaya cesaret edemediği; bununla birlikte bunların vakit geçirmeden tutuklanması için İstanbula baş vurulduğu 13 üncü Kolordudan bildirilmiştir. Bu adamların ne amaç ve ne görev için nerele-ri gezecekleri hakkında bildiklerini Harput valisinden sordum." denilmekte idi (Belge 56). Harput Valisi Ali Galip Beydir. Bu adamların ne amaçla geldiklerini 3 Temmuz tarihindenberi biliyorduk. Beş on silâhlı Kürde karşı bir atlı alayının gücü az görülmüş, tutuklanmasına cesaret edilmemiş; asıl şaşılacak olan, bunların tutuklanması için İstanbula başvurulduğu haberidir.

Küçük ve önemsiz gibi görünen bu noktalara; o zamanki durumu kavramakla dikkate değer anlayış ve düşünce farkları gösterdiği için değinip bunları belirtiyorum.

Diyarbakırda, 13 üncü Kolordu Komutanının davranışı, kuşku verici bulunduğundan, doğrudan doğruya, bu Kolordunun Kurmay Başkanına, 3 üncü Kolordu Komutanının imzasile 7 Eylül 1919 tarihinde yazılan (kişiyeye özel) şifrede, Vali Galip, Malatya Mutasarrıfı Halil ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerle birlikte İngiliz binbaşısının mutlaka tutuklanmaları ve Sıvasa gönderilmeleri için, Elazığda bulunan 15 inci Alay Komutanı İlyas Beyin kendisinin emrinde olarak altmış kadar atlı ve katırlının en geç olarak 9 Eylülde Harputtan Malatyaya yola çıkması için - işi çabuklaştırmak amacıyla - doğrudan doğruya tebligat yapıldığı bildirildi ve askerî birliğin hızlı yol almasını sağlaması rica edildi. 8 Eylülde, Sıvandan da bir otomobil ile bir takım subayların gönderileceği bilgisi verildi (Belge 57).

Diyarbakırdan, Kurmay Başkanının 7/8 Eylül 1919 tarihile bana gönderdiği şifrede "Tutuklama hakkındaki isteği öğrendim. Bu yönde komutan beyin emir vereceğini hiç zannetmiyorum. Çünkü askerlik niteliklerini çok iyi biliyorum. Tarafımdan yapılacak bildirimleri ise, tamamen yerine getirmekte duraksarlar. Bu konuda İstanbulla yazışıyoruz. Bu duruma göre gereğinin yapılması sizin vereceğiniz karara bağlıdır. Şifre kaleminin 357 sayısı ile sunulmuştur."

K.O.13 Kurmay Başkanı Halit

Elazığdaki Alay Komutanı İlyas Beyden K.O. 13 Komutanının emrine karşılık gelen 8 Eylül tarihli telgrafta da "Kolordudan aldığım emir üzerine yola çıkmam ertelenmiştir. Kolordunun oluru olmadan, buradan, ayrılmam uygun olmayacağından yola çıkmam emrimin Kolordudan bildirilmesine aracılık ediniz" denilmekte idi (Belge 58).

Halit Beye hemen verdiğim yanıt, aynen şu idi:

7/8 Eylül 1919

"Bilinen kişilerin kötülükleri kanıtlanmıştır. İstanbul Hükûmeti.....bu kötülüklerde ortaktır. Oradan emir beklemek, düşmana fırsat vermektir. Bu konuda, bildirimimizde hiç kimseyi duraksatmayacak şekilde, hemen emir vermek, vakit geçirmek gereklidir. Komutanın duraksayacağını olası görüyorsanız, siz, tarafımızdan Elazığ ve Malatyadaki alay komutanlarına yapılmış olan bildirimimizin yerine getirilmesini bildiriniz. Gerçek gereksinme varsa, komutayı uygun gördüğünüz tümen komutanlarından birisi üstlensin. Ya-vaş davranma zamanı geçmiştir. İşin yapıldığı yollu cevabınızı bekliyorum kardeşim.

Mustafa Kemal

Alay Komutanı İlyas Beye de, aynı tarihte, ben kendim şu emri verdim: "Bilinen kişilerin hayinliği belli olmuştur. İstanbuldaki hükûmet de bunların ha-

bunların hıyanetinde müşterektir. Kolordunuz kumandanının, bu hususta istizan etmesi ve cevap alamaması varidi hatırdır. Binaenaleyh meselenin hallini ve teminini zatî âlinizden beklerim. Cevabınıza muntazırım Efendim. Malatyadaki icraatınızı müteakıp lüzum hâsıl olursa Sıvasta, bize, iltihak edersiniz. Mustafa Kemal". Şifre haricindeki imza da K.O.3 Erkânıharbiye Reisi Zeki Beyin idi.

Malatyada bulunan Süvari On İkinci Alay Kumandanını da 7/8 Eylül gecesi, bizzat telgraf başına çağırılmış ve görüşmekte idim. Alay Kumandanı Cemal Beyden vaziyet ve kuvveti hakkında malûmat aldım. Gelenlerin, beraberlerindeki müsellâh Kürtlerin "on beş yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben kuvveti kâfi gördüm. Hatta süvari ve topçu alayının yalnız zabıtları kâfi gelebilirdi. Yalnız hususî vaziyet ve haleti ruhiyeyi anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf mükâlemesi şöyle cereyan etti:

"Ben — Vali Galip Bey, İngiliz binbaşısı ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerin kâffesinin müdebbirane bir tertiple bu gece tevkiflerle Sıvasa tahrikleri elzemdir. Vaziyetiniz bunu yapmaya müsait midir? Size buradan ve Harputtan muavenet yetiştirilecektir.

Cemal Bey —Valiyi de beraber mi?

Ben — Bilhassa, evet!

Cemal Bey —Arzettiğim veçhile, vaziyet ve kuvvetim buna gayrimüsaittir. Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin tevkifleri hakkında 13 üncü Kolordu Kumandanile muhabere cereyan etti. Neticesinde, şimdilik tevkifleri, vaziyetin nezaketi hasebile muvafık olamayacağı hakkında emir de vürut etmiştir" dedi.

Artık, bu zatın daha ziyade üzerine varılamazdı. "Kendilerine hissettirmeksizin sıkı tarassudatta bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Hareket ederlerse, istikameti hareketlerini ve ne vasıta ile hareket edeceklerini derhal bildiriniz" talimatını vermekle iktifa ettim (Ves. 59).

8 Eylül günü Cemal Beyden şifre ile "zevatı malûmenin hâlâ orada olup olmadıklarını ve tarassut tertibatının derecesi emniyetini" sordum ve "kendisine günde iki defa rapor vermesini" emrettim.

Halit Bey'e yazdığım telgrafa ertesi günü (8 Eylül 1335) aldığım cevapta, Elâzizde Alay Kumandanı İlyas Bey'e emir verildiği ve bu emrin sureti bildiriliyordu (Ves. 60).

Kolordu Kumandanı Cevdet Bey dahi, İlyas Beyin 52 estersüvar ve iki mitralyözle 9 Eylül sabahı hareket ettiğini ve 10 Eylül akşamı Malatyada bulunacağını bildirdi. 9 Eylül tarihli olan bu şifresinde "muhalefetlerle dolu bir muhitte daha fazla icraat yapmamak hususunda kendisini mazur göreceğini" de beyan ediyordu (Ves. 61).

9 Eylülde, İlyas Bey müfrezesinden maada, Aziziyeden iki süvari bölüğü, Siverekten Malatyadaki alaya mensup bir bölük dahi Malatyaya tahrik edildi (Ves. 62, 63, 64).

Vali Ali Galibin ve Bedirhanîlerle, Cemil Paşazadenin yaptığı propagandanın tesirini izale için Elâziz ve Dersim havalisi ile âlakası olduğu malûmum olan ve Kemahta bulunan Halet Bey'e (sabık meb'us) 9 Eylülde Elâzize hareket ve Haydar Beyle tesisi irtibat etmesini yazdım (Ves. 65). Ayın nihayetine doğru vâsul oldu.

Yinliğine ortaktır. Kolordunuz komutanının, bu konuda ne yapması gerektiğini sorması ve cevap alamaması akla gelebilir. Bu nedenle sorunun çözülmesini ve işin bitirilmesini sizden beklerim. Yanıtınızı bekliyorum Efendim. Malatyada yapacaklarınızı yaptıktan sonra gerek duyulursa Sıvasta, bize, katılırsınız. Mustafa Kemal". Şifre dışındaki imza da K.O. 3 Kurmay Başkanı Zeki Beyin idi.

Malatyada bulunan On İkinci Atlı Alay Komutanını da 7/8 Eylül gecesi, ben kendim telgraf başına çağırılmış ve görüşmekte idim. Alay Komutanı Cemal Beyden durum ve kuvveti hakkında bilgi aldım. Gelenlerin, beraberlerindeki silâhlı Kürtlerin "on beş yirmi kişi kadar" olduğunu ve alayın da merkezde "ancak o kadar kuvveti" bulunduğunu söyledi. Ben kuvveti yeter gördüm. Hatta atlı ve topçu alayının yalnız subayları bile yeterli olabilirdi. Ancak özel durum ve ruh halini anlamak istiyordum.

Bunun üzerine telgraf görüşmesi şöyle oldu:

"Ben — Vali Galip Bey, İngiliz binbaşısı ve Kâmrân ve Celâdet ve Ekrem Beylerin tümünün iyi hazırlanacak bir düzenle bu gece tutuklanmasale Sıvasa gönderilmeleri çok gereklidir. Durumunuz bunu yapmaya elverişli midir? Size buradan ve Harputtan yardım yetiştirilecektir.

Cemal Bey — Valiyi de beraber mi?

Ben — Özellikle, evet.

Cemal Bey — Belirttiğim gibi, durum ve gücüm bunu yapmaya elverişli değildir. Kâmrân, Celâdet ve Ekrem Beylerin tutuklanmaları hakkında 13 üncü Kolordu komutanile yazışma yapıldı. Sonunda, şimdilik tutuklanmalarının, durumun nazikliği nedeniyle uygun olamayacağı hakkında emir de gelmiştir" dedi.

Artık, bu adamın daha fazla üzerine varılamazdı. "Kendilerine sezdirmeksizin sıkıca gözaltında bulundurunuz. Kolordunuzdan emir gelecektir. Yola çıkarlarsa, gidiş yönlerini ve ne araçla yola çıkacaklarını hemen bildiriniz" emrini vermekle yetindim (Belge 59).

8 Eylül günü Cemal Beyden şifre ile "bilinen kişilerin hâlâ orada olup olmadıklarını ve gözetlemeye ne derecede güvenilebileceğini" sordum ve kendisine "günde iki defa rapor vermesini" emrettim.

Halit Bey'e yazdığım telgrafa ertesi günü (8 Eylül 1919) aldığım karşılıkta, Elazığda Alay Komutanı İlyas Bey'e emir verildiği ve emrin bir örneği bildiriliyordu (Belge 60).

Kolordu Komutanı Cevdet Bey de, İlyas Beyin 52 katırlı er ve iki makineli tüfekle 9 Eylül sabahı yola çıktığını ve 10 Eylül akşamı Malatyada bulunacağını bildirdi. 9 Eylül tarihli olan bu şifresinde "karşı akımlarla dolu bir çevrede daha çok iş yapmamak konusunda kendisini haklı bulacağını" da söylüyordu (Belge 61).

9 Eylülde, İlyas Bey birliğinden başka, Aziziyeden iki atlı bölüğü, Siverekten Malatyadaki alaya bağlı bir bölük de Malatyaya gönderildi (Belge 62, 63, 64).

Vali Ali Galibin ve Bedirhanîlerle, Cemil Paşazadenin yaptığı propagandanın etkisini gidermek için Elazığ ve Dersim yöresi ile ilişkisi olduğunu bildiğim ve Kemahta bulunan Halit Bey'e (eski meb'us) 9 Eylülde Elazığa gitmesini ve Haydar Beyle ilişki kurmasını yazdım (Belge 65). Ayın sonuna doğru ulaştı.

Van Valisi bulunan Haydar Bey de Elâziz vilâyetini deruhde etmek üzere Erzurumdan tahrik edilmişti. Haydar Bey 15 inci Kolorduya mensup olup Mamahatunda bulunan bir süvari alayile de irtibat tesis ederek icabında bu alayı Malatya istikametine tahrik edecekti.

Otomobil ile bazı zabitanın da Malatyaya sevkedileceğine dair bir kayıt vardı.

Filhakika, arkadaşlarımızdan, Recep Zühtü Bey, Üçüncü Kolordu yaveri sıfatı zahirîyesile benden aldığı hususî talimatla, refakatinde bazıları olduğu halde 9 Eylülde, otomobil ile Malatyaya hareket etti. Maalesef, râkip olduğu otomobil yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangalda kırılmış ve tam zamanında Malatyaya yetişememişti. Kangaldan sonra kâh araba ve kâh hayvanla gece, gündüz kat'ı mesafe ederek Sivastan hareketinin dördüncü günü badezzeval Malatyaya vâsul olabilmmişti. Recep Zühtü Beyin verdiği raporlar vaziyetin tenvirine çok hâdim olmuştu.

Efendiler, 10 Eylül günü geç vakit şu telgrafı aldık:

Zata mahsustur. Hiç durmayacaktır.

Malatyadan, 10/9/1335

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir:

1- 10/9/1335 saat 2 sonrada bilâ vukuat Malatyaya muvasalat olunmuştur.

2- Zevatı malûmenin kâffesi maalesef Kâhta istikametine firar ettikleri, tafsilâtın müteakiben arz edileceği maruzdur.

Alay 15 K. İlyas

Aynı günde ve fakat, İlyas Beyin telgrafından sonra da şu telgrafı alıyoruz:
Gayet Aceledir.

Malatyadan 10/9/1335

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1- Harput Valisi ile Malatya Mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı ve hempaları olan malûm eşhas alay 15 in Elâzizden hareketini ve kendilerinin tevkif edileceklerini haber alır almaz, bugün alessabah firar etmişlerdir. Bunların Kâhtadaki Bedir Ağa nezdine gittikleri ve oradan tedarik edecekleri Ektrat ile burayı basmaya gelecekleri mervidir.

2- Bunların ve Bedir Ağa aşiretinin fenalığa cür'et etikleri takdirdе, takibat icrası hakkında kolordudan emir alınmış, izleri takip edilmekte ve netice ayrıca arz edilecektir.

3- Alay 15 Kumandanı maiyetindeki kuvvetle, bugün saat 2 sonrada, Malatyaya geldikleri maruzdur.

Süvari Alay 12 Kumandanı Binbaşı Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf, yanyana getirilerek tetkik olunursa şayanı dikkat bazı noktaların nazara çarpmamasına imkân yoktur.

Süvari Alay Kumandanı Cemal Bey, tarafımızdan aldığı talimatı veçhile malûm eşhası sıkı ve emin bir surette tarassut altında bulunduracak ve günde iki defa rapor verecekti.

Eşhası merkume 10 Eylül günü alessabah kaçtıkları halde Cemal Bey, bu malûmatı, ancak, İlyas Bey müfrezesinin muvasalatından ve İlyas Beyin raporundan sonra bildiriyor. Cemal Bey firarilerin, İlyas Bey müfrezesinin Elâzizden hareketlerini haber aldıklarını söylüyor. Halbuki telgrafhane Cemal Beyin tahtı tarassudunda idi.

Sonra firarîlerin Ektrat toplayıp Malatyayı basacaklarının mervi olduğunu da ilâve ediyor. Bu noktalar, süvari alay kumandanı hakkında şüphe ve tereddüdü celbetmekten hâli değildir.

Van Valisi bulunan Haydar Bey de Elazığ valiliğini üstlenmek üzere Erzurumdan gönderilmişti. Haydar Bey 15 inci Kolorduya bağlı olup Mamahatunda bulunan bir atlı alayıyla da bağlantı kurarak gerektiğinde bu alayı Malatya yönüne gönderecekti.

Otomobil ile bazı subayların da Malatyaya gönderileceğini de yazmıştım.

Gerçekten, arkadaşlarımızdan, Recep Zühtü Bey, Üçüncü Kolordu yaveri takma sanıyla benden aldığı özel emirle, yanında bazıları olduğu halde 9 Eylülde, otomobil ile Malatyaya doğru yola çıktı. Ne yazık ki, bindiği otomobil yolların bozuk ve çamurlu olmasından Kangalda kırılmış ve tam zamanında Malatyaya yetişememişti. Kangaldan sonra kimi zaman araba ve kimi zaman hayvanla gece, gündüz yol olarak Sivastan yola çıkışının dördüncü günü öğleden sonra Malatyaya varabilmmişti. Recep Zühtü Beyin verdiği raporlar durumun aydınlanmasına çok yaramıştı.

Efendiler, 10 Eylül günü geç vakit şu telgrafı aldık:

Kişiyе özeldir. Hiç durmayacaktır.

Malatyadan, 10/9/1919

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinedir:

1 - 10/9/1919 saat 2 sonrada olaysız olarak Malatyaya varılmıştır.

2 - Bilinen kişilerin hepsinin ne yazık ki Kâhta yönüne kaçtıkları, ayrıntıların sonra bildirileceği bilgimize sunulur.

Alay 15 K. İlyas

Aynı günde ve fakat, İlyas Beyin telgrafından sonra da şu telgrafı alıyoruz:
Çok ivedidir.

Malatyadan, 10/9/1919

Sivasta K.O. 3 K.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

1 - Harput Valisi ile Malatya mutasarrıfı ve İngiliz Binbaşısı ve yordakçuları olan bilinen kişiler 15. Alayın Elazığdan yola çıktığını ve kendilerinin tutuklanacağını haber alır almaz, bugün sabah erkenden kaçmışlardır. Bunların Kâhtadaki Bedir Ağanın yanına gittikleri ve oradan alacakları Kürtlerle burayı basmaya gelecekleri söylenmektedir.

2 - Bunlar ve Bedir Ağa aşireti kötülüğe yellenirse, kovuşturma yapılması için kolordudan emir alınmış, izlenmektedirler ve sonuç ayrıca bildirilecektir.

3 - 15. Alay Komutanının emrindeki kuvvetle, bugün saat 2 sonrada, Malatyaya geldiği bilgimize sunulur.

12. Ath Alay Komutanı Binbaşı Cemal

Aynı tarihte yazılmış olan bu iki telgraf, yanyana getirilerek incelenirse dikkat çekici bazı noktaların göze çarpmaması olanak dışıdır.

Atlı Alay Komutanı Cemal Bey, tarafımızdan aldığı talimata uyarak bilinen kişileri sıkı ve güvenli bir biçimde gözetim altında bulunduracak ve günde iki kez rapor verecekti.

Adı geçen kişiler 10 Eylül günü sabah erkenden kaçtıkları halde Cemal Bey, bu bilgiyi, ancak, İlyas Bey birliğinin varışından ve İlyas Beyin raporundan sonra veriyor. Cemal Bey kaçakların, İlyas Bey birliğinin Elazığdan yola çıkışlarını haber aldıklarını söylüyor. Oysa telgrafhane Cemal Beyin gözetimi altında idi.

Sonra, kaçakların Kürtleri toplayıp Malatyayı basacaklarının söylendiğini de ekliyor. Bu noktalar, atlı alay komutanı hakkında kuşku ve duraksama çekmekten uzak değildir.

Bilâhare alınan malûmattan anlaşıldı ki, Ali Galip ve rüfekaı 9 Eylül akşamı haberdar edilmişler. Ali Galip geceyi uykusuz hükûmet dairesinde geçirmiştir. 10 Eylülde maiyetlerinde birkaç jandarma ve müsellâh Kürt olduğu halde, hükûmet dairesinde toplanıyorlar, sandık emininin odasına giriyorlar, sandığı açıyorlar, beraber almak üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve sandığa vazetmek üzere de şu senedi yazıyorlar:

"Mustafa Kemal Paşa ve etenesinin tenkili masarifine karşılık olmak üzere olbaptaki emrine tevfikân altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1335 Halil Rami, Ali Galip."

İlyas Bey müfrezesinin, Malatyaya yaklaşmakta olduğu anlaşıldığı bir sırada, süvari alay kumandanı, zabıtlere, mutasarrıfın evini, hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar ve telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu ameliyenin başladığını hisseden Halil Beyin ailesi, hükûmet dairesine haber veriyor. Hükûmette, para almakla meşgul olan vali, mutasarrıf ve refikleri vaziyetten haberdar olur olmaz havf ve telâş ile her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve maiyetlerle birlikte hazır bulunan atlarına binerek hemen firar ediyorlar (Ves. 66, 67).

Süvari alay kumandanının ve topçu alay kumandanının; valinin, geceyi hükûmet dairesinde geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıftan ziyade valinin tevkihi mühim olduğu da meydanda idi. Binaenaleyh, malûm eşhasın firarında müsamaha olduğu muhakkaktır. En zayıf tefsire göre malûm eşhasın maiyetlerindeki beş on müsellâh jandarma ve Kürt ile musademedin büyük fenalık çıkabileceği vehmi Malatyadakileri -endirek- tedbire sevk etmiş ve merkum eşhası ürküterek kaçırmayı tercih ettirmiştir, denilebilir.

10 Eylülde İlyas Beye verdiğim talimatta başlıca zikrettiğim noktalar:

1- Firarîlerin süratle derdestleri;

2- Kürtlük cereyanına asla müsait zemin bırakılmaması;

3- Malatyada mutasarrıflığın Jandarma Kumandanı Tevfik Bey tarafından deruhde edilmesi, münasip ve sahibi namus ve hamiyet bir zatın da Harputta makamı Vilâyeti serian işgal etmesi;

4- Malatya ve Harputtaki kuvayı hükûmeti tamamen ele alarak millet ve vatan aleyhinde hiçbir icraata meydan verilmemesi;

5- Firarîlere uyanların bilâeman ve merhamet imha edileceğinin tamimi ve namuslu halkın hakikatten haberdar edilmesi;

6- Mevcudiyeti milliyemizi tehlikeye sokacak olan ecnebî askerine de mukabele olunacağına derpiş edilmesi ve tertibatı ve tedabirinin iş'arından ibaret idi (Ves. 68).

Efendiler, firarîlerin, etraf ve civar aşairinden birtakım Kürtleri toplayabileceklerini ve hatta Maraşta bulunan ecnebî kuvvetlerinden temini istifade edebileceklerini muhakkak gibi kabul etmek lâzımdı. Onun için alınmış olan tertibatı ve bu işe hasredilmiş olan kuvvetleri takviye etmek icap ediyordu. Bu maksatla Sivastan, daha bir estersüvar müfrez 9 Eylül akşamı Malatyaya sevk edildiği gibi Üçüncü Kolordu mümkün olduğu kadar, kuvvetlerini cenuba indirecek, On Üçüncü Kolordu takip keyfiyetini temin edecek ve hainlere kıpırdayacak bir fırsat vermemek için azamî tesiri göstermek lüzumuna binaen Mamahatundaki süvari alayı da Harput istikametine tahrik olunacaktı. Bu hususta 3 üncü, 13 üncü ve 15 inci Kolordu Kumandanlarına icabı gibi tebligat ve temeniyatta bulunuldu (Ves. 69).

Sonradan alınan bilgilerden anlaşıldı ki, Ali Galip ve arkadaşlarına 9 Eylül akşamı haber verilmiştir. Ali Galip geceyi hükûmet konağında uykusuz geçirmiştir. 10 Eylülde emirlerinde birkaç jandarma ve silâhlı Kürt olduğu halde, hükûmet konağında toplanıyorlar, veznedarın odasına giriyorlar, vezneyi açıyorlar, beraber almak üzere altı bin lira sayıp bir kenara koyuyorlar ve vezneye konmak üzere de şu senedi yazıyorlar:

"Mustafa Kemal Paşa ve yordakçılarının tepelenmesi giderlerine karşılık olmak üzere o konudaki emre uyularak altı bin lira alınmıştır. 10 Eylül 1919: Halil Rami, Ali Galip."

İlyas Bey birliğinin, Malatyaya yaklaşmakta olduğu anlaşıldığı bir sırada, atlı alay komutanı, subaylara, mutasarrıfın evini, hedef gösteriyor. Mutasarrıfın evini sarıyorlar ve telefon tellerini kesiyorlar ve evi basıyorlar. Bu işin başladığını sezinleyen Halil Beyin eşi, hükûmet konağına haber veriyor. Hükûmette, para almakla meşgul olan vali, mutasarrıf ve arkadaşları durumu öğrenir öğrenmez korku ve telâş ile her şeyi unutup ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi olduğu gibi bırakıyorlar ve emirlerindekiyle birlikte hazır bulunan atlarına binerek hemen kaçıyorlar (Belge 66, 67).

Atlı alay komutanının ve topçu alay komutanının; valinin, geceyi hükûmet konağında geçirmekte olduğunu bilmedikleri kabul edilemez. Mutasarrıftan çok valinin tutuklanmasının önemli olduğu da meydanda idi. Bu nedenle, bilinen kişilerin kaçmasına göz yumulduğu kesindir. En hafif yoruma göre bilinen kişilerin emrindeki beş on silâhlı jandarma ve Kürt ile çatışmaktan büyük fenalık çıkabileceği kuruntusu Malatyadakileri - dolaylı olarak - önlem almaya yöneltmiş ve sözü edilen kişileri ürküterek kaçırmayı yeğletmiştir, denilebilir.

10 Eylülde İlyas Beye verdiğim direktifte başlıca belirttiğim noktalar:

1 - Kaçakların hızla yakalanmaları;

2 - Kürtlük akımına elverişli hiçbir alan bırakılmaması;

3 - Malatyada mutasarrıflığın Jandarma Komutanı Tevfik Bey tarafından üstlenilmesi, uygun ve namuslu ve yurtsever bir kişinin de Harputta valilik görevine hemen başlaması;

4 - Malatya ve Harputtaki hükûmet kuvvetlerini tümü ile ele alarak millet ve vatana karşı hiç bir şey yapılmasına meydan verilmemesi;

5 - Kaçaklara uyanların amansız ve acımasızca yok edileceğinin duyurulması ve namuslu halka gerçek durum hakkında bilgi verilmesi;

6 - Ulusal varlığımızı tehlikeye sokacak olan yabancı askerlere de karşılık verileceğinin göz önünde bulundurulması ve düzen ve önlemlerin" bildirilmesini içeriyordu (Belge 68).

Efendiler, kaçakların, o dolaydaki ve yakınlarındaki aşiretlerden birtakım Kürtleri toplayabileceklerini ve Maraşta bulunan yabancı kuvvetlerden yarar sağlayabileceklerini bile kesin gibi kabul etmek gerekti. Onun için yapılmış olan düzeni ve bu işe ayrılmış olan kuvvetleri arttırmak gerekiyordu. Bu amaçla Sivastan, bir katırlı birlik daha 9 Eylül akşamı Malatyaya gönderildiği gibi Üçüncü Kolordu elden geldiğince kuvvetlerini güneye indirecek, Onüçüncü Kolordu izleme işini sağlayacak ve hainlere kıpırdamaya fırsat vermemek için en geniş ölçüde etki yapmak gerekli olduğundan Mamahatundaki atlı alayı da Harput doğrultusuna gönderilecekti. Bu hususta 3 üncü, 13 üncü ve 15 inci Kolordu Komutanlarına gereği gibi bildirimler yapıldı ve dileklerde bulunuldu (Belge 69).

Efendiler, verdiğimiz, direktifler dairesinde firarîleri takip ettirirken, bir taraftan da, elimize geçen bazı vesai ki gözden geçirelim. Bu vesai ki, hadiseyi ve Ali Galip teşebbüsünü ve hükûmeti merkeziyenin redâetini her türlü izahattan, daha mükemmel bir surette tebarüz ettireceğini zannettiğinden aynen mütaale-aları zait addolunmaz fikrindeyim.

Evvelâ, Dahiliye Nazırı Adil Beyle Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa-nın müşterek imzalarile, Elâziz Valisi Ali Galip Beye verilen 3 Eylül 1335 ta-rihli talimatnameyi okuyalım!

Bunu müteakip, Dahiliye Nazırının, sevkolunacak kuvvet ve sarfolunacak para miktarı hakkında Babiâleden çektiği telgrafını görürüz:

Deraliye 906 Bizzat halledilecektir.

Elâziz Valisi Galip Beyefendiye

C: 2 Eylül 1335 numara iki:

Arzolunmuştur. İradei seniyesi bugün sâdır olacaktır. Binaenaleyh kespi kat'iyet etmiştir. Talimat şudur: Malûmunuz olduğu veçhile Erzurumda Kongre namı altında birkaç kişi topla-narak birtakım kararlar itihaz ettiler. Ne toplananların ne de itihaz ettikleri kararların esası, ehemmiyeti vardır. Fakat bu haller memleketçe birtakım kılûkali mucip oluyor. Avrupaya ise pek mubalağa ile aksettirilmekte oluyor. Binaenalâzalik pek fena suitesirat hâsil etmekte olu-yor, ortada şayanı ehemmiyet hiçbir kuvvet, hiçbir vak' olmadığı halde mücerret bu mubalâ-ğat ve suitesirattan endişeye düşen İngilizlerin ahiren Samsuna epeyce bir kuvvet çıkaracakları istidlâl olunuyor. Hükûmetin, umum sırasında tarafınıza da icra ettiği tebligatı malûmeye mu-gayir hareketine devam etmekte olursa çıkarılacak ecebî kuvvetlerin Sıvasa ve oradan daha ilerliyerek birçok mahalleri işgal etmeleri ihtimali bait değildir. Bu ise, memleketin menafîine bittabi münafidir. Erzurumda toplanan eşhası malûmenin karibin Sıvasa içtima ederek yine bir kongre aktetmek istemekte oldukları muhaberati vakiadan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiçbir şey çıkmıyacağı hükûmetçe malûmdur. Fakat bunları Avrupaya anlatmak mümkün değildir. İşte bunun için bunların orada toplanmasına meydan vermemek icap ediyor. Bunun için de evvelbeevvel Sıvasa hükûmetin itimadı tammına mazhar ve selâme-ti memleketle muvafik olan tebligatı harfiyen icraya azim bir vali bulundurmak lâzım gelmekte-dir. Zati valâlarını anın için oraya gönderiyoruz. Gerçi Sıvasa kongre aktetmek istemekte olan birkaç kişiye mümanaat etmek o kadar güç bir şey değil ise de erkân ve ümera ve zabitan ve as-kerin bazıları da bunlarla hemfikir oldukları anlaşılmasına nazaran hükûmetin itihaz edeceği tedabiri ellerinden geldiği kadar tas'ip ve eşhası malûmeyi mümkün olduğu kadar iltizam ede-cekleri nazarı dikkate alınarak şayanı itimat bir iki yüz kişinin refakatinizde bulunması temini muvaffakiyet için münasip görülmektedir. Binaberin evvelce yazdığım veçhile oralaradaki Kürt-lerden itimat edilen yüz, yüz elli kadar süvariye birlikte alarak ne için oradan gidildiği hiç kim-seye sezdirilmeden Sıvasa hiç kimsenin intizar etmediği bir zamanda bilvüsul vali ve kuman-danlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri, miktarları cüzû olmakla beraber hüsnü idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağı cihetle derhal tesisi nüfuz ederek İstanbula meydan vermemez olacak ve orada bulunanlar varsa hemen derdest edip mah-fuzen İstanbula gönderebileceğiniz derkârdır. Bu suretle ihraz olunacak nüfuz ve iktidarı hü-kûmet, dahilde sergüzeştçuyane harekâta bulunanları yıldırarak bu gibi harekâtı gayrumarzi-yenin vukuuna mâni olacağı gibi hariçte de pek ziyade hüsnü tesir ederek ecnebilerin asker çı-karmak ve oraları işgal etmek hususlarındaki tasavvurlardan sarfınazar etmeleri için hükûmet-çe bir mümsiki kaviye müracaat ve teşebbüs teşkil edecektir. Zaten Sivas muteberanı ahalisin-den bazılarından mevsuman tahkik olduğu veçhile ahali bu politikacıların tahrifatından, pa-ra toplamak için vaki olan tazyikatından pek ziyade müteneffir ve bunların men'i için hükûme-te her suretle muzaheretle hazır. Orada jandarmaya derhal yazılacak istenildiği kadar efrat bulunacağı ve buna müteneffizan tarafından sureti mahsusada muavenet olunacağı ihbar edil-mektedir. Bu suretle miktarı kâfi ve hükûmete kaviyyen merbut bir jandarma teşkil edildikten sonra birlikte götürüleceğiniz süvarileri tatyiben yerlerine iade ederiz. İşte yapılacak tedbir bun-dan ibarettir. Bunun kemali sühuletle ve muvaffakiyetle tatbiki mücerret derece nihayette ilti-

Efendiler, verdiğimiz, direktifler uyarınca kaçakları izletirken, bir taraf-tan da, elimize geçen bazı belgeleri gözden geçirelim. Bu belgelerin, olayı ve Ali Galip girişimini, daha iyi bir şekilde belirteceğini sandığımdan olduğu gi-bi okunmaları yanlış sayılmaz diye düşünürüm.

İlkin, İçişleri Bakanı Adil Beyle Savaşşleri Bakanı Süleyman Şefik Paşa-nın ortak imzaları ile, Elazığ Valisi Ali Galip Beye verilen 3 Eylül 1919 tarih-li direktifi okuyalım.

Bundan sonra da, İçişleri Bakanının, gönderilecek kuvvet ve harcanacak para tutarı hakkında Başbakanlıktan çektiği telgrafı görürüz:

İstanbul 906 - Şifreyi Kendisi açacaktır

Elazığ Valisi Galip Beyefendiye

K: 2 Eylül 1919 sayı iki:

Sunulmuştur. Padişah buyruğu bugün çıkacaktır. Demek kesinleşmiştir.

Direktifte ne yapılması istendiği şöyle bildirilmiştir: Bildiğiniz gibi Erzurumda Kong-re adı altında birkaç kişi toplanarak birtakım kararlar aldılar. Ne toplananların ne de aldıkları kararların dayanağı, önemi vardır. Ama bu durumlar memlekette birtakım söylentile-re yol açıyor. Avrupaya ise çok abartma ile yansıtılıyor. Bundan dolayı pek kötü etkiler ya-pıyor, ortada önemsenince hiçbir kuvvet, hiçbir olay yokken salt bu abartmalar ve kötü et-kilerden kaygılanan İngilizlerin son günlerde Samsuna epeyce bir kuvvet çıkaracakları an-laşılıyor. Hükûmetin, herkes gibi size de yaptığı bilinen bildirimlere aykırı davranmayı sür-dürürse çıkarılacak yabancı kuvvetlerin Sıvasa ve oradan daha ilerliyerek birçok yerlere girmeleri olasılığı uzak değildir. Bu ise, elbette ülkenin çıkarlarına aykırıdır. Erzurumda toplanan bilinen kişilerin yakında Sıvasa toplanarak yine bir kongre yapmak istemekte ol-dukları yapılan yazışmalardan anlaşılıyor. Böyle beş on kişinin orada toplanmasından hiç-bir şey çıkmıyacağı hükûmetçe bilinmektedir. Ancak bunları Avrupaya anlatmak olanağı yok. İşte bunun için bunların orada toplanmasına meydan vermemek gerekiyor. Bunun için de herşeyden önce Sıvasa hükûmetin tam güveni olan ve ülkenin esenliğine uygun olan emirleri harfi harfine yerine getirmeye kararlı bir vali bulundurmak gerekmektedir. Sizi onun için oraya gönderiyoruz. Hernekadar Sıvasa kongre yapmak istemekte olan bir-kaç kişiye engel olmak o kadar güç bir şey değil ise de komutan, üstsubay, subay ve asker-lerden bir kısmının bunlarla aynı düşüncede oldukları anlaşıldığına göre hükûmetin alaca-ğı önlemleri ellerinden geldiği kadar etkisiz kılacakları ve bilinen kişilere elden geldiğince yan çıkacakları göz önünde bulundurularak güvenilir bir iki yüz kişinin yanınızda bulun-ması başarı sağlamak için uygun görülmektedir. Bundan dolayı evvelce yazdığım gibi ora-lardaki Kürtlerden güvenilir yüz, yüz elli kadar atlıyı yanınıza alarak ne için oradan gidil-diği hiç kimseye sezdirilmeden Sıvasa hiç kimsenin beklemediği bir zamanda vararak vali ve komutanlığı hemen ele alacak ve oradaki jandarma ve askeri, sayıları az olmağa bera-ber iyi idare edecek olursanız karşınızda başka bir kuvvet bulunmayacağından derhal etki kuracak toplantıya meydan vermemez olacak ve orada bulunanlar varsa hemen yakalayıp tutuklu olarak İstanbula gönderebileceğiniz apaçıktır. Böylece gösterilmiş olacak hükûmet etki ve erki, içeride serüvenci davranacakları yıldırarak bu türden hoş gitmeyen davranış-ların yapılmasını önleyeceği gibi dışarıda da pek çok iyi etki yaparak yabancıların asker çı-karmak ve oraları işgal etmek yolundaki tasarımlarından caymaları için hükûmetçe yapıla-cak işler için sağlam bir dayanak olacaktır. Aslına bakılırsa Sivas halkının içeri gelen bir kısmından inanılır şekilde öğrenildiği gibi halk bu politikacıların kıskırtmalarından, para toplamak için yaptıkları baskılardan çok tiksiniştir ve bunların önlenmesi için hükûmete her türlü yardıma hazırdır. Orada derhal jandarmaya yazılacak istenildiği kadar erler bu-lunacağı ve buna sözü geçer kimselerce özel olarak yardım edileceği bildirilmektedir. Bö-yüce yeter sayıda ve hükûmete sağlamca bağlı bir jandarma örgütü oluşturulduktan sonra birlikte götürüleceğiniz atlıları meşmun ederek yerlerine geri gönderiniz. İşte alınacak ön-lemler bundan ibarettir. Bunun büyük kolaylık ve başarı ile uygulanması salt son dere-

zamu mektumiyete vabestedir. Sıvasa memuriyetinizden hatta o cihetlere gideceğinizden efradı ailenizden en emin olduğunuz hiçbir kimseye bile bahsetmeyiniz ve Sıvasa girinceye kadar maksadı yanınızdakilere dahi sezdirmeyiniz. Bu, muvaffakiyetin üssülesasıdır. Bu cihetle şimdilik herhalde ailenizi orada bırakarak etraftaki aşairi teftiş için beş on gün duracağınızı efradı ailenize ve sairlerine bilifade hakelele bir gün evvel Sıvasa bağteten vâsil olmaya gayret eylemelisiniz. Oraya vusulünüzd de atide münderiç telgrafname icab edenlere bittebliğ vali ve kumandanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makina başında Nezarete iş'arı keyfiyet etmelisiniz. Bu suretle vaziyet malûm olur olmaz size yine makina başında tarafımdan icabı hale göre tebligatı lâzime icra olunacaktır. Bu suretle işe başladıktan sonra ne vakit münasip görürseniz ailenizi ve eşyanızı Sıvasa celbedebilirsiniz. Şu kadar ki eylevm orada bulunan Reşit Paşanın valilikten azlolunduğu, yerine diğerinin gönderileceği her nasılsa şayi olarak müşarileyh tarafından Nezarete müracaat edildiğinden ve isimleri malûmunuz olan kimselerin Sıvasa kariben birleşmek istedikleri iş'ararı vakiadan anlaşıldığından beyhude bir dakika geçirilmiyerek biran evvel hareket ve bir saat evvel muvasalata gayret etmeniz de maslahaten ehem ve elzemdir. Şu esbap ve mülahazata göre ne vakit hareket ve ne kadar müddette muvasalat edebileceğinizin iş'arı muktazidir. Sıvasa ibraz edeceğiniz telgrafname şudur: Zati âlilerinin Sıvas Vali ve Kumandanlığına tayinleri Meclisi Vükelâ kararile bilistizan şeref-sâdır olan iradei seniyei hazretî padişahî iktzasından olduğundan hemen hareketle bu telgrafnameyi Sıvasdaki memurîni mülkiye ve askeriyeden icab edenlerine bilirae vali ve kumandanlığı deruhde ederek ifayî vazîfeye mübaşeret ve hemen iş'arı keyfiyet etmeleri tebliğ olunur.

3/9/1335

Dahiliye Nazırı Adil Harbiye Nazırı Süleyman Şefik
Gayet müstaceldir Malatyada Elâziz Valisi Galip Beyefendiye
Babialiden, 6 Eylül 1335

C: 6 Eylül 1335

Eşkîya takibi için sevkolunacak kuvvet masarîfinin jandarma tahsisatına mahsuben malsandığından tesviyesi zarurîdir. Kaç kuruş sarfolunacağına ve sevkedilecek kuvvetin miktarile yevmi hareketin serian iş'arı.

Nazır Adil

Dahiliye Nazırı üç gün sonra da Ali Galibin bir telgrafına cevap olduğu anlaşılın şu telgraftı veriyor:

Müstaceldir Malatyada Elâziz Calisi Beyefendiye Deraliye, 9/9/1335

C: 8 Eylül 1335 Numara iki:

Sıvasa şayanı itimat vasita olmadığı cihetle malûmatı kâfiye.....alınmamakta ise de ora ahalisinden, burada bulunan bir adamın ifadesine ve sair yerlerden de alınan malûmatı umumîyeye nazaran evvelâ, ahali bu tahrikâta taraftar değildir. Saniyen asker ekallikalidir. Bu hareketi idare etmekte olanlar eşhası malûme ile kumandan ve zabitanın bazılarıdır. Bunlar, işe millî bir şekil vererek maksatlarını terviç ettirmeye çalışmaktadır. Halbuki millet bu işlere taraftar değildir. Orası daha karip olduğu cihetle istediğiniz malûmatı daha sühuletle istihsal edebilirsiniz. Maahaza gazeteler her nasılsa oraya memuriyetinizden bahsettikleri cihetle bir gün evvel azimetiniz daha ziyade kespi ehemmiyet etmiştir. Birlikte bulunduracağınız kuvvetin ne kadar ziyade olursa muvaffakiyeti o nispette teshil edeceği derkârdır. Bu kuvvetin miktarlarile vakti hareketinizin bir gün evvel tayin ve iş'arına muntazırım.

Nâzır Adil

Ali Galip Bey, cevaben, Malatyadan son olarak şu telgraftı veriyor:
Gayet müstacel ve mahremdir Bizzat halledilecektir

Dahiliye Nezaretine

Şehri halin on dördüncü günü kâfi kuvvetle eşkiyanın takip ve derdesti için Malatyadan hareket edecek veçhile tedabiri muktaziye icra edilmiştir. Biavnihi tealâ musademedede neticeten muvaffakiyet olduğuna itimat buyurulsun. Yalnız iş'ararın cevapları ve muktaziyatı tehir buyurulmamalıdır.

9/9/1335

Elâziz Valisi Ali Galip

ce gizli davranmaya bağlıdır. Sıvasa görevlendirildiğinizden hatta o taraflara gideceğinizden aileniz bireylerinden en güvendiğiniz hiçbir kimseye bile söz etmeyiniz ve Sıvasa girinceye kadar amacı yanınızdakilere bile sezdirmeyiniz. Bu, başarımın baş ögesidir. Bundan ötürü şimdilik herhalde ailenizi orada bırakarak etraftaki aşiretleri denetlemek için beş on gün kalacağınızı aile bireylerine ve başkalarına söyleyerek hemen yola çıkarak bir gün önce Sıvasa ansızın varmaya çalışmalısınız. Oraya varınca aşağıdaki telgraftı gerekenlere bildirerek vali ve komutanlığı ele alarak hemen işe başlamalısınız. Bir taraftan da makina başında Bakanlığa durumu bildirmelisiniz. Böylece durum belli olur olmaz size yine makina başında ben durumun gereğine göre gerekli bildirimleri yapacağım. Böylece işe başladıktan sonra ne vakit uygun bulursanız ailenizi ve eşyanızı Sıvasa getirtebilirsiniz. Şu kadar ki şimdi orada bulunan Reşit Paşanın valilikten alındığı yerine başkasının gönderileceği her nasılsa duyularak onun tarafından Bakanlığa baş vurulduğundan ve isimlerini bildiğiniz kimselerin Sıvasa yakında toplanmak istedikleri yapılan bildirimlerden anlaşıldığından boşyere bir dakika geçirilmiyerek biran önce yola çıkıp ve bir saat önce varmaya çaba sarfetmeniz işin gereği en önemli bir ögesidir. Şu sebep ve düşüncelere göre ne vakit yola çıkarak ne kadar zamanda varabileceğinizin bildirilmesi gerektir. Sıvasa göstereceğiniz telgraf şudur: Sizin Sıvas Vali ve Komutanlığına atanmanız Bakanlar kurul kararile yapılan izin istemek üzerine padişah tarafından çıkarılan irade gereğinden olduğundan hemen yola çıkarak bu telgraftı Sıvasdaki sivil ve asker görevlilerden gerekenlere göstererek vali ve komutanlığı üstlenerek göreve başlayıp hemen durumu bildirmeniz tebliğ olunur.

3/9/1919

İçişleri Bakanı Adil Savaşşleri Bakanı Süleyman Şefik
Çok ivedidir Malatyada Elazığ Valisi Galip Beyefendiye
Hükûmetten, 6 Eylül 1919

K: 6 Eylül 1919

Eşkîya takibine gönderilecek kuvvetlerin giderlerinin jandarma ödeneği karşılık gösterilerek malsandığından ödenmesi gereklidir. Kaç kuruş harcanacağına ve gönderilecek kuvvetin sayısı ile yola çıkış gününün ivedi olarak bildirilmesi.

Bakan Adil

İçişleri Bakanı üç gün sonra da Ali Galibin bir telgrafına karşılık olduğu anlaşılın şu telgraftı çekiyor:

İvedidir İstanbul, 9/9/1919

Malatyada Elazığ Valisi Beyefendiye

K: 8 Eylül 1919. Sayı iki:

Sıvasa güvenilebilecek araç olmadığından yeter bilgi.....alınmakta ise de ora halkından, burada bulunan bir adamın söylediğine ve başka yerlerden de alınan genel nitelikte bilgilerle göre ilkin, halk bu kıskırtmaları istememektedir. Sonra asker yok denecek kadar azdır. Bu işleri yönetmekte olanlar bilinen kişilerle komutan ve subaylardan bazılarıdır. Bunlar, işe ulusal bir biçim vererek amaçlarını benimsetmeye çalışmaktadır. Oysa ki millet bu işleri istememektedir. Orası daha yakın olduğundan istediğiniz bilgiyi daha kolay alabilirsiniz. Kaldı ki gazeteler her nasılsa orada görevlendirildiğinizden söz ettiğinden bir gün önce gitmeniz daha çok önemli olmuştur. Birlikte bulunduracağınız kuvvetin ne kadar çok olursa başarıyı o oranda kolaylaştıracağı apaçık bellidir. Bu kuvvetin sayısı ile yola çıkış zamanınızın bir gün önce saptanıp bildirilmesini beklemekteyim.

Bakan Adil

Ali Galip Bey, karşılık olarak, Malatyadan son olarak şu telgraftı veriyor:
Çok ivedi ve gizlidir Şifreyi kendisi açacaktır

İçişleri Bakanlığına

Bu ayın on dördüncü günü yeti kuvvetle eşkiyanın izlenip yakalanması için Malatyadan yola çıkacak şekilde gerekli önlemler alınmıştır. Allahın yardımıyla çatışmanın sonunda başarı olacağına güvenin. Yalnız bildirimlerimin karşılıkları ve gerekleri geciktirilmemelidir.

9/9/1919

Elazığ Valisi Ali Galip

Bu telgraftan, 9/10 Eylül gecesini hükümet dairesinde, heyecanlar içinde sabaha kadar uykusuz geçiren Ali Galibin, 9 Eylül 1335 günü henüz kahramanlığının üzerinde ve biavnihî tealâ musademede muvaffakiyetten pürümit olduğu anlaşılıyor.

Efendiler, vak'a ve bu vesaiten haberdar edilen rüesayı memurini mülkiyeden, Dahiliye Nazırı Adil Beye ve kumandanlardan da Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşaya ademi itimadı mutazammın telgrafnameler keşidesi muvafık olacağı düşünüldü. Umumun nazarı dikkati celbolundu.

Sivas Valisi Reşit Paşanın telgrafına cevap veren Adil Beyin şu sözleri ne kadar hayret ve istiğraba sezadır. Adil Bey bahsettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: ".....Elbete iradei seniyei cenabı hilâfetpenahî hükmü âlisine mutavaat lüzumunu takdir edersiniz!" (Ves. 70).

Efendiler, bittesadiüf bu muhabere esnasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu telgraftı tesvit edip çekilmek üzere memura verdim:

Dahiliye Nâzırı Adil Beye

11/10/1335

Milleti padişahına maruzatta bulunmaktan menediyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla millet aleyhinde tertibatı hainanede bulunuyorsunuz. Millet'in kudret ve iradesini takdirden âciz olduğunuza şüphe etmiyordum. Fakat vatan ve millete karşı hainane ve mez-buhane harekette bulunacağınıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve hempaları gibi bülehanın ahmakça olan mevhum vaatlerine kapılarak ve Mister Nowil gibi milletimiz ve vatanımız için muzır olan ecebîlere vicdanınızı satarak irtikâp ettiğiniz demetlerin millete tabik olunacak mes'uliyetini nazarı dikkatte tutunuz. Güvendiğiniz eşhas ve kuvvetin akıbetini öğrendiğiniz zaman kendi akıbetinizle mukayeseyi unutmayınız.

Mustafa Kemal

Bilcümle kumandanlar da, icabı gibi müracaatlerde bulundular.

12 Eylülde kadar aldığımız raporlardan firarîlerin, 10/11 Eylül gecesini Rakada geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesini de, Rakanın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret reisinin yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu (Ves. 71). Bu malûmat, 20 nci, 15 inci ve 13 üncü Kolordu Kumandanlarına bildirildi (Ves. 72).

11 Eylülde ve 11/12 Eylülde Malatya ile telgraf başında vukubulan muhaberat, henüz Malatyada, evamir ve talimatı kat'îye almış olan zevatın zihinlerinde teşevvüğe delâlet edecek mahiyette idi.

Elâzizden gelen Alay Kumandanı İlyas Bey, "mutasarrıf beyin gönderdiği bir âdemi mahsus tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı şeraitle mevkilerine avdet etmek istedikleri" ifade edilmiş. Binaenaleyh "selâmeti memleket namına bunların bu suretle vaki olan tekliflerini kabul etmek muvafık olup olmadığı hakkındaki emrinizin intizarında bulunduğumuz maruzdur" demekte idi (11 Eylül) (Ves. 73).

Bunu takiben, 11/12 Eylül gecesini de, yine telgraf başına gelen Süvari Alay Kumandanı Cemal ve Mutasarrıf Vekili Tevfik ve Topçu Alay Kumandanı Münir ve Jandarma Yüzbaşı Faruk ve Baytar Binbaşı Mehmet ve Elâzizden gelen Alay Kumandanı İlyas Beyler namına İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatyadan İlyas Bey:

Şimdi şayanı itimat olan Jandarma Yüzbaşı Faruk Beyden alınan malûmat berveçizirdir:

Bu telgraftan, 9/10 Eylül gecesini hükümet konağında heyecanlar içinde sabaha kadar uykusuz geçiren Ali Galibin, 9 Eylül 1919 günü henüz kahramanlığının üzerinde olduğu ve Allahın yardımıyla çatışmada başarıdan umutla dolu bulunduğu anlaşılıyor.

Efendiler, olaydan ve bu belgelerden haberli kılınan üst düzey sivil görevlilerden, İçişleri Bakanı Adil Bey ve komutanlardan da Savaşçileri Bakanı Süleyman Şefik Paşaya güvensizlik bildiren telgraflar çekilmesinin uygun olacağı düşünüldü. Herkesin dikkati çekildi.

Sivas Valisi Reşit Paşanın telgrafına karşılık veren Adil Beyin şu sözlerine nekadar şaşılma ve yadırgansa yeridir. Adil Bey sözünü ettiğim telgrafını şu cümlelerle bitiriyordu: ".....Elbette halife hazretlerinin yüksek emirlerine uymak gereğini kavrarınız." (Belge 70).

Efendiler, bir rastlantı sonucu bu yazışmalar sırasında ben de telgrafhanede bulunuyordum. Bir aralık dayanamadım; şu telgraftı yazıp çekilmek üzere görevliye verdim:

İçişleri Bakanı Adil Beye

11/10/1919

Milleti padişahına düşünce ve dileklerini sunmaktan engelliyorsunuz. Alçaklar, caniler! Düşmanlarla bir olup millete karşı hayince düzenler yapıyorsunuz. Millet'in güc ve kararlılığını anlamaktan âciz olduğunuza kuşku yok. Ama vatan ve millete karşı hainane ve canınızı dişinize takarak iş yapmaya kalkışacağımıza inanmak istemiyordum. Aklınızı başınıza toplayın. Galip Bey ve yardımcılarını gibi bön kişilerin ahmakça olan ve kuruntuya dayanan sözlerine kapılarak ve Mister Nowil gibi milletimiz ve vatanımız için zararlı olan yabancılara vicdanınızı satarak yaptığımız alçaklıkların millete uygulanacak sorumluluğunu göz önünde bulundurunuz. Güvendiğiniz kişilerle gücün sonucunu öğrendiğiniz zaman kendi sonunuzla karşılaştırmayı unutmayınız.

Mustafa Kemal

Tüm komutanlar da, gereği gibi başvuruda bulundular.

12 Eylülde kadar aldığımız raporlardan kaçakların, 10/11 Eylül gecesini Rakada geçirdikleri ve 11/12 Eylül gecesini de, Rakanın yarım saat yakınında bir köyde, bir aşiret başının yanında geçireceklerinin anlaşıldığı bildiriliyordu (Belge 71). Bu bilgi, 20 nci, 15 inci ve 13 üncü Kolordu Komutanlarına bildirildi (Belge 72).

11 Eylülde ve 11/12 Eylülde Malatya ile telgraf başında yapılan yazışmalar, hâlâ Malatyada, kesin emir ve talimat almış olan kişilerin kafalarında karışıklık olduğunu belirtecek nitelikte idi.

Elazığdan gelen Alay Komutanı İlyas Bey, "Mutasarrıf beyin gönderdiği bir özel kişi tarafından, Vali Ali Galip ve Mutasarrıf Halil Beylerin bazı koşullarla yerlerine dönmek istedikleri" söylenmiş. Bunun için "yurdun esenliği adına bunların bu yoldaki önerilerini kabul etmek uygun olup olmadığı hakkındaki emrinizi beklemekte bulunduğumuzu bildiririz" demekte idi (11 Eylül) (Belge 73).

Bunun ardından, 11/12 Eylül gecesini de, yine telgraf başına gelen Ath Alay Komutanı Cemal ve Mutasarrıf Vekili Tevfik ve Topçu Alay Komutanı Münir ve Jandarma Yüzbaşı Faruk ve Veteriner Binbaşı Mehmet ve Elazığdan gelen Alay Komutanı İlyas Beyler adına İlyas Bey şunları yazdırdı:

Malatyadan İlyas Bey:

Güvenilir birisi olan Jandarma Yüzbaşı Faruk Beyden şimdi alınan bilgiler aşağıdadır:

Faruk Bey Kâhta ve civarında takipte idi. Malatyaya beş saat mesafede Raka karyesinde Kürtlerin içtima eylediklerini ve elyevm mutasarrıfla rüfeka-sının orada bulunduğunu, Sivereğe kadar olan aşairin peyderpey mahalli mezkûra gelmekte oldukları ve Dersim aşairine varıncaya kadar Kürtlük namına davet edildiği, mutasarrıfın fikri, evvelâ Malatyaya hücum ve kâmilen yağma edildikten sonra bütün kuvvetle Sivas istikametine yürüyeceklerini, Malatyada bulunan Türkleri katil ve tardedeceklerini ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harputa yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü mutasarrıfın Malatyadan gitmesi Kürtlük namına kendilerine büyük bir zül ve hakaret imiş gibi telâkki olunuyormuş. Vali bu yağma ve katli nüfusa taraftar ve razı olmadığını, fakat mutasarrıfın fikrine de mâni olamayacağını bildirmiştir. Malatyaya harben girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceğini ve beraberlerinde bulunan İngiliz binbaşısı da Urfada bulunan İngiliz fırkasının harekete amade olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir Ağa da bunu kabul etmediği ve aşairin Malatyanın Kürdistan ve Malatyada Kürt bayrağı çekilmesine ısrar eyledikleri dün akşam vali Malatyaya avdet etmek istemiş ise de bırakmadıkları mubalâğadan ari olarak arzolunur. Şartları zirdedir:

- 1- Valinin yerine avdeti;
 - 2- Mutasarrıfın kemâken yerinde kalması;
 - 3- Elâzizden gelen asker in iadesi;
 - 4- Valinin yüz müsellâh Kürtle Malatyaya girdiği zaman sükûnetin muhafazası ve Sivas istikametine yürümesi;
 - 5- Aşairden alınan yedi tüfek, bir rovelverin iadesi;
 - 6- Berveçhibalâ maruzatıma iradeleri.
- İlyas Beye şunu yazdım:

11/12 Eylûl 1335

Malatyada İlyas Beyefendiye

1- Verdiğiniz malûmat heyetimizce nazarı dikkate alındı. Zâtı âlinize şerait dermeyer eden kimlerdir? Bittabi böyle bir münasebete girişmek kat'iyen doğru değildir. Hiyaneleri tahakkuk eden vali, mutasarrıf ve hempalarının derdestleri ve tahrik etmeye çalıştıkları bazı gafil kimseleri irşat etmek mevzuubahstir. Bunun için kemali şiddetle mukabele etmek lâzımdır. 13 üncü ve 15 inci ve 3 üncü kolordu kumandanları, bu dakikada telgraf başında müşte-reken itihaz olunacak tedabiri kararlaştırmaktadırlar. Mümkün olan kuvvetler her taraftan tahrik olunmuştur. Sükûnet ve ciddiyetle oraca icap eden tedabirin tarafı âlinizden itihaz edilmiş bulunduğu emniyetimiz berkemaldir. O mintakada bulunan bilcümle telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey biraderimizin hükümet kuvvetini ve nüfuzunu azamî surette göstermesi nazarı dikkate tutulmalıdır.

2- Bu anda bütün Anadolu merakizinden zâtı şahaneye hiyaneti vakta arzedilmektedir. Oraca da aynı suretle hareket olunmalıdır.

3- İngiliz binbaşısının sözleri blöftür. Kürtlerin de, içtima muvaffak olsalar bile kuvvei askeriye karşısında ne dereceye kadar muvaffak olacaklarını takdir buyurursunuz.

4- Bedir Ağayı ve Geven aşireti rüesasını ve bu harekâtı hainaneye muhalif olan rüesayı tarafınıza celbe tevessül buyurulması münasip olur.

5- Hisnımansurdan hareket eden sivari bölüğüyle Siverek ve Diyarbakirden hareket eden birer taburla irtibatınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede mevcut Kongre Heyeti namına Mustafa Kemal

Gerçi, Kongre hali içtimada ve telgrafhanede bulunmuyordu. Fakat kuvvei maneviyeyi takviye için Kongre Heyetinin alâkasını göstermeyi muvafık gördü-

Faruk Bey Kâhta ve çevresinde (kaçakları) izliyordu. Malatyaya beş saat uzaklıkta Raka köyünde Kürtlerin toplandıklarını ve şimdi Mutasarrıfla arkadaşlarının orada bulunduğunu, Sivereğe kadar olan aşiretleri birbiri ardına bildirilen yere gelmekte oldukları ve Dersim aşiretlerine varıncaya dek Kürtlük adına çağrıldığını, Mutasarrıfın düşüncesine göre, ilkin Malatyaya saldırıp ve baştan başa yağmalandıktan sonra bütün kuvvetle Sivas yönüne yürüyeceklerini, Malatyada bulunan Türkleri öldüreceklerini ve kovacaklarını ve Dersimlilerin de aynı zamanda Harputa yürüyeceklerini bildiriyor. Çünkü Mutasarrıfın Malatyadan gitmesi Kürtlük adına kendilerine büyük bir aşağılama ve horlama imiş gibi sayılıyor. Vali bu yağmadan ve halkın öldürülmesinden yana olmadığını, ancak Mutasarrıfın düşüncesine de engel olamayacağını bildirmiştir. Malatyaya savaşarak girdikleri zaman Kürt bayrağı çekileceğini ve yanlarında bulunan İngiliz binbaşısı da Urfadaki İngiliz tümeninin yola çıkmaya hazır olduğunu bildirmiş ise de Hacı Bedir Ağa da bunu kabul etmediği ve aşiretlerin Malatyanın Kürdistan ve Malatyada Kürt bayrağı çekilmesinde direndikleri dün akşam vali Malatyaya dönmek istemiş ise de bırakmadıkları abartmasız olarak bilginize sunulur. Koşulları aşağıdadır:

- 1- Valinin yerine dönmesi;
 - 2- Mutasarrıfın eskisi gibi yerinde kalması;
 - 3- Elazığdan gelen asker in geri çevrilmesi;
 - 4- Valinin silâhlı yüz Kürtle Malatyaya girdiği zaman taşkınlık yapılmaması ve Sivas doğrultusunda yürümesi;
 - 5- Aşiretlerden alınan yedi tüfek, bir tabancanın geri verilmesi,
 - 6- Yukarıda sunduklarım hakkında emirleriniz.
- İlyas Beye şunu yazdım:

11/12 Eylûl 1919

Malatyada İlyas Beyefendiye

1- Verdiğiniz bilgiler kurulumuzca dikkate alındı. Size koşullar bildirenler kimlerdir? Elbette böyle bir işiye girişmek kesin olarak doğru değildir. Hayinlikleri kesinleşen vali, mutasarrıf ve yoldaşlarının yakalanması ve kışkırtmaya çalıştıkları bazı gafil kimselere doğru yolu göstermek sözkonusudur. Bunun için olanca kuvvetle karşılık vermek gerekir. 13 üncü ve 15 inci ve 3 üncü kolordu komutanları, bu dakikada telgraf başında birlikte alınacak önlemleri kararlaştırmaktadırlar. Elde bulunan kuvvetler her taraftan yola çıkarılmıştır. Kargaşaya kapılmadan ve ağırbaşlılıkla orada gereken önlemlerin tarafınızdan alınmış bulunduğu güvenimiz tamdır. O bölgede bulunan tüm telgrafhanelerin tutulması ve Mutasarrıf Vekili Tevfik Bey kardeşimizin hükümet kuvvetini ve etkisini en geniş ölçüde göstermesine dikkat edilmelidir.

2- Bu anda bütün Anadolu merkezlerinden yapılmış olan hayinlik hakkında padişaha bilgi sunulmaktadır. Oraca da aynı suretle davranılmalıdır.

3- İngiliz binbaşısının sözleri blöftür. Kürtlerin de, toplanabilseler bile, asker kuvveti karşısında ne ölçüde başarılı olacaklarını kavramsınız.

4- Bedir Ağayı ve Geven aşireti başlarını ve bu haince davranışı tutmayan başkanları yanınıza çekmeye çalışmanız uygun olur.

5- Hisnımansurdan yola çıkan atlı bölüğüyle Siverek ve Diyarbakırdan hareket eden birer taburla bağlantınız var mı? Nerelere vardılar?

Telgrafhanede bulunan Kongre Kurulu adına Mustafa Kemal

Kongre toplantı halinde değildi ve telgrafhanede bulunmuyordu, ama moralini yükseltmek için Kongre Kurulunun ilgisini göstermeyi uygun bulduğum gi-

ğüm gibi imza olarak yalnız "Kongre Heyeti" diye de aynı mealde ayrıca bir telgraf da yazdım (Ves. 74).

Bu telgrafıma zeyil olarak, Urfada, Ayıntapta, Maraşta bulunan ve cüz'î olan ecnebî kuvvetlerini bildirerek "size bir ecnebî fırkasından bahsedenerin beyanatı, vatan ve millet hainlerinin yalanını naklederek maneviyatınızı kırmak alçaklığından..." dır dedim (Ves. 75).

İlyas Bey iş'aratıma verdiği cevapta "taarruz halinde mukavemeti şedîde ibrazı sureti kat'iyede kararlaştırılmıştır" dedikten sonra, "eldeki kuvvet, Malatyayı uzun müddet bir Kürt taarruzuna karşı müdafaaaya kâfi değildir. Bunun için sürati mümkün ile kuvayi muavine şevkine delâlet buyurulması ekiden müsterhamdır" dedi (Ves. 76).

İlyas Beye, icabında bir şey tebliğ edilebilmek için, telgrafhanede bir zabıt bırakarak, mühim olan işinin başına gitmesini rica ettim (Ves. 77).

İlyas Beyden 12 Eylülde keşide olunan bir telgrafnameyi, muhtelif noktai nazarlardan zabitelerimiz ve memurlarımız için şayanı istifade olacağı müllâhasile aynen arzedeceğim:

Sıvasta K.O. 3 Kumandanlığına Malatya, 12/9/1335

Halepteki İngiliz ordusuna mensup miralay rütbesinde Mösyö P.Peel isminde bir İngiliz zabiti bugün 12/9/1335 zevalinde Malatyaya gelmiştir. Maksudı Malatya, Harput ve Diyarbakır muntakalarında eşraf ve memurini müllkiye ve askeriyeye ile görüşmek olduğunu; firarî Mister Nowil'in vazifei memuriyeti hakkında ademi malûmat beyan etti ve bu hususta İngiliz hükûmetinin kat'iyen malûmatı olmadığını ve böyle bir propagandacı zabitin buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşair içerisinden derhal buraya celbi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer maksudı hainane ile buralarda gezdiğine kanaat hâsül ederse mevkuften Halebe sevkedeceğini ilâve etti ve Vali Galip Beyin de kendisile görüşmek üzere hayatının muhafazası hususunda kendisine teminat vererek buraya davet etmesini talep etti. Bu hususta mafevk makamdan mumailihin buraya gelebileceği hakkında emir almadan buraya gelmesinin mümkün olamayacağını ve bu hususta makamata müracaat edeceğimi de söyledim. Bu muvafakat emrinin sürati tebliğine delâletimi rica etti. Kendisi mutemedî âlii siyâsî namile yad edilmiş. Hükûmeti merkeziye kendisini tanırmış. Kendisi burada iki gün ikametden sonra Harputa gidecektmiş. Vesikası yoktur. Kendisi muhterem bir misafir olduğu ve hakkında ihtirama mahsusla yapılacağı söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu zatın Harputa doğru seyahat yapmasına müsaade edelim mi? İş'arı. Sivastan iki zabitin şimdi geldiği maruzdur.

Alay 15 Kumandanı İlyas

Bu telgraf muhteviyatında mevzuubahs hususat hakkında tarzı hareketi müş'ir noktai nazarlarımız, şu suretle kısaca bildirildi:

Tel Gayet Aceledir Malatyada On Beşinci Alay Kumandanlığına Sivas, 12/9/1335
C: 12/9/1335

1- Kim olursa olsun vesikasız bir ecnebî zabitinin memaliki Osmaniye dahilinde işi yoktur. Kendisine kemali nezaketle fakat askerce kat'î bir surette keyfiyeti iblâğ ve geldiği yere hemen dönmesini ihtar ediniz. Memleketten çıkıncaya kadar da eşraf ve memurîn ile hiç bir siyâsî temasa gelmemesi için yanına muktedir, müdrük bir zabıt terfîk ediniz.

2- Firarî valinin hiyaneti vataniye ile mültehem olduğunu, ele geçince derdest ile kanunun perçe adaletine teslim edileceğini, bu bapta başka türlü bir şey yapmak imkânı olmadığını ayrıca izah edersiniz Efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan tedabir ve tertibat ve bilhassa gösterilen asabiyet ve şiddet sayesinde, Ali Galip ve Halil Beylerin iğfale çalıştıkları aşair dağılmış, naümit kalan Ali Galip evvelâ Urfaya ve oradan Halebe firar etmiştir. Mister Nowil

bi, imza olarak yalnız "Kongre Kurulu" diye de aynı anlamda ayrıca bir telgraf da yazdım (Belge 74).

Bu telgrafıma ek olarak, Urfada, Gaziantep'te, Maraşta bulunan ve sayıları az olan yabancı kuvvetleri bildirerek "size bir yabancı tümeninden söz edenlerin sözleri, vatan ve milletin hainlerinin yalanını aktararak moralinizi bozmak alçaklığından.." dır dedim (Belge 75).

İlyas Bey bildirdiklerime verdiği karşılıkta "saldırı olursa kuvvetle karşı koyulması kesinlikle kararlaştırılmıştır" dedikten sonra, "eldeki kuvvet, Malatyayı uzun süre bir Kürt saldırısına karşı savunmaya yetmez. Bunun için olabildiğince hızla yardımcı kuvvet gönderilmesini sağlamanızı yeniden rica ederim" dedi (Belge 76).

İlyas Beye, gerektiğinde bir şey bildirebilmek için, telgrafhanede bir subay bırakarak, önemli olan işinin başına gitmesini rica ettim (Belge 77).

İlyas Beyden 12 Eylülde çekilen bir telgrafı, değişik açılardan subaylarımız ve sivil görevlilerimiz için yararlanabilecek nitelikte olacağı düşüncesile olduğu gibi sunacağım:

Sıvasta K.O. 3 Komutanlığına Malatya, 12/9/1919

Halepteki İngiliz ordusuna bağlı albay rütbesinde Mösyö P. Peel adında bir İngiliz subayı bugün 12/9/1919 öğleyin Malatyaya gelmiştir. Amacının Malatya, Harput ve Diyarbakır bölgelerinde halktan ileri gelenler ve sivil ve asker görevliler ile görüşmek olduğunu; kaçakta bulunan Mister Nowil'in görevi hakkında bilgisi olmadığını söyledi ve bu konuda İngiliz Hükûmetinin hiç bilgisi olmadığını ve böyle bir propagandacı subayın buralarda gezmesini kabul edemeyeceğini ve aşiretler içerisinden derhal buraya getirilmesi için kendisine emir vereceğini söyledi. Eğer haince amaçla buralarda gezdiğine kani olursa tutuklu olarak Halebe göndereceğini ekledi ve Vali Galip Beyin de kendisile görüşmek üzere hayatının korunması için kendisine güvence vererek buraya gelebileceği yolunda emir almadan buraya gelmesinin mümkün olamayacağını ve bu konuda yetkili yerlere başvuracağımı da söyledim. Bu olur emrinin hızla bildirilmesine aracılık etmemi rica etti. Kendisi Yüksek Siyâsî Mutemet diye bilinirmiş. İstanbul Hükûmeti kendisini tanırmış. Kendisi burada iki gün kaldıktan sonra Harputa gidecektmiş. Belgesi yoktur. Kendisi sayın bir konuk olduğu ve hakkında özel saygı gösterileceği söylenmiştir. Valiyi buraya getirtmesine ve bu kişinin Harputa doğru yola çıkmasına izin verelim mi? Bildirilmesi. Sivastan iki subayın şimdi geldiğini bilginize sunarım.

15. Alay Komutanı İlyas

Bu telgrafta sözkonusu olan konu hakkında nasıl davranılacağını gösterir görüşlerimiz, kısaca şöylece bildirildi:

Tel Çok İvedidir Sıvas, 12/9/1919

Malatyada Onbeşinci Alay Komutanlığına

K: 12/9/1919:

1 - Kim olursa olsun belgesiz bir yabancı subayının Osmanlı topraklarında işi yoktur. Kendisine incelikle fakat askerce kesin bir surette durumu bildiriniz ve geldiği yere hemen dönmesi gerektiğini ihtar ediniz. Memleketten çıkıncaya kadar da halkdan ileri gelenler ve görevlilerle hiçbir siyâsî ilişkiye girmemesi için yanına becerili ve anlayışlı bir subay katınız.

2 - Kaçak valinin vatan hainliği ile suçlandırıldığını, ele geçince tutuklanarak adaletin pençesine teslim edileceğini, bu konuda başka türlü bir şey yapmak olanak dışı olduğunu ayrıca anlatırsınız Efendim.

Mustafa Kemal

Efendiler, alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler ve özellikle gösterilen enerjik ve sert tutum sonucu olarak, Ali Galip ve Halil Beylerin kandırmaya çalıştıkları aşiretler dağılmış; umutsuz kalan Ali Galip önce Urfaya ve oradan

de nezaret tahtında müreffehen Elbistan üzerinden gitmiştir. Diğerleri de birer suretle firar eylemişlerdir. Bu safahatı, daha ziyade, izahta bir fayda görmüyorum. Bu hususata dair beyanatıma lahika olarak intişar edecek olan vesaikın mütalesından hal ve ati için şayanı intibah noktalar istihraç olunacağını ümit ederim (Ves. 78, 79, 80, 81).

*
* *

**Hıyanetin
müşterek
müteşebbis-
lerinden
Ferit Paşa
kabinesine
taarruz**

Efendiler, Ali Galip teşebbüsünün, padişahın ve Ferit Paşa hükûmetinin ve ecanibin müşterek bir teşebbüsü olduğuna, arzettiğim vesaike muttali olduktan sonra, şüphe ve tereddüt edenler kalmaz, zannederim. Bu hıyanetin, müşterek müteşebbislerine karşı, alınması lâzımgelen vaziyet sarihdir. Ancak mukabil teşebbüste mümkün olduğu kadar cephe hücumundan sarfı nazar etmek, o günün icabatı olmakla beraber teşebbüs kuvvetini muhtelif hedeflere tevcihten içtinaben bir noktada temerküz ettirmek, muvafıki ihtiyat idi. Biz de, hedefi taarruz olarak yalnız Ferit Paşa Kabinesini tesbit etik ve padişahın zimethal olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa Kabinesinin, padişahu hakayikten haberdar etmeyip işgal etmekte olduğu tezini tuttuk. Padişah, vaziyetten agâh olduğu takdirde derhal kendisini işgal edenlere lâyük oldukları muameleyi tatbik edeceğine emniyetimiz olduğunu ileri sürdük ve hükûmetin sabit olan cinayeti üzerine kendisine itimadın insilâbı tabii olduğundan hakikati hali yalnız ve ancak doğrudan doğruya padişaha arz etmekle vaziyetin ıslahı mümkün olacağını teşebbüsümüz için noktai azimet addettik. Bu mülâhazaya binaen; Eylûlün on birinci günü, padişaha hitaben bir telgrafname hazırlandı; bu telgrafnamede tahmin buyuracağınız veçhile zamanın icabı olan birçok surî elfaz içinde "hükûmetin bilmuharebe Kongreyi basmak suretile beynelislâm sefki dimaya tasaddi ettiğinden, Kürdistanı ayaklandırmak suretile vatani parçalamak plânını para mukabilinde taahhüt etmiş oldukları vesaike ile tahakkuk ettiğinden, hükûmetin bu bapta vasıtai icraiyesi olanların hasiren firara icbar edildiği, derdestleri halinde kanununun pençesi icraatına tevdi olunacakları ve bu cinayetleri tertip ve Dahiliye ve Harbiye Nazırları tarafından tebliğ ve tatbik ettiren hükûmeti merkezîyeye, milletin itimat ve emniyetinin münselip olduğu zikredildikten sonra, namuslu zevattan mürekkep bir heyeti cedidei hükûmetin teşkili ile bu casus şebekesi hakkında tahkikat ve icraatı serriai âdilânenin icrası talep ve bir heyeti âdilei hükûmetin teessüsüne kadar merkezî hükûmetle bir veçhile muhabere ve münasebette bulunmamaya karar vermiş olan milletten, ordunun ayrılamıyacağını, zâtı vak'aya muttali ve mahalline mücavir olan kolordular kumandanları arza mecbur olduk" deniliyordu (Ves. 82).

İşte bu telgrafname suretinin umum kolordularca İstanbula çekilmesi münasip düşünülürdü. 11 Eylûl günü telgraf başında kolordu kumandanlarına şu servisi verdim:

"Şimdi bir suret vereceğiz. Bu suretin 3 üncü, 15 inci, 20 nci, 13 ve 12 nci kolordu kumandanlarının müşterek imzası ile çekilmesini münasip görüyoruz. Mütalea ettikten sonra diğer kumandanlarla aynı zamanda çekmek için intizar buyuruyoruz."

Suret

Makamı Sadareti Uzmaya

"Şimdi, doğrudan doğruya başkomutanı akdesimiz, halife zişanımız efendimize maruzatı mühimmede bulunmak mecburiyetindeyiz. Hail ika edilmemesini rica eder, aksi takdirde tevellüt edecek netayici vahimenin mes'uliyetinin sırf zati fahimanelerine raci kalacağını arz ederiz. **K.O. 12, K.O. 13, K.O. 20, K.O. 15, K.O. 3.**"

Halebe kaçmıştır. Mister Nowil de gözetim altında rahatça Elbistan üzerinden gitmiştir. Öbürleri de birer yoldan kaçmışlardır. Bu evreleri, daha fazla, açıklamakta yarar görmüyorum. Bu işlere ilişkin olarak söylediklerime ek olmak üzere yayımlanacak olan belgelerin okunmasından bugün ve gelecek için uyarıcı sonuçlar çıkarılabileceğini umarım (Belge 78, 79, 80, 81).

*
* *

Efendiler, Ali Galip girişiminin, padişahın ve Ferit Paşa hükûmetinin ve yabancıların ortak bir girişimi olduğuna, bilginize sunduğum belgeleri gördükten sonra, şüphe edenler ve duraksamalarda bulunanlar kalmaz, sanırım. Bu hainliğin, ortak girişimcilerine karşı, alınması gereken tutum açıktır. Ancak karşı girişimde elden geldiğince cepheden saldırmaktan kaçınılmak, o günün gereği olmakla birlikte girişim güçlerini değişik hedeflere yönelmemek bir noktada toplamak, ilerisini düşünme ilkesine uygun idi. Biz de, saldırı hedefi olarak yalnız Ferit Paşa kabinesini saptadık ve padişahın işe karışmış olduğunu bilmezlikten geldik. Ferit Paşa hükûmetinin, padişaha gerçeklerden haber vermeyip kandırmakta olduğu tezini tuttuk. Padişah, durumu bilse derhal kendisini aldatanlara lâyük oldukları işlemi yapacağına güvenimiz olduğunu ileri sürdük ve hükûmetin kanıtlanmış cinayeti üzerine kendisine güvenin kalkması doğal olduğundan gerçek durumu yalnız ve ancak doğrudan doğruya padişaha bildirmekle durumun düzeltilmesi mümkün olacağını girişimlerimiz için hareket noktası yaptık. Bu düşüncelerle; Eylûlün on birinci günü, padişaha gönderilmek üzere bir telgraf hazırlandı; bu telgrafda kestirebileceğiniz gibi zamanın gereği olan birçok cilâlî kelimeler içinde "hükûmetin savaşıarak Kongreyi basmak yoluyla Müslümanlar arasında kan dökmeye kalkıştığından, Kürdistanı ayaklandırarak vatani parçalamak plânını para karşılığında üstlenmiş oldukları belgelerle kanıtlanmış olduğundan, hükûmetin bu yolda kullandığı insanların bozguna uğrayarak kaçmak zorunda bırakıldığı, yakalanırlarsa kanununun haklayıcı pençesine teslim olunacakları ve bu cinayetleri düzenleyip uygulamaya İçişleri ve Savaşları Bakanlarını görevli kılan İstanbul hükûmeti olduğu belirtildikten sonra namuslu kişilerden oluşacak yeni bir kabine kurulması ile bu casus şebekesi hakkında ivedilikle ve adaletle soruşturma yapılmasını isteriz ve adaletli bir hükûmet kurulana kadar İstanbul hükûmeti ile hiçbir şekilde yazışma ve ilişkide bulunmamaya karar vermiş olan milletten, ordunun ayrılamıyacağını, olayın gerçek niteliğini bilen ve olay yerine komşu olan kolordular komutanları bilginize sunmak zorunda kaldık" deniliyordu (Belge 82).

İşte bu telgrafın örneğinin tüm kolordularca İstanbula çekilmesi uygun düşünülürdü. 11 Eylûl günü telgraf başında kolordu komutanlarına şunları bildirdim:

"Şimdi bir örnek vereceğiz. Bu örneğin 3 üncü, 15 inci, 20 nci, 13 ve 12 nci kolordu komutanlarının ortak imzalarıyla çekilmesini uygun görüyoruz. Okuduktan sonra öbür komutanlarla aynı zamanda çekmek için bekleyiniz.."

Örnek

Yüksek Başbakanlık Katına

"Şimdi, doğrudan doğruya en kutsal başkomutanımız, sanı çok halifemiz efendimizin bilgisine önemli sunularda bulunmak zorundayız. Engel olunmamasını rica eder, aksi halde doğacak ağır sonuçların sorumluluğunun sırf size ait olacağını bilginize sunarız. **K. O. 12, K.O. 13, K.O. 20, K. O. 15, K. O. 3.**"

**Hainliğin
ortak girişimcilerinden
Ferit Paşa Kabinesine
saldiri**

Vukubulacak maruzatı mühimme arzemiş olduğum veçhile padişaha yazılan telgrafname muhteviyatından ibaret idi.

Eylülün 11 inci günü, bilhassa 12/13 üncü gecesini her tarafta kolordu kumandanları telgraf merkezlerini işgal ederek mukarrer olduğu veçhile İstanbul ile muhabereye çalışıyordu. Fakat Sadrazam ortadan kaybolmuş gibi idi. Cevap vermiyordu. Biz de, telgraf başında, Sadrazamın telgrafları alıp cevap vermesi için tazyikatta bulunuyorduk. İstanbul merkezi telgraf memurlarile vukubulan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru şu servisi verdi:

"Sadrazam Paşaya yazılan ifade telefonla söylenildi. Alınan cevapta: Telgrafname mündericacı Sadrazam Paşa Hazretlerine arz olundu. Vukubulacak maruzatları usulü dairesinde telgrafla arz olunmalıdır. Telgrafnameler de usulü dairesinde takdim edilir, buyurduklarını müdir bey söylüyor Efendim" (Ves. 83).

Bunun üzerine nüsfilleyden sonra saat 4 te şu telgraf Sivas telgrafhanesine gönderildi:

Sadrazam Ferit Paşaya

11/12/1335

Vatan ve milletin hukuk ve mukaddesatını payımal ve zâtı hazreti padişahının şeref ve haysiyeti mülûkânelerini ihlâl ile teşebbüsât ve harekâtı gafilâneniz tahakkuk eylemiştir. Milletini padişahımızdan başka hiçbirinize emniyeti kalmamıştır. Bu sebeple hal ve istihamlarını ancak zâtı humayuna arz etmek ızdırarındadırlar. Heyetiniz gayrimeşru harekâtının netayici vahimesinden korkarak millet ile padişah arasında hail oluyor. Bu bapdaki temerrüdünüz daha bir saat devam ederse millet artık kendisini her türlü harekât ve icraatında serbest telâkide maruz görecektir ve bütün vatanın heyeti gayrimeşruanıza sureti kat'iyede alâka ve irtibatını kat'edecektir. Bu, son ihtarımızdır. Bundan sonra milletin alacağı vaziyet burada bulunan ecnebî zabitanı marifetile İtilâf mümessillerine dahi mufassalan bildirilecektir.

Umumî Kongre Heyeti

Sivas Telgraf Müdiriyetine de aynı zamanda, telefonla şu emir verildi:

"Kongremizden müntehap bir heyetle telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğrudan doğruya mabeyni humayuna keşidesine İstanbulca mümanaat olduğunu bildiriliyor. Bir saat zarfında telgrafın keşidesine muvafakat olunmadığı takdirde İstanbullu bütün Anadolu telgraf muhaberatını kat'a mecbur olacağımızı mafevkinize bildiriniz."

Umumî Kongre Heyeti

Kolordu kumandanlarına da atideki umumî tebliğ yapıldı:

Sivastan, 11-12/9/1335

K.O. 20 Kumandanlığına

K.O. 15 Kumandanlığına

K.O. 13 Kumandanlığına

K.O. 3 Kumandanlığına

Kongrenin atebî mülûkâneye olan maruzatına Dersaadete Telgraf Başmüdiriyetince mümanaat edilmiştir. Bir saat mühlet zarfında mabeyni humayuna yol verilmezse tekmi Anadolu'nun Dersaadete muhabere telgrafiyesi kestirileceği cevaben mezkûr müdiriyete tebliğ ettirilmiştir. Kongrenin bu matlâbı meşruuna cevabı muvafakat alınmadığından ânu tebliğden itibaren Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezlerle Sinopta telgraf muhaberatının tatili, yani Kongrenin iş'aratından maada hiçbir telgraf Dersaadete geçirilmemesi ve Dersaadetten kabul olunmaması ve Garbî Anadolu ile muhabereimize mâni olmayacaksa Geyve Boğazı cihe-tindeki hattın dahi tutulması veya muvakkaten kat'ı ve icraat neticesinin iş'arı rica olunur.

Bu talimata mümanaat edecek telgraf memurları mahallerinde derhal Divanı Harbe verilmek haklarında en ağır ceza tatbik olunacaktır. İşbu tebliğatin infazı 20 nci, 15 inci, 13 ve 3 üncü Kolordu Kumandanlıklarından rica edilmiştir. Vusulünü iş'ar buyurulması.

Sivasta Umumî Kongre Heyeti

Yapılacak önemli sunu, belirtmiş olduğum gibi padişaha yazılan telgrafın içeriğinden başka bir şey değildi.

Eylülün 11 inci günü, özellikle 12/13 üncü gecesini her tarafta kolordu komutanları telgraf merkezlerine girerek kararlaştırılmış olduğu gibi İstanbul ile haberleşmeye çalışıyordu. Fakat Başbakan ortadan kaybolmuş gibi idi. Karşılık vermiyordu. Biz de, telgraf başında, Başbakanın telgrafları alıp karşılık vermesi için baskı yapıyorduk. İstanbul merkezi telgraf görevlileriyle yapılan uzun çekişmelerden sonra bir telgraf memuru şu haberi verdi:

"Başbakana yazılanlar telefonla söylenildi. Alınan karşılıkta: Telgrafın içeriği Başbakan Paşa Hazretlerinin bilgisine sunuldu. Yapılacak sunuşlar usulüne uygun olarak telgrafla yapılmalıdır. Telgraf da usulüne uygun olarak verilir, dediklerini müdir bey söylüyor Efendim." (Belge 83).

Bunun üzerine gece yarısından sonra saat 4 de şu telgraf Sivas telgrafhanesine gönderildi:

Başbakan Ferit Paşaya

11/12.9. 1919

Yurdun ve ulusun haklarını ve kutsal sayılan herşeyini ayaklar altına almanızla, padişah hazretlerinin yüksek şeref ve onurlarını kırdığımız ve aymaz davranışlarımız kesin anlaşmıştır. Milletini padişahımızdan başka hiçbirinize güveni kalmamıştır. Bunun için durumları ve dileklerini ancak padişahın bilgisine sunmak zorundadırlar. Kurulunuz meşru olmayan davranışlarının ağır sonuçlarından korkarak millet ile padişah arasında bir duvar gibi giriyor. Bu yolda direnmeniz bir saat daha sürerse millet artık her türlü davranış ve yürütümlerinde kendisini özgür sayacaktır ve bütün vatan meşru olmayan kurulunuzla ilgili ve bağlantısını kesin olarak kesecektir. Bu, son uyarımızdır. Bundan sonra milletin takınacağı tavır burada bulunan yabancı subaylar aracılığıyla İtilâf Devletleri temsilcilerine de ayrıntılı olarak bildirecektir.

Genel Kongre Kurulu

Sivas Telgraf Müdürlüğüne de aynı zamanda, telefonla şu emir verildi:

"Kongremizden seçilen bir heyetle telgrafhaneye gönderilecek bir telgrafımızın doğrudan doğruya padişahın özel kalemine çekilmesinin İstanbulca engellendiği bildiriliyor. Bir saat içinde telgrafın çekilmesine izin verilmezse İstanbulla bütün Anadolu telgraf haberleşmelerini kesmek zorunda olacağımızı üstünüze bildiriniz."

Genel Kongre Kurulu

Kolordu komutanlarına da aşağıdaki genelge yazıldı:

Sivastan, 11/12.9.1919

K.O. 20 Komutanlığına

K.O. 15 Komutanlığına

K.O. 13 Komutanlığına

K.O. 3 Komutanlığına

Kongrenin padişah katına sunacağı dileklerinin ulaştırılmasına İstanbul Telgraf Müdürlüğüne engel olunmuştur. Verilen bir saatlik süre içinde padişahın özel kalemine yol verilmezse tüm Anadolu'nun İstanbulla telgraf haberleşmeleri kesileceği karşılık olarak o müdürlüğe bildirilmiştir. Kongrenin bu haklı isteğine olumlu yanıt alınmadığından bu bildiri anından itibaren Ankara, Kastamonu, Diyarbakır telgraf merkezlerle Sinopta telgraf haberleşmesinin durdurulması, yani Kongrenin bildirilerinden başka hiçbir telgrafın İstanbulla geçirilmemesi ve İstanbuldan kabul olunmaması ve Batı Anadolu ile haberleşmemize engel olmayacaksa Geyve Boğazı yönündeki hattın da tutulması veya geçici olarak kesilmesi ve işin sonucunun bildirilmesi rica olunur.

Bu emirlere karşı koyacak telgraf görevlileri buldukları yerlerde derhal Harp Divanına verilmek haklarında en ağır ceza uygulanacaktır. Bu bildirin yerine getirilmesi 20 nci, 15 inci, 13 ve 3 üncü Kolordu Komutanlarından rica edilmiştir. Alındığının bildirilmesi.

Sivasta Genel Kongre Kurulu

Bu telgraf muhteviyatı, müteakıp telgraflarla ikmal edildi (Ves. 84, 85). 11/12 Eylül gecesi yapılmış olan umumî tebliğe zeyil olarak da şu ricada bulunuldu:

Bu gece netice elde edilinceye kadar bütün kumandanlar ve rüesayı memurını mülkiye ve alâkadar heyetlerin telgrafhaneleri terketmemeleri rica olunur.

Umumî Kongre Heyeti

Telgrafhanelere de şu ihtarda bulunuldu:

Lâhikadır: Bu tebligatın icra olunduğu haberi Kongre Heyetince malûm olduktan sonra aynı veçhile beynimizde muhaberata devam olunacağından telgrafhanelerde adam bulundurulması mercudur.

Kongre Heyeti

İstanbulun, verilen bir saat mühlet zarfında saraya yol vermeyeceği anlaşılıyor. Binaenaleyh 12 Eylül 1335 günü umum kumandanlara ve vilâyata şu tebliği umumî yapıldı:

Bir saate kadar, sureti atide münderiç telgrafname Umumî Kongre Heyeti tarafından Sadrazama çekilecektir. Binaenaleyh siz de hemen bu esas ve mealde birer telgrafname keşide ediniz ve hemen bildiriniz Efendim.

Umumî Kongre Heyeti

Saat beşte Sadrazama berayı malûmat kaydile verilen ve aynı zamanda bilûmum kumandanlara ve vilâyata vukubulan tebligat şundan ibaret idi:

1- Hükümet milletin sevgili padişahına olan maruzat ve irtibatını kesmekte ve tahakkuk eden hareketi hainanesinde devamda temerrüt eylediğinden millet de meşru bir heyeti hükümet resikâra geçinceye kadar hükümeti merkeziye ile münasebatı idariyesini ve İstanbul ile her türlü telgraf ve posta muhaberata ve müraselâtını tamamen kat'a karar vermiştir. Mahallî memurını mülkiye, askerî kumandanlarla müttehiden bu hususu temin edecek ve neticeyi Sivasta Umumî Kongre Heyetine bildirecektir.

2- İşbu tebligat bilcümle kumandanlara ve rüesayı memurını mülkiyeye verilmiştir. 12/9/1335

Umumî Kongre Heyeti

Efendiler, ayın on ikinci günü hükümeti merkeziye ile umumiyetle muhabere ve irtibat kat'edildi. Bazı müstesna mahaller ve bu mahallerle olan münakaşatımızı ayrıca izah edeceğim. Ondan evvel müsaade buyurursanız daha mühim telâkki edilmesi lâzûmgelen bir mesele hakkında arzı malûmat edeyim; malûmu âlileridir ki, Ferit Paşa hükümeti meb'usan intihabı için sureta bir emir vermişti. Fakat içinde bulunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolunun İstanbulla kat'ı irtibat ettiği 12 Eylül gününe kadar, bu emir tatbik olunmamıştı. Son vaziyet üzere ne en mühim meselenin meb'usan intihabını tacilen temin etmek olacağını takdir buyurursunuz. Binaenaleyh 13 Eylülde derhal bu hususla da iştigale başlanıldı (Ves. 86). Uzun tafsilât vermektense zikrettiğim tarihte verilen ilk umumî talimatı aynen nazarı imlamıza vazetmeyi daha faydalı addederim. Tebligat şudur:

Tel 13/9/1919

Balikesirde K.O. 14, Konyada K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13, Erzurumda K.O. 15, Ankarada K.O. 20, Bursada Fırka 17, Çinede Fırka 58, Bandırmada Fırka 61 Kumandanlıklarına ve Fırka 61 vasıtasile Edirne K.O. 1, Niğdede Fırka 11 Kumandanlıklarına, Vilâyetlere, Müstakil Sancaklara, Belediyelere (Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyelerine)

Hükümeti merkeziyenin ittihaz ve takip etmekte olduğu mesleki irticakâraneye ve yaşamakta olduğumuz günlerin mehalik ve muhataralı azîmesine karşı müdafaai hukuk ve muhafazai mevcudiyet için Meclisi Millînin intihap ve in'ikadını temin ve tesri etmek bugünüün en mühüm vazifesidir.

Bu telgrafla bildirilenler, daha sonraki telgraflarla tamamlandı. (Belge 84, 85).

11/12 Eylül gecesi yapılmış olan genel bildiriye ek olarak da şu ricada bulunuldu:

Bu gece sonuç alınmaya kadar bütün komutanların ve üst düzey sivil görevlilerin ve ilgili kurulların telgrafhanelerden ayrılmamaları rica olunur.

Genci Kongre Kurulu

Telgrafhanelere de şu uyarıda bulunuldu:

Ektir: Bu bildirinin yerine getirildiği haberi Kongre Kurulunca alındıktan sonra gene olduğu gibi aramızda haberleşmeler sürdürüleceğinden telgrafhanelerde adam bulundurulması rica olunur.

Kongre Kurulu

İstanbulun, verilen bir saat süre içinde saraya yol vermeyeceği anlaşılıyordu. Bunun için 12 Eylül 1919 günü tüm komutanlara ve illere şu genelge yazıldı:

Bir saate kadar, örneği aşağıda yazılı telgraf Genel Kongre Kurulu tarafından Başbakana çekilecektir. Bunun için siz de gecikmeden bu esas ve anlamda birer telgraf çekiniz ve hemen bildiriniz Efendim.

Genel Kongre Kurulu

Saat beşte Başbakana bilgi için diye verilen ve aynı zamanda tüm komutanlara ve illere yapılan bildiri şundan ibaret idi:

1 - Hükümet milletin sevgili padişahına olan sunularını ve bağlantısını kesmekte ve gerçekleşen haince davranışını sürdürmekte direndiğinden millet de meşru bir hükümet başa geçinceye kadar İstanbul hükümeti ile yönetim ilişkilerini ve İstanbul ile her türden telgraf ve posta haberleşmelerini ve gönderilerini tümüyle kesmeye karar vermiştir. Yerel sivil görevliler, asker komutanlarla birlikte bu hususu sağlayacak ve sonucu Sivasta Genel Kongre Kuruluna bildirecektir.

2 - Bu bildirim tüm komutanlara ve üst düzey sivil görevlilere iletilmiştir. 12/9/1919

Genel Kongre Kurulu

Efendiler, ayın on ikinci günü İstanbul Hükümeti ile genelde haberleşme ve bağlantı kesildi. Bazı ayrıcalı yerler buna uymadı ve bunları ve bunlarla olan tartışmalarımızı ayrıca anlatacağım. Ondan evvel izin verirseniz daha önemli sayılması gereken bir konu hakkında bilgi sunayım: bilirsiniz ki, Ferit Paşa hükümeti meb'usların seçimi için sözde emir vermişti. Fakat içinde bulunduğumuz tarihe kadar, yani Anadolunun İstanbulla bağlantıları kesildiği 12 Eylül gününe kadar, bu emir uygulanmamıştı. Son durum üzerine en önemli işin meb'usların seçimini tezelden sağlamak olacağını anlarsınız. Bunun için 13 Eylülde derhal bu konuyla da uğraşılmaya başlanıldı (Belge 86). Uzun ayrıntılara girmektense söylediğim tarihte verilen ilk direktifi olduğu gibi bilginize sunmayı daha yararlı sayarım. Bildirilen şudur:

Tel 13/9/1919

Balikesirde K.O. 14, Konyada K.O. 12, Diyarbakırda K.O. 13, Erzurumda K.O. 15, Ankarada K.O. 20, Bursada Tümen 17, Çinede Tümen 58, Bandırmada Tümen 61 Komutanlıklarına ve Tümen 61 aracılığıyla Edirne K.O. 1, Niğdede Tümen 11 Kumandanlıklarına, İllere, Bağımsız Sancaklara, Belediyelere (Hakları Savunma Derneği Merkez Kurullarına)

İstanbul hükümetinin tuttuğu ve sürdürmekte olduğu gerici yönetime ve yaşamakta olduğumuz günlerin büyük korku ve tehlikelerine karşı haklarımızı savunmak ve varlığımızı korumak için Ulusal Meclisin seçilmesi ve toplanmasını sağlamak ve çabuklaştırmak bugünün en önemli görevidir.

İstanbuldaki hükümetle münasebeti kesmek kararı

Meb'usan intihabı ile iştigale başlanması

İstanbuldaki hükümetle ilişki kesmek kararı

Meb'usların seçimi ile uğraşılmaya başlanması

Hükûmeti merkezîye milleti iğfal ile meb'usan intihabatını aylarca icra etmemiş olduğu gibi son zamanda verdiği intihap emrini de türlü esbap ile tavik ve tehir etmektedir. Ferit Paşanın, Torosun ötesindeki vilâyatımızdan feragat ettiği Sulh Konferansına verdiği nota ile sabit ve Aydın vilâyetinde Yunanlılarla tahdidi hududa teşebbüsü oradaki işgali, emrivaki halinde bir ilhak olarak kabul ettiğine delil bulunmuş ve aksamu meşgulei sairei memleket için de bunlara benzer gafilâne ve hainane siyasetiyle mülk ve milleti inkısama uğratacağı kaviyen melhuz ve Meclisi Millînin in'ikadından evvel sulhnameyi imza ile milleti bir emrivaki karşısında bulundurmak niyetinde olduğu memul bulunmuş olduğundan Umumî Kongre, orduyu ve milleti itibaha davetle berveçhiati hususatın sürati icrasını mesaili hayatiyei millîyeden ad ve beyan eyler:

Evvelâ - İntihabat hazırlıklarının mer'î kanundaki en asgarî müddet zarfında icra ve ikmalî için belediyeler ve Müdafaa Hukuk Cemiyetleri faaliyeti tamme ile çalışmalıdır.

Saniyen - Sancaklardan çıkarılacak meb'usların muktarı nüfusuna nazaran adedi hemen tespit olunarak Heyeti Temsiliyeye şimdiden bildirilmelidir. Namzetler meselesi bilâhâre bilmuhabere hallolunacaktır.

Salisen - Gerek intihap hazırlıkları, gerek intihabatın icrasında mucibi teahhur esbabın şimdiden teemmül ile ref'i ve hiçbir teahhura meydan verilmeyerek asgarî müddet zarfında intihabatın intacı.

İşbu kararı muntikanızdaki bilcümle Belediye ve Müdafaa Hukuk Cemiyetlerine tebliğ ve icabının sürati ifasına muavenet buyurmanız rica olunur.

Heyeti Temsiliye

Ferit Paşa hükûmeti, taannüdünde devam ediyordu. Malûm olduğu veçhile düşünceye kadar devam etti. Memleketi günlerce mercisiz bırakmak elbette pek büyük mahzurları dai olurdu. Bu sebebe binaen, evvelâ mütalea sormak üzere ve müteakıben bazı itirazata bakmaksızın emir tarzında tebliğ ettiğimiz mukarreratı Eylûlün 13/14 gecesini şu suretle tespit ve tesvit etmiştim:

Kongrece itihazi tasavvur edilen tedabiri havî suret berveçhiati maruzdur: Bu baptaki noktai nazar ve mütaleai âlileri alındıktan sonra heyeti umumîyeye tezekkür olunarak mevkiî taibika konacaktır. 15/9/1335 zevaline kadar iş'arına muntazırız Efendim.

Amalî millîyeyi bir sureti hainânede tevîl ve tefsir ile teşebbüsât ve harekâtı millîyemizi gayrimeşru olmak üzere ilân eden ve makamı saltanat ve hilâfete karşı sadakati ebediyesini bütün vesaiti meşrua ve kanuniye ile teyide müsaraat ettiğimiz halde padişah ile millet arasında bir seddi hail teşkil eden ve ahalîyi yekdiğeri aleyhine tesliih ve mukateleye sevk ve tahrik eyliyen hükûmeti merkezîye ile kat'î münasebat ıztırasında kalan Umumî Kongre Heyeti, berveçhiatî mukarreratı zâtî âlilerine tebliğî vazife addeyler:

1- Namı namîi hazretî padişahiye olarak kavanîni mevzua dairesinde umur ve muamelâtı devlet kemakân tedvir ve teşâyete devam olunacaktır. Bilâtefriki cinsü mezhep ahalinin can, mal ve ırzı ve her türlü hukuku tahtı teminde bulundurulacaktır.

2- Memurîni hükûmetin vazifei mevdualarını milletin amalî meşruasına tevfikân icra eylemeleri tabîdîr. Maahaza ifayı vazifeden istinkâf eyliyenlerin mazeretleri istifa makamında kabul olunarak yerlerine münasipleri tevkiil olunacaktır.

3- Esnayı vazifede amal ve cereyanı millî hilâfında hareketleri tezahür ve tahakkuk edeceklerin selâmeti din ve millet namına bir sureti şedidede tecziyeleri kat'idîr.

4- Memurîni müstafiye ve ahaliden herkim olursa olsun mukarreratı millîyeye muhalif hareket ve telkinatı mefşedetkârânede bulunanlar dahi şediden duçarı mücazat olacaklardır.

İstanbul hükûmeti milleti aldatarak meb'usların seçimini aylarca yapmamış olduğu gibi son zamanda verdiği seçim emrini de türlü nedenlerle oyalamakta ve geciktirmektedir. Ferit Paşanın, Torosun ötesindeki illerimizden vaz geçtiği Barış Konferansına verdiği nota ile kanıtlanmış ve Aydın ilinde Yunanlılarla sınır belirlemeye girişimi oradaki işgali, olup bitti halinde bir katma olarak kabul ettiğine kanıt olmuş ve ülkenin işgal altındaki öbür kısımları için de bunlara benzer aymazca ve haince politikasıyla ülkeyi ve milleti parçalayacağı kesinlikle beklenen ve Ulusal Meclisin toplantısından önce barış antlaşmasını imza ile milleti bir olup bitti karşısında bulundurmamak niyetinde olduğu beklenilmekte olduğundan Genel Kongre, orduyu ve milleti uyarak aşağıdaki işlerin ivedi olarak yapılmasını ulus için ölüm kalım konusu sayar ve böylece ilân eder:

Birincisi - Seçim hazırlıklarının yürürlükteki kanundaki en kısa süre içinde yapıp tamamlanması için belediyeler ve Hakları Savunma dernekleri bütün güçleri ile çalışmalıdır.

İkincisi - Sancaklardan çıkarılacak meb'usların nüfusa oranla sayısı hemen saptanarak Temsilci Kurula şimdiden bildirilmelidir. Adaylar işi sonra haberleşmelerle yoluna konulacaktır.

Üçüncüsü - Gerek seçim hazırlıklarında gerek seçimin yapılmasında gecikme nedenlerinin şimdiden düşünülüp ortadan kaldırılması ve hiçbir gecikmeye meydan verilmeyerek en kısa süre içinde seçimlerin sonuçlandırılması.

Bu kararı bölgenizdeki tüm Belediyelerle ve Hakları Savunma derneklerine bildirmeniz ve gereğinin hızla yerine getirilmesine yardım etmeniz rica olunur.

Temsilci Kurul

Ferit Paşa hükûmeti, direnmesini sürdürüyordu. Bilindiği gibi düşünceye kadar da sürdürdü. Memleketi günlerce başsız bırakmak elbette pek büyük sakıncalar doğururdu. Bu nedenle, önce ne düşündüğünü sormak biçiminde ve sonra da birtakım karşı çıkmalara bakmaksızın emir şeklinde bildirdiğimiz kararları Eylûlün 13/14 gecesini şu suretle saptamış ve kaleme almıştım:

Kongrece alınması düşünülen önlemleri içeren bildiri örneği aşağıda bilginize sunulur: Bu konudaki yüksek görüş ve düşünceleriniz alındıktan sonra genel kurulca incelenerek yürürlüğe konulacaktır. 15/9/1919 öğlene kadar bildirilmesini beklemekteyiz Efendim.

Ulusal amaçları haince saptırıp yorumlayarak ulusal girişim ve savaşımımızın gayrimeşru olduğunu duyuran ve saltanat ve hilâfete karşı sonsuz bağlılığını meşru ve yasal yollardan yinediğimiz halde padişah ile millet arasında bir engel duvar oluşturan ve halkı birbirine karşı silâhlandırıp birbirini öldürmeye kışkırtan İstanbul hükûmeti ile ilişkileri kesmek zorunda kalan Genel Kongre Kurulu, aşağıdaki kararları size bildirmeyi ödev sayar:

1 - Devlet iş ve işlevleri Padişah Hazretleri adına ve yürürlükteki yasalara göre eskisi gibi yürütülecektir. Soy ve din ayrılığı yapılmaksızın halkın can, mal ve ırzı ve her türlü hakları güven altında bulundurulacaktır.

2 - Hükûmet görevlilerinin kendilerine verilen ödevi milletin meşru amaçlarına uygun olarak yapmaları doğaldır. Bununla birlikte görevden kaçınanların özürleri işten ayrılma olarak kabul edilerek yerlerine uygun görülen kişiler vekil kılınacaktır.

3 - Görevde ulusal amaçlara ve ulusal gidişe aykırı davrandıkları saptanacak olanların din ve ulusun esenliği adına ağır cezalara çarptırılmaları kesindir.

4 - İşten ayrılan görevliler ve halktan kim olursa olsun ulusal kararlara aykırı hareket eden ve bozgunculuk aşıl原因lar da ağır cezalara çarptırılacaktır.

Memleketi mercisiz bırakmamak için

Memleketi başsız bırakmamak için

5- Mülkü milletin selameti ve saadeti, adli hakkaniyet, dahili memlekette emnü asayişin teminile kabildir. Bu bapta icap eden her türlü tedabirin itihazi kolordu kumandanlarile vali ve müstakil mutasarrıflıklardan muntazardır.

6- Milletin maruzatı zâti şahaneye arz ve iblâğa muvaffak olunup ta emnü itimadı milliyi haiz bir hükûmeti meşruanın teşekkülüne kadar mercii muhaberat Sivasta Umumî Kongre Heyeti Temsilîyesi olacaktır.

7- İşbu mukarrerat bilcümle teşkilâtı millîye merakizine tevdi ve ilân olunacaktır.

Mustafa Kemal

*
* *

Yapılan itiraz ve tenkitler

Efendiler, bu son arzettiğim tebligatımız üzerine, kısmen hafif ve fakat kısmen de oldukça şedit itirazlara, mukavemetlere ve hatta mukabil teşebbüslere ve tehditlere maruz kaldık. İtirazat ve tenkidat, yalnız son tebliğimiz ahkâmına münhasır kalmadı. Bu münasebetle daha başka noktalara da şümül peyda etti. Bu hususta heyeti aliyenize bir fikri mahsus vermiş olmak için bu yolda cereyan etmiş olan muhaberattan bazılarını kısaca arz etmekteliğime müsaadenizi rica ederim.

Erzincan Müdafaaî Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesinin 14 Eylül 1335 tarihli telgrafında: "mukarreratın tatbikinden evvel, hükûmeti merkeziyeye kırk sekiz saat mühlet itasının muvafık olacağı umunca karargir olmuştur" tarzında zararsız bir mütalea serdolanuyordu (Ves. 87).

Diyarbakırdan 13 üncü Kolordu Kumandanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1335 tarihli uzun şifresinde: "merkezi hükûmetle büsbütün kat'ı alâka edilerek mercii muhaberat Kongre Heyeti Temsilîyesi olursa, muhalifler, siyasî bir maksat takip edenler bu hareketi hilâfete karşı isyan edilmiş göstererek efkârı tağlit edeceklerdir". Bu vaziyet devam ederse memur ve askerin maaşatı ve iâşe masarifati için memba ve tedbir düşünülür mü?". "Hükûmeti merkeziye İngiliz nüfuzu altındadır. Her türlü ısrar ve mesaiye rağmen başka türlü hareket edebilecek bir hükûmet teşkiline imkân yoktur. İngilizler, hükûmetin muvafakatile vâsi mikyasta bir işgal plânı tatbik ederse yenibaştan İngilizlerle muharebeye girişmeye taraftar mısınız? ve girişildiği takdirde muvaffakiyetten ne dereceye kadar eminsiniz? Bu hareketi musirrane vatanın menafiine muvafık mudur?" (Ves. 88) tarzında birtakım mütaleat ve sualleri ihtiva ediyordu.

Erzurum Heyeti Merkeziyesinin 15 Eylül 1335 tarihli telgrafında: "Tali matnamemizin altıncı maddesinin (Yani Heyeti Temsilîyenin merciiyetine ait) nizamnamemizle tevfiik edilmek üzere heyeti merkeziyelerden muvafakat istihali icap eder" denilmekte idi.

Malatyada Kumandan İlyas Beyin 15 Eylül 1335 tarihli telgrafında: "Elâziz vilâyeti halkının, Kongrenin maksat ve emelinden haberdar edilerek hiç olmazsa bir derece tenvirlerine değin bu hususun tehir edilmesi tensip buyurulursa muvafık bulduğumu arz ederim" mütaleası dermeyeran ediliyordu (Ves. 89).

İçinde bulunduğumuz Sivasın Müdafaaî Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi de uzun bir raporunda: "Tebliğ buyurulan mevadin heyeti mecmuasından memlekette bir idareî muvakkate ilân edileceği anlaşılacaktır" maddesile başladıkandan sonra "bunun, cemiyet nizamnamesinin maddei mahsusasına ve hiçbir maddesine istinat etmek imkânı görülememekte olduğu hakkında" nazarı dikkatimiz celbediliyor ve "zâti şahaneye iblâğı maruzat edebilecek vesaili kemali sükân ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde aramayı" tavsiye ediyordu (Ves. 90).

5 - Ülkenin ve ulusun esenliği ve mutluluğu, adalet ve haktanırlıkla, yurtta dirlik ve düzenin sağlanmasıyla gerçekleşebilir. Bu yolda gereken her türlü önlemlerin alınması kolordu komutanlarıyla vali ve bağımsız mutasarrıflıklardan beklenir.

6 - Ulusunun sunularını padişaha ulaştırmada başarı sağlanıp ulusun güvenip inandığı meşru bir hükûmet kurulana dek yazışmalar Sivasta Genel Kongre Temsilci Kurulu ile yapılacaktır.

7 - Bu kararlar tüm ulusal örgütlerin merkezlerine verilip ilân olunacaktır.

Mustafa Kemal

*
* *

Efendiler, bilginize sunduğum genelgemiz üzerine, kimisi hafif ve ama kimisi de oldukça ağır karşı çıkmalarla ve direnmelerle ve hatta karşı girişimlerle ve tehditlerle karşılaştık. Aykırı görüşler ve yermeler, yalnız son genelgemiz içeriği üzerinde de kalmadı. Bununla bağlantılı olarak daha başka noktaları da kapsadı. Bu konuda yüksek kurulunuzu aydınlatmak için bu yolda geçmiş olan yazışmalardan bazılarını kısaca bilginize sunmama izninizi isterim.

Erzincan Hakları Savunma Derneği Merkez Kurulunun 14 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "kararların uygulanmasından evvel, İstanbul hükûmetine kırk sekiz saat süre verilmesinin uygun olacağı tüm üyelerce kararlaştırılmıştır" yolunda zararsız bir düşünce ileri sürülüyordu (Belge 87).

Diyarbakırdan 13 üncü Kolordu Komutanı Cevdet Bey, 14 Eylül 1919 tarihli uzun şifresinde: "İstanbul hükûmetile büsbütün ilişki kesilerek yazışmalar Kongre Temsilci Kurulu ile yapılırsa, karşı görüşte olanlar, siyasî bir amaç güdenler bu davranışı hilâfete karşı ayaklanılmış gibi göstererek halkı aldatacaklardır." "Bu durum sürerse sivil görevlilerin ve askerin maaşları ve yiyecek giderleri için kaynak ve önlem düşünülür mü?". "İstanbul hükûmeti İngiliz etkisi altındadır. Ne kadar ısrar edilse ne kadar çalışılsa başka türlü davranabilecek bir hükûmet kurmaya olanak yoktur. İngilizler, hükûmetin oluru ile geniş ölçekli bir işgal plânı uygularsa yeni baştan İngilizlerle savaşa girişmek de ister misiniz? ve girişilirse başarıdan ne denli eminsiniz? Bu üstelleyici davranış vatanın çıkarına uygun mudur?" (Belge 88) yollu birtakım düşünceler ve sorular içeriyordu.

Erzurum Merkez Kurulunun 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Yönergemizin altıncı maddesinin (yani yazışmaların Temsilci Kurulla yapılması konusunda) tüzüğümüzle uygunluğu sağlanabilmek için Merkez Kurullarından olur almak gerekir" denilmekte idi.

Malatyada Komutan İlyas Beyin 15 Eylül 1919 tarihli telgrafında: "Elâziz ili halkının, Kongrenin amaç ve ereği bildirilerek hiç olmazsa biraz aydınlatılmalarına dek bu işin ertelenmesini onaylarsanız uygun bulduğumu bilginize sunarım" düşüncesi ileri sürülüyordu (Belge 89).

İçinde bulunduğumuz Sivasın Hakları Savunma Derneği Merkez Kurulu da uzun bir raporunda: "Bildirilen maddelerin tümünden memlekette bir geçici yönetim ilân edileceği anlaşılacaktır" sözlerle başladıktan sonra "bunu, dernek tüzüğünün ilgili maddesine hatta ve hiçbir maddesine dayandırmak olanaklı görülmemekte olduğuna" dikkatimiz çekiliyor ve "padişaha dilek sunmaya uygun olabilecek ortamı büyük bir ağırbaşlılık ve içtenlikle ve tatlı bir şekilde aramayı" öğütüyordu (Belge 90).

Yapılan karşı çıkma ve eleştiriler

Heyeti Temsilîye azamızdan bulunup müteaddit davet ve ricalarımıza rağmen bize refakat etmeyen, Sivas Kongresinde bulunmamak için mazeretler icat eden Servet Beyin "Esselâmü aleyküm" hitabı dindaranesile başlayan 15 Eylül 1335 tarihinde Trabzondan keşide ettiği açık telgrafnamesinde: "Sivas Kongresi beyannamesini ve bilâhare tebligatınızı aldık. Cevaben bildirdiğimiz mütealeat Kâzım Paşa Hazretlerince görülmek arzu edilmiş ve görülmüştür.".. "Evvelâ Sivas Kongresi, umumî kongre şekline girmiş ve bir Heyeti Temsilîye vücudunda getirmiş olduğu anlaşılıyor, ki bu cihet mukarreratımıza münafidir.".. "Sivas Kongresi, Heyeti Temsilîyemiz meyanına aza intihabına salâhiyetta olamayacaktı.".. "Hükûmeti merkeziye ile kat'ı muhaberata bir emrivaki oldu.".. "Heyeti Temsilîyenin merciiyeti meselesi efkârı umumiye nazarında pek nahos tesirler yapacaktır. Bu cihetten kat'iyen sarfınazar buyurulmalıdır.".. "Sivas Kongresi, Erzurum Nizamnamesini tadile selâhiyetta değildir. Bu Kongre, Vilâyatı Şarkîye Heyeti Temsilîyesine tebaiyete mecbur olacaktı. Erzurum mukarrerata hakkında, ezhanı umumiyenin, bir devrei ihtizaz geçirdiği bugünlerde, anın gayri ahkâma şüpheli nazarlara bakacağında şüphe buyurmazınız.".. "Erzurum Kongresi ahkâmı haricinde yapılacak muameleye iştirak edemeyeceğiz." protestosile hitam buluyordu (Ves. 91).

15 inci Kolordu Kumandanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 15 Eylül 1335 tarihinde vukubulan iş'aratında: "Sivas Kongresinin istifsarına, cevaben Trabzon heyetinden Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri cevabı okudum. Pek yakından tanıdığım bu zevata itimat ve hürmetim fevkalâdedir. Mumaileyhimin mütealeatına saik olan fikri aslîyi anlıyorum ve taraftarım" dedikten sonra teferuat hakkındaki nikati nazarını serdediyor ve ezcümle "Erzurum Kongresi, Şarkî Anadolu vilâyatı naminadır. Sivas Kongresi ise, umum milleti temsil eden bir kongredir ki, bu Kongrenin de ayrıca bir heyeti temsiliyesi olmak tabiidir. Ancak Sivas Umumî Kongresi Heyeti Temsilîyesi, Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsilîyesini ilga etmiş olmuyor. Bu Heyeti Temsilîye bittabi her an mevcuttur. Yalnız bu Heyeti Temsilîyeden olup elyevm Sivas Kongresi Heyeti Temsilîyesine dahil olmuş bulunanlar varsa, bunların, Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsilîyesinden istifa etmelerini talep etmek doğru olabilir. Sivas Kongresi, umum milletin menafîini ve Şarkî Anadolu Vilâyatı Heyeti Temsilîyesi de, münhasıran Şarkî Anadolu vilâyatının hukuk ve menafîini muhafaza eder.".. "Heyeti Temsilîyenin merciiyet ve salâhiyet keyfiyeti meselenin ruhu esasîsini teşkil etmektedir ki, bu mephaste şimdiden isticil edilmemesi hususunda sizinle tamamen hemfikirim. Heyeti Temsilîye teklifatından birden beşe kadar olan maddelerine gelince; bunların değil sorulmasını, hatta beyanname halinde veya bir temenni şeklinde bile neşrini fazla görürüm" mütealeasında bulunuyordu (Ves. 92).

*
* *

Trabzonda Servet Beye yazdığımız cevabî telgrafla Kâzım Kara Bekir Paşaya verdiğimiz cevaptan da bahsedeyim. Servet Beye yazılan telgrafname şu idi:
Trabzonda Servet Beyefendiye

Trabzon Heyeti Merkeziyesinden sorulan mütealeaya henüz cevap gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretlerinden de sorulmuştu. Mütealeatın mezcine neden lüzum görüldüğü bittabi anlaşılmalıdır. Sıra ile vukubulan mütealeatınıza aynı sıra ile berveçhiati arzı cevap ediyorum:

Temsilci Kurul üyelerimizden olup bir çok çağırı ve ricalarımıza karşın bize katılmayan, Sivas Kongresinde bulunmamak için özürler uyduran Servet Beyin "Esselâmü aleyküm" diye dindar sözlerle başlayan 15 Eylül 1919 tarihinde Trabzondan çektiği açık telgrafında: "Sivas Kongresi bildirisini ve sonraki tebliğlerinizi aldık. Yanıt olarak bildirdiğimiz düşünceler Kâzım Paşa Hazretlerince görülmek istenmiş ve görülmüştür.".. "Önce Sivas Kongresi, genel kongre şekline girmiş ve bir Temsilci Kurul oluşturulmuş olduğu anlaşılıyor, ki bu cihet kararlarımıza aykırıdır.".. "Sivas Kongresi, Temsilci Kurulumuza üye seçmeye yetkili olamayacaktı.".. "İstanbul Hükûmeti ile yazışmaların kesilmesi bir olup bitti oldu.".. "Temsilci Kurulunun yazışmaların yapılacağı yer olması konusu kamu oyununda pek hoş olmayan etkiler yapacaktır. Bundan kesinlikle vaz geçilmelidir.".. "Sivas Kongresi, Erzurum Tüzüğünü değiştirmeye yetkili değildir. Bu Kongre Doğu İlleri Temsilci Kuruluna uymak zorunda olacaktı. Erzurum kararları hakkında, kamu oyunun, bir sarsıntı evresi geçirdiği bugünlerde, ona aykırı hükümlere kuşkuyla bakacağından kuşkunuz olmasın.".. "Erzurum Kongresi hükümleri dışında yapılacak işlere katılmayacağız." protestosuyla son buluyordu (Belge 91).

15 inci Kolordu Komutanı Kâzım Kara Bekir Paşanın 15 Eylül 1919 tarihinde yaptığı bildirisinde: "Sivas Kongresinin sorusuna, yanıt olarak Trabzon kurulundan Servet, İzzet ve Zeki Beylerin vermek istedikleri karşılığı okudum. Pek yakından tanıdığım bu kişilere güven ve saygım çoktur. Onların bu görüşlerinin dayandığı temel düşünceyi anlıyorum ve uygun buluyorum." dedikten sonra ayrıntılar hakkındaki görüşlerini sıralıyor ve bu arada "Erzurum Kongresi, doğu illeri adınadır. Sivas Kongresi ise, tüm ulusu temsil eden bir kongredir ki, bu Kongrenin de ayrıca bir temsilci kurulu olmak olmak doğaldır. Ancak Sivas Genel Kongresi Temsilci Kurulu, Doğu Anadolu İlleri Temsilci Kurulunu kaldırmış olmuyor. Bu Temsilci Kurul elbette ki her an vardır. Yalnız bu Temsilci Kuruldan olup bugün Sivas Kongresi Temsilci Kuruluna girmiş bulunanlar varsa, bunların, Doğu Anadolu İlleri Temsilci kuruldan çekilmelerini istemek doğru olabilir. Sivas Kongresi, tüm ulusun çıkarlarını ve Doğu Anadolu İlleri Temsilci Kurulu da, sadece Doğu Anadolu illerinin haklarını ve yararlarını korur.".. "Yazışmaların Temsilci Kurul ile yapılması ve Kurulun yetkisi konusu işin temelini oluşturmaktadır, ki, bu konuda şimdiden acele edilmemesinde sizinle tamamen aynı görüşteyim. Temsilci Kurul önerilerinden birden beşe kadar olan maddelere gelince; bunların değil sorulmasını, hatta bildiri halinde veya bir dilek halinde bile yayımını gereksiz görürüm" düşüncesinde bulunuyordu (Belge 92).

*
* *

Trabzonda Servet Beye yazdığımız karşılık telgrafıyla Kâzım Kara Bekir Paşaya verdiğimiz yanıtta da söz edeyim. Servet Beye yazılan telgraf şu idi:

Trabzonda Servet Beyefendiye

Trabzon Temsilci Kurulundan, istenen düşünceye daha karşılık gelmedi. Bu husus ayrıca Kâzım Paşa Hazretlerinden de sorulmuştu. Düşüncelerin birleştirilmesine neden gerek görüldüğü doğal olarak anlaşılmalıdır. Sıra ile bildirilen düşüncelerinize aynı sıra ile aşağıdaki karşılıkları sunuyorum:

Evvelâ; Sivas Kongresinin umumî bir kongre olacağı cümlelerin malûmu idi. Bunun, sizce, başka mahiyette telâkki edilmekte olduğunu şimdi ilk defa sizden işitiyorum. Heyeti Temsilîye meselesine gelince; bu heyet, esasen Erzurum Kongresinin intihap ve kabul ettiği heyettir. El'an bendenizle beraber Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sıvasta hazır bulunmaktadırlar. Daha dört azamuz noksan olmakla beraber ekseriyet vazifesini ifa etmektedir. Bu cihetin de zâtî âlilerince bariz bir surette malûm olacağına şüphe-miz yoktur. Çünkü sizi de, vaziyetin ehemmiyetine binaen daha Erzurumda iken davet etmiş ve diğer rüfekanın beraber götürüleceği bildirilmişti. Sivas Umumî Kongresinin, nizamname-mizin sekizinci maddesi mucibince bazı aza ile Heyeti Temsilîyemizi takviye edebileceği be-raber mevzuubahs olmuş ve bunda da beis görülmemiş, bilâkis vahdeti umumiyeyi temsil için, bu lâzımeden addedilmişti. Sivas Umumî Kongresinde bundan başka bir şey yapılmamıştır. Hükûmeti merkezîye ile kat'ı muhaberât, mukarreratı esasîyemizin dördüncü madde-sinin haricinde değil, dahilinde ve hatta o muhteviyatın istiap edemeyeceği varidi hatır olma-yan hiyanetkârane esbaba müstenim mahiyettedir. Esasen bu emrivakii yapan biz değil, hükû-meti merkezîyedir. Şifre telgrafnamemizin tabiki muhteviyatı bir emri zarurîdir. Bundan, hiçbir suretle sarfınazar etmeye imkân kalmamıştır. Biz, ciheti tabikiyede reyî muvafakatini-zi istihsale teşebbüsü bir vazife addettik. Muvafakat edip etmemek, sizce takdir olunacak bir keyfiyettir. Yalnız şunu da arz edeyim ki, bugün bütün Anadolu ve Rumelinin müttehiden ha-rekete mecbur olduğu bir istikamette, ekalliyetin değil ekseriyetin muvafakatine tâbi olmak ve ekalliyetleri bu tabiiyete irca etmek mecburiyeti kat'iyesi vardır. Merciiyet ve salâhiyet mese-lesi hakkında daha makul bir noktâi nazarınız varsa lûtfen bildiriniz. İttihazı zarurî görülen bugünkü tarzı hareket dikkatle tetkik buyurulursa tamamen nizamnamemize ve Erzurum Kongresi mukarreratı esasîyesine mutabıktır. Bunun haricine çıkıldığı noktayı göremiyorum. Binaenaleyh zâtî âlilerinizin kendinizi hariç bırakmak istediğiniz nizamname ve mukarreratı malûme fevkindeki icraatın izah buyurulmasını rica ederim. Bugün gayrikabili içtinap bir hareket varsa, o da, hükûmeti merkezîyenin mukadderatı millet ve memleketi alçakça İngi-lizlerin arzusunun tevdi ve kendi menfaatlerine kurban etmesidir. Buna karşı buraca itihaz olunan karardan başka bir karar itihazına imkân varsa lûtfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşaya da verdiğimiz mufassal cevabın mukaddematı aynen şöyle idi:

"Servet ve İzzet Beylerin, Heyeti Temsilîyenin Trabzon Heyeti Merkeziyesinden istizah eylediği hususata cevaben çektikleri açık telgrafname alındı. Muhteviyatının, açık olarak işa-ası mahzurdan salim olmayan bu mütaaleatı, Heyeti Temsilîye, tamamen Servet ve İzzet Bey-lerin şahsî mütaaleaları olarak telâkki eder. Heyeti Temsilîye, tamîmen talep ettiği mütaaleatı, İzzet ve Servet Beylerden değil, nizamname mucibince Trabzon Heyeti Merkeziyesinden ta-lep etmiştir. Servet ve İzzet Beylerin noktâi nazarlarını havi hususî telgrafname ile tarafı âli-nizden hem kendilerine ve hem de Heyeti Temsilîyeye cevap olmak üzere dermeyeran buyuru-lan mütaaleat hakkında da berveçhiati izahata lüzum görülmüştür:

a) Evvelâ; mumaileyhimayı malûmunuz olan mütaaleata saik olan fikri aslîyi keşfetmek maatteessüf Heyeti Temsilîyeye mümkün olamamıştır.

b) Nizamnamenin dördüncü maddesi muhteviyatı, bir idarei muvakkate teşkili esbap ve şeraitini izah eder. Halbuki malûm vakayii ahirei ihanetkârane sebeble itihaz edilmiş ve edilmesi lüzumu hakkında mütaalea sorulmuş olan tedabir, hiçbir vakit idarei muvakkate teşkil etmek gayesine matuf değildir. Binaenaleyh bu hususla dördüncü madde arasında münasebet aramaya lüzum yoktur. Tedabir, zâtî şahaneyeye doğrudan doğruya arzı hale yol bulmak ve meşru bir kabinenin mevkiî iktidara is'adını istirham etmek maksadına matuf-tur.

c) Sıvasta in'ikat eden kongre, garbî Anadolu murahhaslarile Erzurum Kongresinin heyeti umumiyesi, binaenaleyh umum Şarkî Anadolu vilâyatı namına sahibi salâhiyet olmak üzere,

Önce; Sivas Kongresinin genel bir kongre olacağını herkes biliyordu. Bunun, sizce başka nitelikte sayılmakta olduğunu şimdi ilk defa sizden işitiyorum. Temsilci Kurul soru-nuna gelince; bu kurul, esasen Erzurum Kongresinin seçtiği ve onayladığı kuruldur. Şimdi benimle birlikte Rauf Bey, Bekir Sami Bey, Raif Efendi, Şeyh Hacı Fevzi Efendi Sıvasta bulunmaktadırlar. Daha dört üyemiz eksik olmakla birlikte çoğunluk görevini yapmaktadı-r. Bunun da sizce açık bir surette bilindiğinde kuşku yoktur. Çünkü sizi de, durumun önemli nedeni ile daha Erzurumda iken çağırılmış ve öbür arkadaşların beraber götürüleceği bildirilmişti. Sivas Genel Kongresinin, tüzüğümüzün sekizinci maddesi gereğince bazı üye-lerle Temsilci Kurulumuzu kuvvetlendirebileceği birlikte söz konusu edilmiş ve bunda da sakınca görülmemiş, aksine genel birliği temsil için bu, gerekli sayılmıştı. Sivas Genel Kong-resinde bundan başka bir şey yapılmamıştır. İstanbul hükûmeti ile yazışmaların kesilmesi ana kararlarımızın dördüncü maddesinin dışında değil, içinde hatta o içeriklerin kapsama-yacağı akla gelmeyen haince nedenlere dayanır niteliktedir. Esasta bu olup bittiyi yapan biz değil İstanbul hükûmetidir. Şifre telgrafımızın içeriklerinin yapılması gerekli bir iştir. Bun-dan, hiç bir suretle vazgeçmeye olanak kalmamıştır. Biz, uygulama açısından olumlu görüş-lerinizi almaya girişmeyi bir görev saydık. Uygun bulup bulmamak, sizin bileceğiniz bir şey-dir. Yalnız şunu da belirteyim ki, bugün bütün Anadolu ve Rumelinin birlik halinde dav-ranmak zorunda bulunduğu bir doğrultuda, azınlığın değil çoğunluğun uygun bulunmasına bağlı olmak ve azınlıkları bu bağlılığa getirmeye kesin zorunluluk vardır. Yazışmaların ki-minle yapılacağı ve yetki konusunda daha akla yakın görüşünüz varsa lûtfen bildiriniz. İz-lenmesi zorunlu sayılan bugünkü davranış, dikkatle incelenirse, tamamen tüzüğümüze ve Erzurum Kongresinin ana kararlarına uygun olduğu anlaşılır. Bunun dışına çıktığı noktayı göremiyorum. Bu nedenle sizin kendinizi dışlamak istediğiniz tüzük ve bilinen kararları aşan işlerin açıklanmasını rica ederim. Bugün kaçınılmaz bir davranış varsa, o da, İstanbul hükûmetinin ulus ve ülkenin kaderini alçakça İngilizlerin isteğine bırakmış ve kendi çıkar-larına kurban etmiş olmasıdır. Buna karşı burada alınan karardan başka bir karar almak olanağı varsa lûtfen bildiriniz.

Mustafa Kemal

Kâzım Kara Bekir Paşaya da verdiğimiz ayrıntılı karşılığın baş kısmı tıpa-tıp şöyle idi:

"Servet ve İzzet Beylerin, Temsilci Kurulun Trabzon Merkez Kurulundan sorduğu konulara yanıt olarak çektikleri açık telgraf alındı. İçeriğinin, açık olarak yayılması sakın-casız olmayan bu düşünceleri, Temsilci Kurul, sadece Servet ve İzzet Beylerin kişisel düşün-celeri sayar. Temsilci Kurul, genelgeyle istediği düşünceleri İzzet ve Servet Beylerden de-ğil, tüzük gereğince Trabzon Merkez Kurulundan istemiştir. Servet ve İzzet Beylerin görüş-lerini içeren özel telgraf ile sizin hem kendilerine ve hem de Temsilci Kurula yanıt olmak üzere bildirdiğiniz düşünceler hakkında da aşağıdaki açıklamaları yapma gereği duyulmuş-tur:

a) Önce; o kişileri bildiğiniz düşüncelere götüren ana fikir yazık ki, Temsilci Kurulca anlaşılammamıştır.

b) Tüzüğün dördüncü maddesi hükmü, bir geçici yönetim kurulmasının neden ve koşullarını açıklar. Oysa son günlerin bilinen haince olayları nedeniyle alınmış ve alın-ması gereği hakkında düşünce sorulmuş olan önlemler, hiçbir vakit geçici yönetim kur-mak amacına yönelik değildir. Bu nedenle bu işle dördüncü madde arasındaki ilişki ara-maya gerek yoktur. Önlemler, padişaha doğrudan doğruya durum hakkında bilgi sun-mak için yol bulmak ve yasal bir hükûmetin iş başına getirilmesini dilemek amacına yö-neliktir.

c) Sıvasta toplanan, Batı Anadolu delegelerile Erzurum Kongresinin genel kurulu, bu neden-le tüm Doğu Anadolu illeri adına yetkili olmak üzere, Kongrenin kararına uyularak seçilen özel